BROWN
BOOK ONLY

النشريات الاسلامية ١٥

كتاب

سوانح

تصنيف

احمد غزالى

بتصحيح

ه. ريتر

استانبول : مطبعة معارف ١٩٤٢

الجمعية المستشرقين الالمانية

من ندانستم که عشق این رنگ داشت   وز جهان با جان من آهنگ داشت

دستهٔ گل بوذ از دورم نموذ   چون بدیذم آتش اندر چنگ داشت

سوانح

احمد غزالی

بسم الله الرحمن الرحیم

(1) الحمد لله ربّ العالمین والصلوة علی سیدنا محمد وآله اجمعین ،
این حروف مشتمل است بر فصولی چند که بمعانیِ عشق تعلّق دارذ 3
اگر چه حدیثِ عشق در حروف ودر کلمه نگنجذ زیرا که آن
معانی ابکارست که دستِ حروف بدامنِ خدرِ آن ابکار نرسذ ، واگرچه
مارا کار آنست که ابکارِ معانی‌را بذکورِ حروف دهیم در خلوات 6
الکلام ، ولیکن عبارت درین حدیث اشارتست بمعانی (؟) مفادت نکرده
بوذ وآن نکره (؟) در حقِّ کسی بوَذ که ذوقش نبوَذ

وازین دو اصل شکافذ : یکی اشارتِ عبارت ویکی عبارتِ اشارت ، 9
وبدل حروف حدود السیف بوَذ اما جز به بصیرتِ باطن نتوان دیذ ،
واگر در جملهٔ این فصول چیزی روَذ که آن مفهوم نگردذ ازین معانی
بوَذ والله اعلم 12

(2) دوستی عزیز که بنزدیکِ من بجای عزیزترین براذرانست ومرا [با]

2-1 بسم الله ... اجمعین N : بسمله الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین ولا عدوان الا علی الظالمین والصلوة علی رسوله محمد وآله الطاهرین A الحمد لله رب العالمین والعاقبة للمتقین والصلوة علی نبیه محمد وآله اجمعین K بسمله وبه اعوذ واستعین الحمد لله رب العالمین المرسلین محمد وآله الطاهرین وسلم تسلیما F قال الشیخ الامام الاجل الاوحد احمد بن محمد الغزالی رحمة الله علیه O من مقالة شیخ المشایخ قطب الارض احمد غزالی رحمة الله علیه قال رضی الله عنه P

حروف ... اجابت کردم و N : — POFKA

7 مفادت (متفاوت ؟) N : لعله که افادت نکرده بوذ (؟؟) || **9** دو : در N ||
13 دوستی : دوست N

او انسی تمام است از من در خواست کرد که آنچـه ترا فرا خاطر آید

15 در معنیِ عشـق فصـلی چند اثبـات کن تا بهر وقتی مرا با او اُنسی

باشذ ، وچون دستِ طلبم بدامنِ وصل نرسذ بذان تعلّل کنم وبابیات

او تمسّکی می سـازم

18 (3) اجابت کردم وچند فصل اثبات کردم قضای حقِّ اورا ، چنانکه تعلّق

بهیچ جانب ندارذ در حقایقِ عشق واحوال واغراضِ عشق ، بشرطِ

آنکه درو هیـچ حواله نبوَذ نه بخـالق نه بمخلوق ، تا او چون درماند

21 بذین فصول تعلّل کنند ، هر چند که :

شعر

ولو داواكَ كلُّ طبيب اِنْسٍ بغَيْرِ كلامِ لَيْلَى ما شَفَاكا

24 ولیکن :

اذا ما ظمئتُ الی ریقها جعلتُ المدامةَ منه بديلا

واَيْنَ المدامةُ من ريقها ولكن اُعلِّلُ قلبًا عليلا

---

15 تا : وتا N

26-18 چند ... عليلا PON : — FKA

18 چند ... اورا N : چند فصل اثبات (ثبت O) افاد PO || چنانکه ON : و P || **19** در PO : — N || **20-19** بشرط ... بمخلوق PO : — N || **20** نه بمخلوق P : ونه بمخلوق O || تا (با N) او چون در ماند N : تا چون در مانند PO || **21** بذین O : بن N این P || تعلل کنند N : رجوع کنند O تعلق کنند P || هر چند که PO : — Pm Om N || **22** شعر PO : بیت N || **24** ولیکن N : — PO || **26-25** اذا ... عليلا PN : — O

---

23 ديوان المعانى لابى هلال العسكرى (مصر ۱۳۵۲) ۱/۲۷۱

(1) قال الله تعالی یُحِبُّهم و یُحِبّونه (٥٤/٥)

بیت

با عشق روان شذ از عدم مرکبِ ما   روشن زچراغِ وصل دایم شبِ ما 3
زان مَی که حرام نیست در مذهبِ ما   تا باز عدم خشک نیابی لبِ ما

بیت

عشق ازعدم از بهرِ من آمذ بوجود   مِن بوذم عشق‌را زعالم مقصود 6
از تو نبرم تا نبرذ بوی زعود   روز وشب وسال ومه علی رغمِ حسود

شعر

اتانی هواها قبل ان اعرف الهوی   فصادَفَ قلبًا فارغًا فتمکّنا 9

(2) روح از عدم بوجود آمذ ، بسرحدِّ وجود عشق منتظرِ مرکبِ روح بوذ ، در بدوِ وجود ندانم تا چه مزاج افتاذ : اگر ذات روح آمذ صفتِ ذات عشق آمذ ، خانه خالی یافت جای بگرفت 12

1 قال ... ویحبونه : بعد از 7 O || 2 بیت FA : شعر K ، — N نظم O رباعی P ||
9-3 ترتیب ابیات موجود در نسخها : 3-4 6 9 A 3-4 K 3-4 9 6-7 F
6-7 3-4 9 N 6-7 3-4 O ، 9 3-4 6-7 P || **3** a با : آن O ||
از عدم NFKA : زعدم PO || b روشن زچراغ وصل دایم P : روشن زشراب وصل
دایم OFK دایم زشراب وصل روشن NA || **4** b باز ONFA : بار K Om کاه P ||
5 بیت N : شعر A ، — F نظم O رباعی P || **6** a از بهر PNFA : برای O ||
b زعالم PONA : بعالم F || **7** : b پیش از a P || a زعود PON : از عود F ||
b روز ... ومه POF : سال وچه روز وشب N || **9** b قلبا POFA : تلبی N
... خوذ PONFA : — K

ـل روح O عشق عینه P || بوجود PNFA : در وجود O || **11** بوذ :
ـشق O || **12** خانه ... بگرفت POFA : — N | یافت : بیافت O ||

9 ـ ـی ذکر من استشهد من المحبین لمغلطای (نشر شپیس، دهلی ۱۹۳۶) ۲۹/۱

(3) تفاوت در قبـلهٔ عشق عارضیست اما حقیقتِ او از جهـات منزّهست
که اورا روی در جهتی نمی بایذ داشت تا عشق بوَذ ، اما ندانم تا دستِ
15 کسبِ وقت آب بکذام زمین برذ ، آن نَفَس که رکابداری بر مرکبِ سـلطان
نشیند نه مرکبِ او بوَذ ، اما زیان ندارذ ، کلامُنا اشارةٌ

(4) گاه خزفی یا خرزی بدستِ شـاگردِ نوآموز دهند تا اُستاذ شوذ ،
18 گاه بتعبیه دُرِّ ثمین ولؤلـؤِ لالا بدستِ ناشناسِ او دهند که زهره ندارذ
دستِ معرفتِ اُستاذ که آنرا برماسذ تا بسفتن رسذ

(5) چون بوقلمونِ وقت عجایب نیرنگ بر صحیفهٔ انفاس زنذ پی پیذا
21 نبوَذ که رَوِش بر آبست لا بل بر هوا که انفاس هواست خوذ

---

13 در قبلهٔ (قبل P) عشق عارضیست PONA : در قبله افتاد عشق عرضست F || او PONA : —F || جهات POFA : جهت N || **14** اما NF : — POA || **15** کسب NA ا رجوع کنید بفصل 61 فقرهٔ ۷ وفصل 74 فقرهٔ ۱] : کشت F کش PO || آن NA: وآن PO از F || رکابداری PA : برکابداری ONF || برمرکب ONA : مرکب PF || سلطان NA :— POF || **16** نشیند NA : بر نشیند POF || او NFA : از آن او PO || اما NF : — POA || زیان NFA : زیانی PO || **17** خزفی یا خرزی FA : خزفی ویا خرزی N حرفی با مهره O حریفان ما مهره P || نو آموز NFA : نو آمده PO || استاذ ONFA : جزوی یا استاد P || **18** در ONA : دری PF || ولؤلؤ لالا POFA : ولولو را N || بدست : —O || او PONF : — A || **19** معرفت PONF : معزول A || برماسذ ONA : بفرساید F تدبیر باید P || رسذ POFA : چه رسذ N || **20** چون NFA : وچون PO || عجایب : — P || نیرنگ POKA : نیرنگی N بی رنگ F || پی NA : نی F هم O کی P || **21** نبوذ PONA : شوذ F || روش N : — PO روشن FA || بل NFA : بل که PO || بر هوا : بر دهد P || خوذ NF : — POA

فصل

چون خانه خالی یابذ وآینه صافی باشذ صورت پیذا وثابت (؟)
گردذ در هوای صفای روح ، کمالش آن بوَذ که اگر دیذهٔ اِشرافِ روح 3
خواهذ که خوذرا بینذ پیکرِ معشوق یا نامش یا صفتِ عشق (؟) بینذ ، واین
بوقت بگردذ حجابِ نظرِ او آیذ بخوذ ودیذهٔ اشرافِ اورا فرو گیرذ ، تا بجای
خوذ او بوَذ وبجای خوذ اورا بینذ ، اینجا بوَذ که گویذ 6

بیت

از بس که درین دیذه خیالت دارم   در هر که نگه کنم توئی پندارم

زیرا که راهش بخوذ بر عشقست ، تا بر عشق گذر نکنذ که کلّی 9
اورا فرو گرفته است بخوذ نتواند رسیذ ، وجلالتِ عشق دیذهرا گذر
ندهذ ، زیرا که مرد در عشق غیرتِ اغیار بوَذ نه غیرتِ خوذ

---

1 چون PONFA :-|- عشق K || یابذ NFKA : ماند PO || وآینه PONFA : واز انفاس آینه K || باشذ POKFA : کردد N || پیذا و F : عین PNA ، —K عشق O || ثابت NFKA : نقاب PO || **3** هوای صفای PONA : هوا صافی K صفاء هوای F || آن بوذ که PNKA : این بود که O انکه F || **3 و 5** اشراف F : اشراق PONKA || **4** پیکر ... عشق : —K | یا PONA : با F | یا صفت عشق POA : یا صفاتش با آن F یا صفاتش N || بینذ :—OF PNKA || واین ONFA : وآن PK || **5** بوقت ONKA : وقت PF || و NKA : —POF || اورا PONFA : او K || فرو NA : فرا K فرود PO ، — F || **6** خوذ او A : او خوذ PONFK || اینجا بوذ که گویذ NF : اینجا بود که KA واز اینجا کفته اند K وازنجاست PO || **7** بیت N : مصراع POFA مصرع K || **8** a N : — POFKA || **9** بخوذ NFKA : بخودی O بخودی P || بر : در A || عشقست : عشق P || کلی NFKA : بکلی PO || **10** فرو PNKA : فرود ، نتواند PONKA : نتوان F || وجلالت : اغیار وجلالت O || دیذ **11** زیرا که POFKA : زیرا N || اغیار : دیکران O

12 بیت

خیالِ تُرکِ من هر شب صفاتِ ذاتِ من کردذ
هم از اوصافِ من بر من هزاران دیده‌بان (؟) گردذ

15 شعر

اَنا مَن اَهْوَی ومَن اَهْوَی انا نحنُ روحانِ حَلَلْنا بَدَنا
فاذا ابصرتَنی ابصرتَهُ واذا ابصرتَه ابصرتَنا

18 اشـارت هم بذین معنی بوَذ ، ولیکن دور افتـاذ در دوم مصراع که « نحن روحان حللنا بدنا » قَدَم از یکی در ذوی نهاذه است ، اول مصراع قریبترست که « انا من اهوی ومن اهوی انا »

21 اینجـا بوَذ که این معنی درست آیذ که گفته است

بیت

گفتم صنما مگر که جانانِ منی اکنون که همی نگه کنم جانِ منی

24 اینجـا که در تمامیِ بیت گفته است :

---

12 بیت PNFK : مصراع A نظم O || **13** a خیال : چو حسن O || b ذات POFKA : وذات N || **14** a هم از : همه P || اوصاف من : اوصاف خود O || b دیده‌بان : لعله دیده‌بن (؟) POFKA || گردذ : سازد N

30-15 شعر ... نیست : — K

17 a ابصرتنی POA : ابصرتنا FN || + PO : نحن فی الآجال سیان اذا ذهبت محبته مت انا (سیان : شیان PO | ذهبت P وهبت O | محبته P مهجته O | مت انا O متانا P) **18** ولیکن NFA : اکرچه O واکرچه P || مصراع که : — P || **19** نهاذه است : بنهاده‌است O نهادنیست P || مصراع : مصرع O || **21** اینجا PONA : این F || این معنی POA : معنی N این دعوی F || **22-21** که گفته است بیت (نظم O) : — F || **23** a مگر که POFA : مکر تو N || b همی نگه کنم : که نکه کنم همی N || **25-24** اینجا ... بیت POF : — NA | **24** اینجا که OF : واینجا P | تمامی OF : تمامت P

17-16 دیوان الحلاج JA 1931,92

بیت

مُرْتَد گردم گر تو زمن بر گردی ای جان وجهان تو کفر وایمانِ منی

مگر می بایست گفتن « بی جان گردم گر تو زمن بر گردی » ، ولیکن چون 27
گفتارِ شـاعران بوَذ در نظم وقافیه مانذ ، گرفتاریِ عاشقان دیگرست
وگفتارِ شاعران دیگر ، حدِّ ایشان بیش از نظم وقافیه نیست

3.

فصل

(1) گاه روح عشق را چون زمین بوَذ تا شجرهٔ عشق ازو بر رویذ ،
گاه چون ذات بوَذ صفت را تا بذو قایم شوذ ، گاه چون انباز بوَذ در خانه 3
تا در قیامِ او نیز نوبت دارذ ، گاه او ذات بوَذ وروح صفت تا قیامِ روح بذو
بوَذ ، اما این هر کس فهم نکنذ که این از عالم اثباتِ دوم است که بعد المحو بوَذ
واهلِ اثبـاتِ قبل المحورا کوژ نمایذ ، گاه عشق آسمان بوَذ وروح زمین 6

25 بیت PF : نظم O || **26** a تو زمن بر گردی PONA : زتو من بر کردم F || b وجهان ONFA : جهان P || **27** گفتن PNA : کفت F کفت مصراع O || بی POA : که بی N که ع بی F || **28** شـاعران NA : شاعر POF || بوذ ... ماند :—N || وقافیه : قافیه P || ماند A : فرود آید F نکاه داشتن باید PO || **28-29** گرفتاری ... دیگر : که F || **28** گرفتـاری NA : کفتار PO || **29** حد ... نیست : پیش از کرفتاری N || +- وحد عشق جان دادنست F

2 شجرهٔ عشق NFK : شجرة العشق POA || بر زوید NA : بروید POF برآید K || **3** گاه PFK : وگاه ONA || صفترا تا POFK :—N روح را تا A || گاه POFKA : وگاه N || انباز POFKA : همساز N || در خانه NFKA : در دوکان یا در (در:—P) خانه PO || **4** گاه : وگاه O || و:—O || **5** اما این NFKA : اما PO || هر کس K : کس PONFA || این ... اثبات : آن اثبات عالم P || که بعد POFK : بعد AN || **6** کوژ OA : کوز K کژ NF کور P || نمایذ : +- ع چون آب وگل ور کردند (کرده اند N) NF

تا وقت چه اقتضا کنذ که چه بارذ ، گاه عشق تخم بوَذ وروح زمین تا خوذ
چه رویذ ، گاه عشق گوهرِ کانی بوَذ وروح کان تا خوذ چه گوهر آیذ
9 وچه کان ، گاه آفتاب بوَذ در آسمانِ روح تا خوذ چون تابذ ، گاه شهاب بوَذ
در هوای روح تا خوذ چه سوزذ ، گاه زین بوَذ بر مرکبِ روح تا خوذ
که بر نشینذ ، گاه لگام بوَذ بر سرِ سرکشیِ روح تا خوذ بکذام جانب
12 گرداند ، گاه سلاسلِ قهرِ کرشمهٔ معشوق بوَذ در بندِ روح ، گاه زهرِ ناب
بوَذ در کامِ قهرِ وقت تا خوذ کرا گزذ وکرا هلاک کنذ ، چنانکه گفته است:

بیت

15 گفتم که زمن نهان مکن چهرهٔ خویش تا بر دارم زحسنِ تو بهرهٔ خویش
گفتا که بترس بر دل وزهرهٔ خویش کین فتنهٔ عشق برکشذ دهرهٔ خویش

---

7 تا وقت چه(چه:— P) اقتضا کنذ PONKA : تا خود F || که چه POK : وچه NA چه F || گاه عشق تخم PONK : کاه تخم A کاه خود عشق تخم F || **8-7** تا خوذ چه رویذ A : تا وقت چه اقتضا کند وچه روید F تا خود چه بروید POK تا چه روید N || **8** عشق کوهر : کوهر A || کان تا PONFA : کان بود تا K || گوهر آیذ F : کوهرست PONA کوهر باشد K || **9** وچه کان NK : وچه‌کانست POA وجه وجه کانست F || گاه آفتاب NFKA : کاه عشق آفتاب PO || آسمان PONA : سمای F سیای K || خوذ چون : خود A چون PONFK || **10** تا خوذ چه K : تا چه PONFA || **11-10** تا خوذ که F : تا که PONKA || **11** بر PONFA : بر وی K || سر سرکشی FA : سر مرکش K سرکشی PN سرکش O || جانب : طرف P || **12** گرداند PFKA : کراید N بکرداند O || کرشمه : وکرشمه PO || **13** کام قهر وقت PO : قهر وقت A کام وقت K کام وقت روح F قهر وقت N || تا خوذ ... هلاک کنذ : — K | تا خوذ NA : تا POF | گزذ : کیرد NA کزاید F آید PO || چنانکه گفته است PO :—NFKA || **14** بیت NF : فصل A شعر K نظم O رباعی P || **15** a زمن نهان مکن FKA : نهان مکن زمن PON || **16** a بترس PONFA : بخش K

(2) این همه نمایشِ وقت بوَذ در تاوشِ علم که حدِّ او ساحل است اورا بلجّهٔ کار راه نیست ، اما جلالتِ او از حدِّ وصف وبیان وادراکِ علم دورست ، چنانکه گفت : 18

غزل

21
عشق پوشیذست هرگز کس ندیذستش عیان
لافهای بیهذه تا کی زنند این عاشقان
هرکس از پندارِ خوذ در عشق لافی میزند
عشق از پندار خالی واز چنین و از چنان
24

(3) هستیِ ذرّه در هوا محسوس است ونا یافتنش معلوم ، اما هر دو بتابشِ آفتاب گروست

27
بیت

خورشیذ توئی وذرّه مائیم — بی روی تو روی کی نمائیم
تا کی زنقابِ چهره؛ یکدم — از کوه بر آی تا بر آئیم

---

17 نمایش PONFA : تابش K || در تاوش FA : در تابش K تا در تاوش N تابش PO || حد او PONFK : علم در A || **18** اما PONFA : آنرا که K || او PONFA : عشق K || حد وصف OF : حد وصفت A حد صفت K حد وصفت PN || علم : — N || **19** چنانکه گفت NFA : — K چنانکه گفته است PO **20** غزل NA : بیت F شعر K ابیات O رباعی P || **21** هرگز PONKA : وهرگز F || **23** میزنند PONA : میزنند FK || **24** خالی PONKA : دور F || واز : از PO || **25** محسوس : محبوس A || ونا یافتش PONK : ونا یافتنش FA || **26** گروست PONFA : بکرواست K || **27** بیت NK : — POFA || **28** a خورشید ... مائیم NFK || b - **29** a بی ... یکدم N : — POFKA || b از کوه ... PO.

30 (4) که نه همه دست ناداذن از بزرگی وتعـالیست ، از لطافت هم بوَذ
واز فرط القرب هم بوَذ ، نهایتِ علم ساحلِ عشقست ، اگر بر ساحل بوَذ
ازو حدیثی نصیبِ او بوَذ ، و اگر قدم پیش نهذ غرقه شوذ ، آنگه کی یارذ که
33 خبر دهذ وغرقه شذه‌را کی علم بوَذ

بیت

حسنِ تو فزونست زبینائیِ من   رازِ تو برونست زدانائیِ من
36 درعشقِ تو انبُهست تنهائیِ من   در وصفِ تو عجز است توانائیِ من

لا بل علم پروانهٔ عشـق است ، علمش برونِ کارست ، اندرو اول
علم سوزذ آنگه ازو خبر کی بیرون آرذ

31-30 که نه همه ... القرب هم بوذ : — K
30 تعالیست : تعالی بود PO || هم بوذ : بهم بود O هم باشد P || **31** واز : از PO || اگر بر ساحل بوذ PONFA : مگر بر ساحل K || **32** غرقه PONA : غرق FK || **33-32** کی یارذ که خبر دهذ : کی یاود وکی خبر دهد A کسی باید که خبر دهد F که باید K که یارد که خبر دهد N که خبر یابد که خبر دهد O که خبر دهد یابد وکه خبر دهد P || **33** شـذه‌را کی PONFA : شده باشد که K || **34** بیت NFA : شعر K ابیات O رباعی P || **36** : b پیش از a K || a انبهست NKA : نهیست ز F انتهاست PO || **37** بل : بد PO || **38** ازو خبر کی POA : او خبر کی K او که F او خبر که N || آرذ : آید O

4.

فصل

فی الملامة

(1) کالش ملامتست وملامت سه روی دارذ : یک روی در خلق ویک روی در عاشق و یک روی در معشوق ، آن روی که در خلق دارذ صمصام غیرتِ معشوقست تا باغیار باز ننگرذ ، وآن روی که در عاشق دارذ صمصام غیرتِ وقتست تا بخوذ وا ننگرذ ، وآن روی که در معشوق دارذ صمصام غیرت عشقست تا قوت هم از عشق خورذ وبستهٔ طمع نگردذ واز بیرون هیچ چیزیش در نباید جست

بیت

چون از تو بجز عشق نجویم بجهان هجران و وصال تو مرا شذ یکسان
بی عشقِ تو بوذنم ندارذ سامان خواهی تو وصال جوی وخواهی هجران

---

2 فی الملامة : —F || **3** کالش : عشق کالش K || **4-3** یک روی ... ویک روی ... ویک روی FKA : یکی ... ویکی ... ویکی N یکی روی ... ویکی روی ... ویکی روی PO | **3** خلق : معشوق K || **4** معشوق آن NA : خلق آن K معشوق است اما آن F معشوق این O معشوق وآن P || **5** معشوقست : عشق است P || تا ... ننگرذ : —F || **6** صمصام NFKA : خنجر PO || بخوذ وا ننگرذ NA : بخود باز ننگرد POK با خود ننگرد F || **7-6** معشوق دارذ POFK : معشوقست NA || **7** صمصام : شمشیر P || وبستهٔ NFA : بستهٔ POK || **8** واز : آن O || بیرون ... جست A : بیرون هیچ چیزش در نباید جست K بیرونش هیچ نباید جست البته F برون هیچ چیزیش در نیابد N بیرون متحیری هیچ در نیابد (نیاید P) PO || **9** بیت NFKA : ابیات O رباعی P || **10** a چون از تو بجز PONKA : جانا بجز از F || نجویم NFKA : نخواهم POnF خواهی KA : خواهی

12 (2) وهر سه صمصامِ غیرتست در قطعِ نظر ازاغیار ، زیرا که این کار بوَذ که بجائی رسـذ که عاشق غیر بوَذ ومعشوق هم غیر بوَذ ، واین سلطنت تابشِ عشق بوَذ زیرا که قوّتِ کالِ عشق از اتّحـاد بوَذ و درو
15 تفاصیلِ عاشق ومعشوق در نگنجذ ، آنکه وصال فراهم رسیذن داند وازان حال قوّت خورذ آن نه حقیقتِ عشق بوَذ

بیت

18 بذ عهدم وبا عشق تو ام نیست نفس گر هرگز گویمت که فریاذم رس
خواهی بوصال کوش وخواهی بفراق من فارغم از هر دو ، مرا عشقِ تو بس

(3) عشق بایذ که هر دو را بخورذ ، تا حقیقة الوصال در حوصلهٔ عشق
21 بوَذ امکانِ هجران برخیزذ ، واین هرکس فهم نکنند ، چون وصال انفصال بوَذ انفصـال عینِ وصـال بوَذ ، پس انفصـال از خوذ عینِ اتصـال بوَذ ،

---

12 وهر : هر K || این کار NFA : این کاری K غیرت آن PO || **13** رسذ POKA : برسد F نرسد N || هم غیر بوذ A : هم غیر N غیر بود OF غیر PK || واین : این O || **14** عشق بوذ : عشق است P || قوت : -- P || ودرو : ودر N || **15** در نگنجذ A : نکنجد N نبود PFK شود O || وصال NFKA : وصال را PO || وازان FK : وازین PONA || **16** حال A : — F حالی N حالت POK || قوت خورذ : خود O || آن نه حقیقت NA : نه POFK

19-17 بیت ... تو بس NF : — POKA

18 a بذ N : بر F || b گر هرگز گویمت که فریاذم N : هرگز نگویمت بفریادم F || **19** a وخواهی N : خواهی F || **20** عشق KA : عاشق PO فصل عشق NF || که PONKA : تا F || **21** بوذ امکان PONFA : شود از کار K || هر کس K : کس ONA کم کسی F کس که P || نکنند : کنند F || **22** انفصال از ONFKA : انفصال او از P

اینجـا قوت بی قوتی بوذ وبوذ نابوذ ویافت نایافت ونصیب بی نصیبی

(4) واینجا هرکس راه نبرذ ، که مبادئ او فوق النهایاتست ، نهایت او در ساحت علم کی گنجذ ودر صحرای وهم کی آیذ، واین حقیقت دریست در صدف وصـدف در قعر دریا وعلم را راه تا بساحل بیش نیست اینجا کی رسذ 24

(5) اما چون علم غرقه شوذ یقین گمان گردذ ، از علم واز یقین ظنی متواری بر آیذ تا در لباس تلبیس « ظننت » (۲۰/۶۹) بدرگاه تعزز این حدیث گذر یابذ ، « اولم تؤمن قال بلی ولکن » (۲۶۰/۲) اشـارت بذین چنین کاری بوذ ، « انا عند ظن عبدی بی فلیظن بی ما شـاء » همین بوذ ، فالعبد متصل بالظن 27 30

---

23 قوت بی NFKA : قوت وی بی PO || وبوذ NKA : — F وبود وی PO || نابوذ ONFKA : نا بودی P || ویافت NKA : یافت F ویافت وی PO | ویافت نا یافت وبود نابود K || ونصیب NFKA : ونصیب وی PO || بی نصیبی ONF : بی‌نصیب PKA || **24** کس NK : کسی POFA || او : — F || النهایاتست NFA : النهایه است K النهایتست O نهایت است P || نهـایت POFK : ونهـایت NA || **25** وهم NF : اندیشه POKA || واین حقیقت NA : واین K این POF || دریست : POF در است NKA || **26** وصدف : — F || در قعر دریا FK : در در دریاء نیستی A در دریای نیستی N در دریا PO || راه تا بسـاحل بیش A : بساحل بیش راه F راه بساحل بیش POK راه تا ساحل بیش N || اینجا : آنجا F || **27** علم : — O || غرقه NF : غرق POKA || گردذ : شوذ K || از علم : واز علم P || **28** بر آیذ NA : بر آرند F بر آورند PK پردازند O || تلبیس : تلبس O || ظننت] بغیر تنقیط [A : ظننت F ظن K طینت N ظنی PO || گذر NFKA : راه PO || **29** ولکن : + لیطمئن قلبی N || بذین چنین کاری POF : باین چنین کاری KA بچنین کار N || بوذ NFKA : دارد PO || **30** فلیظن بی ما شـاء همین بوذ NA : —POFK

---

۱) الانوار فیما روی عن الله سبحانه من الاخبار لابن العربی (حلب ۱۹۲۷) ص

والظنّ متّصلٌ بالربّ ، آن ظنّ غوّاصِ این بحراست ، مگر آن گوهر بدستش افتذ یا او بدستِ آن گوهر افتذ

33 (6) ملامتِ خلق برای آن بوَذ تا اگر یک سرِ موی از درونِ او بیرون می نگرذ یا از بیرون متنَفّسی دارذ یا متعلّقی ـ منقطع شوذ ، چنانکه غنیمتِ او از درون می بوَذ هزیمتش هم آنجا بوَذ « اعوذُ بك منك » ، شبع وجوعش

36 از آنجا بوذ « اَشْبَعُ یوماً واجوع یوماً » ، بیرون کاری ندارذ

بیت

این کویِ ملامتست ومیدانِ هلاک — وین راهِ مُقامرانِ بازندهٔ پاک

39 مردی بایذ قلندری دامن چاک — تا برگذرذ عیّاروار وناباک

---

31 بالرب : -|- تعالی عن الاتصال K || آن ظن NFA : این ظن PO آن K || این بحر NFKA : آن بحر یقین PO || است : بود F || گوهر بدستش POA : گوهرش بدست NF در بدستش K || **33** برای آن NFKA : برای این PO || تا OFKA : که تا N تاانکه P || اگر NFKA : اگر کسی PO || یک سر موی FK : یکسر موئی PO سر یک موی A || از درون او FA : از درون وی K او N از درون و PO || **34** می نگرذ PONA : آید K نگرد F || متنفسی PONFK : متنفر (؟) A || دارذ PNFKA : — O || متعلق : -|- دارذ K || **35** او : — O || **36-35** شبع وجوعش از آنجا بوذ PONA : شبع وجوعش ازو بوذ K شبع از آنجا بوذ وجوع از آنجا F || **36** اشبع یوما واجوع یومین PO || کاری PONFK : کار A || **37** بیت NFA : شعر K ابیات O رباعی P || **38** b مقامران بازندهٔ پاک POFKA : مقام بران با ژندهٔ N || **39** a قلندری POFKA : قلندر N || دامن چاک POFA : ودامن چاک N که من خاک K || b وناباک FK : وچالاک A چالاک N بی باک O وبی باک P

بطمعِ کار از اغیار برگردذ وروی درکار آورذ وباک ندارذ تا درست آیذ

بیت

بل تا بدرند پوستینم همه پاک از بهرِ تو ای یارِ عَیارِ چالاک 42

درعشق یگانه باش واز خلق چه باک معشوق ترا وبر سرِ عالم خاک

(7) پس یکبارِ دیگر سلطنتِ غیرتِ معشوق بتابذ ، ملامت بانگ بر سلامت زنذ رویش از خوذ بگرداند ، در حقِّ خوذ ملامتی گردذ ، 45 « ربَّنا ظلمْنا » (۷/۲۳) اینجا روی نمایذ

(8) پس یکبارِ دیگر غیرتِ عشق بتابذ رویش از معشوق بگرداند ، زیرا که بطمعِ معشوق از خوذ بر خاسته است ، داغ بر طمعِ او نهذ ، 48 نه خلق ونه خوذ ونه معشوق ، تجرید بکمال بر تفریدِ عشق تابذ ، توحید

---

40 بطمع ... آیذ NFKA : بیت دیگر هم برین معنی کفته است O دیگر همدرین معنی کفته اند P | بطمع NFK : بر طمع A | تا درست آیذ NF : — KA || **41** بیت ONA : شعر K رباعی P ، — F || **42** a بل : بد O || b چالاک N : وچالاک PO ناباک FK ونا باک A || **43** a واز POF : وز NK از A || b معشوق POKA : معشوقه NF || ترا ONFKA : مرا P || سر : + همه O || **44** بتابذ FA : بتاود N نیابد (؟) K بیاید PO || بانگ NF : باز KA بار PO || **45** رویش POFK : ورویش NA || بگرداند PNFK : برگرداند OA

45-47 در حق ... بگرداند : — F

45 در حق خوذ POK : ودر خود NA || **47** بتابذ NKA : بیاید PO || رویش NK : ورویش POA || بگرداند : برگرداند O || **48** بطمع PONKA : طمع F || خاسته POFK : خواسته NA || داغ NFKA : دل PO || نهذ ONK : نهند FA ننهد P || **49** ونه خوذ ونه NKFA : نه خود نه PO || معشوق : + داند K || تجرید بکمال PONK : تجرید وکمال A کمال تجرید F || بر : — O || تفرید عشق : تفرید K || تابذ F : تاود A ماند K تازد N یابد PO || **49-50** توحید PONFA : توحید اورا واو خوذ هم : توحید اورا واو وخود هم N توحید اورا واو خود F توحید وجود ... د خود بهر (؟) K توحید خود هم PO

اورا واو خوذ هم توحید را بوَذ ، درو غیری را گنجایش نبوَذ ، مادام که با او
51 بوَذ قیام او بذو بوَذ و قوتِ او هم ازو بوَذ ، عاشق ومعشوق اورا همه
غیر بوذ

(۹) چون بیگانگان ازین مقام علمْ خبر ندارذ و اشارتِ علم بذو
54 نرسذ ، چنانکه عبارتش بذو نرسذ ، اما اشارتِ معرفت برو دلالت
کنذ که معرفت را حدّ وآخرش نبوَذ (؟) یک حدِ او با خرابه است ، نه چون
علم که حدودِ او همه عمارتست ، اینجا تلاطمِ امواجِ بحارِ عشق بوَذ ، بر خوذ
57 شکنند وبر خوذ گردذ

بیت

ای ماه بر آمذی وتابان گشتی — گردِ فلکِ خویش خرامان گشتی
60 چون دانستی برابرِ جان گشتی — ناگاه فرو شذی وپنهان گشتی

51-50 درو ... بذو بوذ : — F

50 درو KA : ودرو ON ، —P || غیری‌را گنجایش : غیری‌را کنجای A غیری‌را کنج NK غیری کنجایش O غیری‌را درو کنج P || **51-50** مادام که با او بوذ : مادام با او بود A مادام که او بود N ، — POK || **51** قیام او بذو NA: قیام او هم با او K قیام او هم بذو PO || وقوت او PONKA : وقوت F || عاشق PONFA : وعاشق K || اورا همه PNFK : اورا هم A هم اورا O || **52** غیر : غیرت P || **53** ازین مقام علم خبر ندارذ NK : ازین مقام خبر ندارد A ازین مقام علم وخبر ندارند F علم ازین مقام خبر ندارد PO || **54** چنانک ... نرسذ :— F | چنانکه POA : چنانچه NK || برو NA : بروی K بوی F بدو PO || **55** حد وآخرش نبوذ یک حد او با خرابه است A : حد واخرش نبود حد او بآخر ابدست N یک حد واجزائیست OK یک حد با خرابیست F یک جز واجزائیست P || **56** حدود او PONF : حدودش K حدود A || همه NKFA : را PO || امواج بحار POFKA : امواج N || بر ONFKA : چون بر P || **57** وبر POKA : وهم بر NF || گردذ POKA : گذرد NF || **58** بیت ONFA : شعر K رباعی P || **59** a و : — O || b گرد PONFK : کردی A || **60** a چون دانستی PONKA : دانسته شدی که F || برابر جان کشتی POA : برابری جان کشتی K عاشق روی توام NF

(10) هم او آفتاب وهم او فلک ، هم او آسمان وهم او زمین ، هم او عاشق وهم او معشوق وهم او عشق ، که اشتقاقِ عاشق ومعشوق از عشقست ، چون عوارضِ اشتقاقات بر خاست کار باز با یگانگیِ حقیقتِ 63
خوذ افتاذ

5.

فصل

ملامت در عاشق ومعشوق وخلق گیرم که همه کس در آن راه برذ ، اینجا نقطهٔ هست مشکل وآن ملامت در عشق است ، که چون عشق 3
بکمال رسذ روی در غیب نهذ وظاهرِ علم را وداع کنذ ، او پندارذ که رفت ووداع کرد واو خوذ در درونِ خانه متمکّن نشسته بوَذ ، واین از عجایبِ احوالست ، وداع در رفتن بوَذ نه وداع بر رفتن ، واین از مشکلاتِ 6

---

61 وهم او فلک NA : هم او فلک PFK هم فلک O || هم او آسمان PNFKA : وهمو آسمان O || وهم او زمین PA : هم او زمین NFK ، — O || **62-61** هم او عاشق NFKA : وهمو PO || **62** وهم او معشوق POA : هم او معشوق NFK || عشق ... از : — F || **63** عوارض اشتقاقات N : عوارض اشتقاق PO عوارض واشتقاقات FKA || بر خاست : — F ||ٔ باز K : — NFA او PO || با یگانگی PONFA : بیکانکی K || حقیقت PONFA : — K || **64** افتاذ POFA : افتد NK

2 عاشق NFKA : عشق عاشق PO || کس (کسی A) دران راه برذ OA : همه کس بدان راه نبرد K را راه بود دران F کس را درو راه بود N را دران راه برد P || **3** اینجا نقطهٔ هست N : اینجا نقطی هست A اینجا نکته هست K اینجا نقطیست F اما اینجا دقیقه ایست O اما دقیقه ایست P || مشکل : + همه کس بدو راه نبرد N || **4** در غیب POA : در عیت (!) خود K بغیبت F در غیبت N || وظاهر علم را ظاهررا N || او POFA : و K ، — N || **5** واو FKA : او PO درون PONFA : اندرون K || نشسته بوذ FKA : نشسته باشد N کشته است P || **6** وداع POKA : آن وداع F این وداع N || در رفتن PONKA : در رفتن نه وداع رفتن بود F

این حدیث است وکمالِ کمالست ، هرکسی بذو راه نبرذ ، ومگر اشارت بذین معنی بوذ آنچه گفته اند :

9

بیت

ولیکن هوا چون بغایت رسذ شوذ دوستی سر بسر دشمنی

6.

فصل

ملامت تحقیق عشق

3 هم بوَذ که عشق رخت بر گیرذ وعاشق خَجِل شوذ از خوذ واز خلق واز معشوق ، در زوال عشق متأسّف باشذ برِ آن دردی بخلیفتی بماند آنجا بَدَلِ عشق مُدّتی ، آنگاه تا خوذ بکجا رسذ آن درد ، وآن نیز رخت

---

7 هرکسی بذو راه نبرذ K : وهرکسی راه باآن نبرد F وهرکسی بدو راه نبرد N هرکسی‌را با او (بدو O) راه نبود OA هرکسی‌را راه بدو نبود P || ومگر NA : مگر POFK || **8** بذین NKA : به این F برین PO || آنچه PNFA : که OK

1 فصل POFKA :— N || **2** تحقیق A(؟)PONF : در تحقیق K | ملامت در تحقیق عشق : این کلمها در K بحروف سرخ نوشته شده وراجع بعنوان فصل مینماید ودر نسخهای دیگر راجع بمتن می نماید || **3** که عشق رخت برگیرذ وعاشق خجل شوذ : که عشق رخت برگیرد او (و N) خجل شود NA که عاشق خجل شود K اگر خجل شود F که خجل شود PO || **4** در PNFA : ودر O وبر K || باشذ ONFA : شود K بود P || برِ آن N : بران A بدان F زیرا که PO ، — K || بخلیفتی PONFK : بخلیفی A || بماند PONF : نماید KA || **5** آنگاه FA : آنکه N ، — POK || تا خوذ بکجا رسذ آن درد وآن N : تا بکجا رسد آن درد وآن A تا خود بانجا رسیده بود که آن درد K تا خود بکه رسد از درد آن F تا خود بکجا (یکجا P) رسد آن درد PO

برگیرذ تا کاری تازه شوذ ، ونیز بسیار بوَذ که عشق روی بپوشذ از 6
زرق (؟) نمایشِ عشق ودردی نموذن گیرذ که او بوقلمون است هر زمانی
رنگی دیگر بر آورذ ، وگاه گویذ که رفتم ورفته نباشذ

7.

فصل

عشق را اقبالی وادباری هست زیادتی ونقصانی وکمالی ، وعاشق را
درو احوالست ، در ابتدا بوَذ که منکر بوَذ آنگاه تن در دهذ ، آنگاه 3
ممکن بوَذ که متبرّم شوذ وراهِ انکار دیگر باره رفتن گیرذ ؛ این احوال
باشخاص واوقات بگردذ : گاه بوَذ که عشق در زیادت بوَذ وعاشق برو منکر ،
وگاه بوَذ که او در نقصان بوَذ وخداوندش بر نقصان منکر ، که عشق را 6

---

6 شوذ PONFA : بسود K || ونیز بسیار بوذ که NA : وبسیار بود نیز که PK وبسیاری بود نیز که F وبسیار بود که نیز O || عشق PONKA :—F || **7** زرق F : ورق PONKA || عشق PNFA : عشق OK || ودردی NFA : ودرد K ودر هر رنگ O ودر هر رنگی P || بوقلمون است POF : ابو قلمونست K بوقلمون وقتست NA || **8** رنگی دیگر بر آورذ و (و : — O) گاه POFA : برنگی وگاه K رنگی دیگر بر آرد وگاه F رنگی دگر بر آورد N || که ONA : —PFK || ورفته نباشذ A : ونرفته باشد POK ونه رفته بود F ورفته باشد N

2 اقبالی POFK : اقبال NA || هست : هست و O است P || زیادتی ونقصانی PONKA : زیادت ونقصان F || وکمالی PONA : وکمال K وکمالی هست F || وعاشق را PONFK : وعشق را A || **3** بوذ که NKA : که F ، — PO || **4-3** منکر بوذ آنگاه تن در دهذ آنگاه ممکن بوذ که PK : منکر بود آنگاه ممکن بود F منکر بود N منکر بود که O ، — A || **4** متبرم شوذ FKA : مبرم شود PO ، — N || وراه انکار NF : ودیگر بار راه انکار PO || این احوال KA : این حال F این N
5 گاه بوذ که K : گاه ONFA وگاه P || عشق در NFKA :
منکر در P || بوذ PONFA :—K || **6** وگاه بوذ که : گاه بود که K
و... || بوذ و PONFA : — K || که عشق‌را PONFA : و عشق را K ||

قلعهٔ عاشق در خویشتن داری می بایذ گشاذ تا رام شوذ وتن در دهذ

بیت

9 با دل گفتم که راز با یار مگو زین بیش حدیثِ عشق زنهار مگو
دل گفت مرا که این دگر بار مگو تن را ببلا سپار وبسیار مگو

8.

فصل

(1) خاصّیتِ آدمی این نه بس است که محبوبیش پیش از محبّی بوذ؟
3 این اندک منقبتی بوَذ؟ «یُحِبُّهُم» (٥٤/٥) چندان نُزل افگنده بوذ آن گذارا پیش از آمذنِ او که الی ابد الآباد نوش میکنند هنوز باقی بوَذ
(2) جوانمردا، نُزلی که در ازل افگنند جز در ابد چون استیفا توان

---

7 می بایذ گشاذ POK : می بایذ کشادن A می باید کشود N می بباید F || 8 بیت NFA : شعر K رباعی PO || 9 و 10 مگو PKA : مکوی ONF || 10 b وبسیار FKA : بسیار PON

2 آدمی OK : آدم NFA عاشق P || این نه PONFK : نه A || بس است : بس باشد P بسبب O || محبوبیش پیش از محبی PONA : محبوب بس بس است محبی K محبوبیش از محبی F || 3 این اندک منقبتی بوذ POA : این اندک منقبتی نبود K این نه اندک منقبتی است F این نه اندک محبی بود ومنقبتی N || چندان POKA : چندانی NF || نزل POFA : برک K بدل N || 4-3 آن گذارا NFK : از کذارا A که این مشتی کدارا O آن مشتی کدارا P . || 4 پیش از آمذن PONFA : نزکی پیش از آمدن (؟) K || او NFKA : ایشان PO || الی ابد الآباد : الی ابد الابد A ابد الاباده K من الازل الی الابد NF تا ابد الآباد PO || میکنند NFKA : میکنند PO || هنوز POKA : وهنوز NF || باقی بوذ PONKA : باقیست F || 5 جوانمردا نزلی که F : جوانمردا برکی کی A جوانمردی برکی که K جوانمردانرا که N جوانمردانرا P جوانمردانرا نزلی O || افگنند NA : افکنده K افکند F افکنندند PO || ابد POFN : ابد خود A اید K آید N || توان NFA : تواند K توانند PO

کرد ؟ لا بل نُزلی که قِدَم در ازل افگند حدثان در ابد چون استیفا تواند 6
کرد ؟ « فَلا تَعلَمُ نَفسٌ ما اُخفِیَ لَهُمْ مِن قُرَّة اَعیُنٍ » (۱۷/۳۲)

(3) جوانمردا ، ازل اینجا رسید ، ابد بنهایت نتواند رسید ، نزل هرگز
تمام استیفا نیفتد ، اگر بسِرّ وقتِ خویش بینا گردی بدانی که قابَ قوسینِ 9
ازل وابد دلِ تست ووقتِ تو (۹/۵۳)

9.

فصل

(1) سِرّ آن که عشق هرگز تمام روی بکس ننماید آنست که او
مرغِ ازلست اینجا که آمده است مسافرِ ابد آمده است ، اینجا روی 3
بدیدهٔ حدثان ننماید که نه هر خانه آشیانِ اوراشاید که آشیان از جلالتِ

7-6 لا ... کرد : — O | **6** نزلی PONFA : ترکی K | حدثان در ابد F : حدثان در اید A چون حدثان در ایذ N حدیث ان در اید K حدثاً در آید PO | **6** چون استیفا تواند NF : چون استیفا توان A استیفا توان K استیفا توانند PO ||
8 جوانمردا PNFA : جوانمردی K جوانمرد O || ابد بنهایت نتواند رسید A : بدینجا نهایت نتوانند رسید K ابدرا بنهایت نتوان رسید F ابد بنهایت نه رسید N ابد هرگز بنهایت نتواند رسید PO || **9** تمام استیفا PONF : تمامی استیفا K استیفا تمام A
10-9 اگر ... تو :— A
9 خویش N : خود K ، —POF || گردی PONF : شوی K || قاب قوسین NFKA : تاب آفتاب PO || **10** ازل وابد PONKA : ابد وازل F || دل :—O || ووقت PONFA : بوقت K || تو NFKA : تست PO

2 آن که OA : این که PFK آن N || عشق هرگز NFA : هرگز عشق POK || تمام روی ONA : روی تمام K روی F بتمام روی P || آنست که او NFA : که دست ... K ... انست او O بل آنست که او P || **3** اینجا که PO : اینجا NA که اینجا FK || است N : مسافر به آمده است K مسافر آمده است A مسافرانه F— || روی : بروی P || **4** بدیدهٔ حدثان PONKA : بحدثان F || ننماید K || آشیان A : آشیانهٔ N ، —POFK || شاید PONKA : بشاید . || اشیان POFA : ایشان K ، —N

ازل داشته است ، گاه گاه وا ازل پرّذ ودر نقابِ پردۂ جلال وتعزّزِ خوذ
6 شوذ ، وهرگز روی جمال بکمال بدیذۂ علم نموذه است ونمایذ

(2) برای این سرّ اگر وقتی نقدِ (؟) امانتِ ویرا بینذ آن وقت بوَذ که
از علایق وعوایقِ اینجائی واز رهذ (؟) واز پنـدارِ علم وهندسـۂ وَهم
9 وفیلسوفیِ خیال وجاسوسیِ حواس باز رهذ

[غزل

بیاور آنک دلِ دوستان بهم کشذا نهنگوار غمـان از دلم بدم کشذا
12 چو تیغِ باذه بر آهنجم از نیامِ قدح زمانه بایذ کز پیشِ من ستم کشذا
بیار(؟) پورِ مغان را بده بپورِ مغان] که روستم را هم رخشِ روستم کشذا

که ایشان هر دو آنجائی اند نه اینجائی

---

5 وا ازل پرذ ودر FA : بزبان برد در K وا ازل بود در N او (—O) در ازل پرد در PO || **5-6** نقـاب پردۂ جلال وتعزز خوذ شوذ NF : تعزز خوذ شود POA تعزز خود بود K || **6** بکمال بدیذۂ علم نموذه F : بدیدۂ علم نموده A بکمال بدیده علم نموده K بدیدۂ علم بکمال نموده N با کمال بدیدۂ علم نموده P خود بکمال یدیدۂ علم نموده O || **7** برای این سر اگر NFA : وبرا این سر اکر K برای این سر که تا اکر PO || وقتی PONFA : —K || نقـد PO : نقطـه NFKA || ویرا بیند NA : اورا بیند PF اورا می بیند O ودیانت K || بوذ : —P || **8** وعوایق POFKA : واز عوایق N || اینجائی PF : اینجـا ONK ، —A || واز رهذ F : وار زهد NA باز رهد K وادهد O وارهد P || وهندسۂ PONFA : واندیسه دهند K || **9** وفیلسوفی PKA : فیلسوفی ONF || وجاسوسی حواس K : واز جاسوسی A وجاسوسی طبیعت PO وجاسوس N ، —F || باز رهذ NFKA : رسته باشذ PO

10 — 13 a [غزل ... قدح] NA :—POFK

10 غزل A بیت N || **11** a بیاور A : بیار N || آنک A : آنچه N || b بدم N : بدر A || **12** a باذه A : یاره N || آهنجم A : ایجم (؟) N || نیام A : میان N || **12** b —**13** a زمانه ... مغان A : —POFKN | **12** b پیش ؟ : بیش A ولعله نیش—؟ || **13** b روستم (رستم) را POKNA : رخت رستم را F || کشذا A : کشد PONF کشاد K || **14** که PONFA : —K || آنجائی اند نه اینجائی PONF : آنجا اند نه اینجا A اخاند ونه انجا K || + که ایشان هر دو از عالم ملکوتند نه از عالم ملک N

10.

فصل

او مرغ خوذست وآشیان خوذست ، ذات خوذست وصفات خوذست ،
پر خوذست وبال خوذست ، هوا خوذست وپرواز خوذست ، صیّاد خوذست 3
وشکار خوذست ، قبله خوذست ومستقبِل خوذست ، طالب خوذست ومطلوب
خوذست ، اوّل خوذست وآخر خوذست ، سلطان خوذست ورعیّت
خوذست ، صمصام خوذست ونیام خوذست ، او هم باغست وهم درخت ، 6
هم شاخست وهم ثمره ، هم آشیانست وهم مرغ

---

1 فصل PONFK :— A || **2** ذات ... وصفات خوذست : وذات ... وصفات خوذست PK وذات خودست A ذات خودست وصفات خود F وصفات خودست وذات خودست N وذات خودست وصفات O || **3** پر OF : وپر PNKA || وبال خوذست PONKA : وبال خود F || هوا خوذست : وهوا خودست POK وهوای خودست NA ، — F || وپرواز خوذست PONKA : وپرواز خود F || **4-3** صیاد ... وشکار خوذست : وصیاد ... وشکار خوذست NA وصید ... خودست PO صید ... خود F ، — K || **4** قبله K : قبلهٔ F وقبلهٔ PONA || ومستقبل خوذست K : واقبال خود F واقبال خودست N ، — POA || طالب خوذست NFK : وطالب خودست PO وطالب A || **5** خوذست PONKA : خود F || اول NFKA : واول PO || وآخر خوذست PONKA : وآخر خود F || سلطان NFKA : وسلطان O || **6-5** ورعیت خوذست ONKA : ورعیت خود F | **7-5** سلطان ... وهم مرغ : وهم باغست وهم درخت وهم ثمره وهم آشیان وهم مرغ وهم سلطان خودست ورعیت خودست وصمصام خودست ونیام خودست P | **6** صمصام NFKA : وصمصام O | ونیام خوذست ONKA : ونیام خود F | **7-6** او هم ... وهم مرغ : او ... درخت هم آشیان وهم مرغ وهم ثمره A هم باغست وهم درخت وهم مرغ هم آشیان هم شاخست وهم ثمره هم صیاد هم شکار K او هم ... درخت هم آشیانست وهم مرغ هم شاخست وهم ثمره F او هم ... درخت وهم ... ثمره وهم ... مرغ N وهم ... درخت وهم ثمره وهم آشیان وهم مرغ O

بیت

9 ما در غمِ عشق غم‌گسارِ خویشیم شوریده وسرگشتهٔ کارِ خویشیم
محنت‌زدگانِ روزگارِ خویشیم صیّادانیم وهم شکارِ خویشیم

11.

فصل

(1) کرشمهٔ حُسن دیگرست وکرشمهٔ معشوقی دیگر، کرشمهٔ حسن را
3 روی در غیری نیست واز بیرون پیوندی نیست، اما کرشمهٔ معشوقی وغنج
ودلال وناز: آن معنی از عاشق مددی دارذ، بی او راست نیایذ، لا جرم
اینجا بوَذ که معشوق را عاشق در بایذ، نیکوئی دیگرست ومعشوقی دیگر

6 ## حکایت

آن ملک که گلخن‌تابی بر وی عاشق بوذ ووزیر با او گفت.
ملک میخواست که اورا سیاست کنذ، وزیر گفت: تو بعدل معروفی،

---

8 بیت NFA : شعر K رباعی PO || **9** a ما POFKA : تا N || عشق : PONFA
خویش K || b کار POFK : کاری NA || **10** a محنت زدگان PO : سودازدکان
NFKA || روزگار PONFK : روزکاری A || b وهم PONFA A : وخود K ||
شکار PONFK : شکاری A

2 معشوقی O : معشوق PNFKA || کرشمهٔ حسن NFKA : که کرشمهٔ حسن O
که کفته حسن P || **3** غیری نیست NFA : غیری K غیر نیست P غیریت است O ||
پیوندی نیست PONKA : پیوندی ندارد F || معشوقی POFKA : معشوق N ||
4 آن NFKA : این PO || بی او راست NFKA : بی او O که بی اوراست P ||
لاجرم PONKA : — F || **5** نیکوئی : نیکی N || **7** تابی بر وی PONA : تاوی
در وی K تابی برو F || بوذ POKA : شد NF || ووزیر با او گفت A : — N
وزیر با او بکفت OK وزیر با او کفت P وزیر ملک با وی بکفت F || **8** ملک ...
کنذ : او خواست که اورا سیاستی کند A وخواست که اورا سیاست کند K ملک
میخواست تا اورا سیاست کند F ملک میخواست که اورا سیاستی فرماید N او خواست
که اورا سیاست کند PO || گفت PONF : + که KA || معروفی PONKA : مشهوری F

این لایق نبوَذ که سیاست کنی بر کاری که آن در اختیار نیایذ ، از اتّفاق 9
راه‌گذرِ ملک بر گلخنِ آن گذا بوذ واو هر روز بر راه نشسته بوذی
منتظر تا ملک کی بر گذرذ ، وملک چون آنجا رسیذی کرشمهٔ معشوقی
پیوندِ کرشمهٔ جمال کردی ، تا آن روز که ملک می آمذ واو نشسته نبوذ 12
وملک کرشمهٔ معشوقی در پیوسته بوذ آن کرشمهٔ معشوقی را نظارهٔ نیازِ
عاشقی در بایست ، چون نبوذ او برهنه بماند که محلِّ قبول نیافت ، بر ملک
تغیّری ظاهر گشت ، وزیر زیرک بوذ بفراست آنرا در یافت ، خدمتی 15

---

9 سیاست PONFK : سیاستی A || کنی PONFA : کنند K || بر PONKA : —F ||
که آن ... نیایذ FK : که در اختیار نیاید NA که دران اختیار نبود P آن اختیاری
نبود O || **10-9** از ... گلخن : واتفاق راه کذر ملک بر کلخن A از اتفاق‌را کذار
بر کلخن K واز اتفاق ره‌کذر ملک بر F واز اتفاق ره کذر ملک بر کلخن N
واز اتفاق راه آن ملک بر کلخن PO || **10** روز PNFKA : روزی O || **11-10** بر راه
... تا N : بر راه نشسته منتظر تا FA براه بکذشتی منتظر بوذی تا K بر راه منتظر
نشسته بوذی تا PO || **11** کی NF : — POKA || بر گذرذ : بکذرد O || وملک
چون POKA : چون ملک F وملک N || **12** کرشمهٔ : — N || معشوقی
NFKA : + را PO

13-12 کردی ... معشوق : — F

12 تا آن روز که NKA : تا روزی PO || می آمذ PONA : آمد K ||
واو نشسته نبوذ ONA : وکلخن تباو سته بود K کدا بر راه نبود P || **13** وملک
NKA : ملک PO || آن NF : و K ، — POA || معشوق‌را ONFKA : اورا P ||
14 عاشقی ONFKA : عاشق P || بایست NFKA : می بایست PO || چون NFKA :
چون کدا PO || بماند PONK : ماند FA || قبول NF : — POKA ||
15-14 بر ملک تغیری K : تغیری NFA و(—O) تغیری در وی PO || **15** گشت
PNKA : آمد F شد O || زیرک NKA : نیک زیرک PO مترصد آن حالت F ||
بفراست آنرا در یافت F : بفراست آن در یافت P بفراست در یافت O حسن آن نه یافت A
بسحس آن در یافت K حس کرد ان را بیافت N

بکرد و گفت که ما گفتیم که اورا سیاست کردن هیچ معنی ندارذ که ازو
زیانی نیست ، اکنون خوذ بدانستیم که نیازِ او در می بایذ

18 (2) جوانمردا ، کرشمهٔ معشوقی در حسن وکرشمهٔ حسن همچون ملح
در دیگ بباید تا کمالِ ملاحت بکمالِ حسن پیوندذ ؛ جوانمردا ، چه گوئی
اگر با ملک گفتندی که او از تو فارغ شذ وبا دیگری کاری بر ساخت
21 وعاشق شذ ، ندانم تا هیچ غیرتی از درونِ او سر بر زدی یا نه

بیت

هرچه خواهی بکن ای دوست مکن یار دگر
24 کانگهی پس نشوذ با تو مرا کار دگر

---

16 بکرد NKA : کرد FO واجب دید F || وگفت که NA : وکفت POK کفت F ||
اورا سیاست کردن NKA : سیاست برو F سیاست کردن او P سیاست کردن O ||
معنی ONFKA : وجه P || که :—O || **17** زیانی نیست PONA : زیان نبود K هیچ زیانی
نیست F || خوذ : (بعد از) او K || بدانستیم NKA : ندانستم O دانستم P معلوم شدF ||
نیاز او NFA : زیان او K ناز را نیاز او PO || در می PONKA : می در F ||
18 وکرشمهٔ حسن POKA : —NF || ملح PNA : نمک OFK || **19** در PONFA :
— K || ببایذ PONKA : در باید F || بکمال : بجمال P || جوانمردا : — O ||
20 اگر : — A || گفتندی PONF : کفتند A کفتی K || او : — O ||
21-20 وبا ... شذ : — PO | کاری بر ساخت NA : کار برساخت F شناخت K |
21 شذ NKA : کشت F || تا هیچ PNFKA : چه O || غیرتی ONKA : غیرت PF ||
از ... زذی PO(؟)KA : از درونش سر زدی F سر از درون او بر زدی N ||
یا نه : + ان الله لا یغفر ان یشرك به ویغفر ما دون ذلك لمن یشاء (٤٨/٤) N ||
23 یار PONFK : یاری A || **24** کانگهی پس نشوذ (نبود P) PO : کانکهی می نشود A
وانکهی بس نشود K که ازان پس نشود F که بس انکه نشود N || دگر (دیکر)
POF : بسر NKA || + تا نپنداری که این طاماتست حاشا وکلا که این ترجمهٔ این
آیتست که فرمود قوله تعالی ان الله لایغفر ... ما دون ذلك لمن یشاء F

(3) عشق رابطهٔ پیوندست، تعلّق بهر دو جانب دارذ، اگر نسبتِ او در سمتِ عاشق درست شوذ پیوند ضرورت بوَذ از هر دو جانب که او خوذ مقدّمهٔ یکیست 27

12.

فصل

سر روی (؟) هر چیزی نقطهٔ پیوندِ اوست، وآیتی در صنع متواریست، وحسن نشانِ صنعست، وسر روی (؟) آن رویست که روی درو دارذ، وتا آن 3 سر روی (؟) نه بینذ هرگز آیتی در صنع وحسن نه بینذ، آن روی جمالِ «وَیَبقَی وَجهُ رَبِّكَ» (۲۷.۵۵) است، دیگر خوذ روی نیست که «کُلّ مَنْ علیها فَانٍ» (۲٦/۵۵)، وآن روی قبیح است تا بدانی 6

---

25 رابطهٔ NFKA : واسطهٔ PO || تعلق POFK : وتعلق NA || نسبت PONKA : نسب F || **26** در سمت NA : با جانب FK در حدیث PO || عاشق PONFA : عشق K || شوذ : آید P || بوذ PNFA : شود OK || که : — O || **27** مقدمهٔ PONFA : در مقدم K

2 سر روی : سروروی FA سَروری PON بر روی K || اوست ... متواریست PONFA : است K || **3** صنعست POFKA : صنع اوست N || وسر روی آن رویست که : وسروروی آن رویست کی FA وسروری آن رویست که N ودلالت بر آیت وحسن رصنع آن روی است که K وآن (آن—O) سروری آن دروست که PO || روی (رو F) درو دارذ PONF : روی دو رو دارد A روی درو باید K || **4-3** وتا ... بینذ : ونشان سرّ وی نبیند A وبا آن بر روی پیوند K وتا آن سروروی نبیند F وتا آن سروری نه بیند N و (—O) تا این (آن O) سروری نه بیند PO || **4** آیتی PONFA : آیت K || در صنع وحسن K : وصنع وحسن A صنع وحسن N وحسن وصنع F وصنی وحسنی PO || آن NF : وان K از POA || **5** ربك : + ذوالجلال PN + والاكرام N || دیگر POFKA : دکری N || که :—K || **6** وآن POF : آن NA، — K || قبیح : هیچ PO || تا بدانی PONA : تا دانی K ونا دانی F

13.

فصل

(1) دیذهٔ حسن از جمالِ خوذ بر دوخته است که کمالِ حسنِ خوذرا
3 در نتواند یافت اِلاّ در آینهٔ عشقِ عاشـق ، لا جرم ازین روی جمال را
عاشق در بایذ تا معشوق از حسنِ خوذ در آینهٔ عشق وطلبِ عاشـق قُوت
تواند خورد ، واین سرّی عظیمست ومفتاحِ بسیار اسرارست .

6 (2) پس خوذ عاشق بحسنِ معشوق از معشوق نزدیک‌تراست که
معشوق بواسطهٔ او قوت میخورذ از حسن وجمـالِ خوذ ، لا جرم عاشـق
معشـوق را از خوذیِ خوذش خوذ تر است ، وبرای اینست که برو از دیذهٔ
9 او غیرت برذ ، واندرین معنی گفته است :

بیت

یا رب بستان داذِ من از جانِ سکندر کو آینهٔ ساخت که در وی نگری تو

---

2 دیذهٔ حسن از جمال خـوذ NFKA : معشـوق دیدهٔ حسن خود از جمال خود PO ||
کمال :— N || خوذرا PONF : خود A که خودرا K || 3 نتواند POFA : توان K ||
عشق عاشق NFKA : عشق وطلب عاشق تا PO || 6-3 جمال را ... از معشوق :—N |
4 عاشق PKA : عاشق F ، — O | بایذ K : یابد POFA | خوذ FA : خویش POK |
وطلب عاشق : بطلب عاشق K | 5 واین POKA : این F | سری : سر A | و : —A |
بسیار FKA : کنوز PO | PO -|- نظم (رباعی P)

مستی فزودنم زرخش بی سبب نبود می بود جای بود حریف طرب نبود
مستغفرم اگر تو بگوئی تو بودهٔ او بود در طلب که مرا این طلب نبود

6 خوذ POKA : —F || 7 معشوق NF : — POKA || میخورذ : POFKA
بخورد N || 8 معشوقرا POFKA : معشوق خودرا N || خوذی خوذش NK :
خودش A خودی خود POF || خوذ تر NFKA : نزدیکتر O خود نزدیکتر P ||
وبرای : واز برای A || 9 برذ PONFA : است K || واندرین ONA : ودرین PF
ونه ازین K || گفته است OF : گفت انکس کی گفت A گفته اند PK گفته‌است که N ||
11 b آینهٔ POF : آینه را NKA || که ... تو PONKA : تا تو در وی نگری F

(3) اینجا که عاشق معشوق را ازو اوتر بوَذ عجایب علایقِ پیوند تمهید 12
افتذ بشرطِ بی پیوندیِ عاشق با خوذ ، تا بجائی رسذ که اعتقاد کنذ
عاشق که معشوق خوذ اوست ، واگر در عینِ راندگی وفراق ونا خواست
بوَذ پندارذ که ناگزرانست ومعشوق خوذ اوست 15

بیت

چندان نازست زعشقِ (؟) تو در سرِ من تا در غلطم که عاشق تو برِ من
یا خیمه زنذ وصالِ تو بر درِ من یا در سرِ این غلط شوذ این سرِ من 18

12 اینجا : انجا P || اوتر OFKA : واتو N او اقرب تر P || بوذ PONFA : ست K || علایق پیوند NA : علایق K خلایق F بود علایق PO || **13** عاشق PONKA : عشق F || با خوذ تا FA : تا خود PONK || بجائی رسذ : انجا برسد K || کنذ PONFK : برد A || **14** عاشق که NA : که عاشق که K که عاشق OF عاشق P || اوست : + که انا الحق وسبحانی نکتهٔ آنست N || عین راندگی و NF : عین راند که و A عین رایذ که K غیرت داند که PO || **15** بوذ PONFK : — A || پندارذ PONFA : وپندارد K || ناگزرانست ومعشوق A : نا گزیراست ومعشوق K نا گزیر ازانست که معشوقه F نا گزیر آنست که معشوق N تا کذرانست ومعشوق PO || خوذ : — A || **16** بیت ONFA : شعر K رباعی P || **17** a نازست PNFA : بارست K ناسازست O || زعشق (؟ غیر موزون) POFKA : عشق N || b تو بر PNFKA : تو در بر O || **18** a بر در PK : بر سر NFA در بر O || b غلط POF : هوس NKA || شوذ POFKA : رود N || (در لوایح عین القضاة (ورق ۱۷ آ) این رباعی دیده میشود :)

چندان بارست زعشق با جان وتنم کوئی که تو عاشقی معشوق منم
دانم غلط است این بکذار مرا تا در سر آن شوم که خویشتنم

14.

فصل

معشوق با عاشق گفت : بیا ، تو من گرد ، که اگر من تو گردم آنگاه
3 معشوق در بایذ ودر عاشق بیفزایذ ونیاز ودربایست زیادت شوذ ، وچون
تو من گردی در معشوق افزایذ ، همه معشوق بوَذ عاشق نی ، همه ناز بوَذ
نیاز نی ، همه یافت بوَذ دربایست نی ، همه توانگری بوَذ ودرویشی نی ، همه
6 چاره بوَذ وبیچارگی نی

15.

فصل

(1) باشذ که این کار بجائی رسذ که از خوذش غیرت آیذ وبر دیذهٔ
3 خوذ غیرت برذ ، واندرین معنی گفته اند :

2 با عاشق NFKA : عاشق را PO || من کرد که FK : من شـو کی A من شـو N
من کرد O بر من کرد و P || من تو کردم FK : من تو شوم NA نه تو می (؟)
کردم O نه من کردم P || آنگاه POFK : انکه NA || 3 ودر عاشق ONFKA :
عاشق عشق P || ونیاز و KA : ونیاز عاشق و OF ونیاز عاشق PN || 3-4 زیادت ...
نی همه :— K || 5-4 عاشق ... یافت بوذ :— O | 4 عاشق نی FA : عاشق N
عاشق نه P | 5 نیاز نی FA : نیاز K نیاز نه PN | یافت بوذ PNFA : یافته بود و K ||
نی FA : نه PON ، —K || همه PONF : وهمه A ، — K || 5-6 بوذ ودرویشی نه همه
چاره بوذ K بود وچاره A بود چاره F وچاره درویشی N بود وفقر نه وچارهٔ بود O
بود وچاره P || وبیچارگی : بیچارکی O || نی FA : نه ONK ، — P

1 فصل :—P || 2 باشذ که NF :—POKA || رسذ PONFA : برسد K ||
از خوذش غیرت آیذ A : از خویش غیرتش آید K از خودش غیرت بود F ازخودش
غیرت N از خود غیرت آید P در خویش غیرت آید O || 3 خوذ : خوذش PO ||
واندرین ONA : ونه ازین (؟) K ودرین PF || معنی : + لایق این حال F ||
اند NFKA : است PO

بیت

ای دوست ترا بخویشتن اوست نَیَم وز رشکِ تو با دیدهٔ خوذ دوست نَیَم
غمگین نه از آنکه با تو اندر کویم غمگینم از آنکه با تو در پوست نَیَم 6

(2) واین نکته بجائی می رسد وقت وقت که اگر روزی معشوق با جمال‌تر بوَذ او رنجور شوذ وخشم آیذش، واین معنی تا کسی را ذوق نبوَذ دشوار تواند فهم کردن 9

16.

فصل

عشق بحقیقت بلاست وأنس وراحت درو غیرست وعاریتست، زیرا که فراق بتحقیق در عشق دؤیست ووصال بتحقیق یکیست، باقی همه پندارِ وصالست 3 نه حقیقتِ وصال، وبرای این گفت :

4 بیت ONFA : شعر K رباعی P || **5** a اوست نیم FA : دوست نه ام K دوست نیم PON || b نیم : نه‌ام K || **6** a غمگین نه از آنکه PA : نه غمگینم که K محزونم از انکه F غمکین نه ازانم که N غم کنی از انکه O || b-a اندر ... آنکه : — O | اندر کویم PNK : اندر کفتم A در کفر نیم F || b نیم : نه ام K || **7** واین : وآن O || نکته NK : نقطه F نقط A لفظ PO || که : — PO || روزی PONFK : روی A || باجمال‌تر NA : بجمالتر POFK || **8** وخشم PONFK : واورا خشم A || ذوق : ذوقی K || دشوار PONFA : دشخوار K || **9** تواند فهم کردن A : تواند فهم کرد F فهم تواند کرد PK فهم تواند کردن N فهم شود O

1 فصل PNKA : فصل غریب O ، بس F || **2** بحقیقت N : حقیقت FKA بحقیقت در PO || وانس NFA : ونفس K ، — PO || درو غیرست O : درو غیرت FA در غیب K درو غریب N درو غربت P || وعاریتست PONKA : وعاریت F || فراق : — P || **3** تحقیق NFKA : بحقیقت PO || در عشق POFA : — NK || دویست POKA : دوریست N || تحقیق POFK : بحقیقت NA || **4** وصال : — O || و : — K || گفت NFA : کفته اند POK

بیت

6 بلاست عشق منم کز بلا نپرهیزم   چو عشق خفته بوَذ من شوم بر انگیزم
مرا رفیقان گویند کز بلا پرهیز   بلا دلست من از دل چگونه پرهیزم
[درختِ عشق همی رویذ از میانهٔ دل   چو آب بایذش از دیدگان فرو ریزم]
9 اگرچه عشق خوش و ناخوشست اندهِ عشق   مرا خوش است که هر دو بهم بر آمیزم

17.

فصل

(1) چون عشق بلاست قوّتِ او در علم از جفاست که معشوق کنذ،
3 آنجا که علم نبوَذ خوذ حقیقتِ قوّتش از یکی بوَذ
(2) تا حجّت بر معشوق بوَذ وتا پیوندی ضرورت وقت آیذ جنگی باختیارِ
دوست دوست تر از ده آشتی دارذ

---

5 بیت NFA : شعر K رباعی PO || 6 a منم کز NFK : ومنم کز A ومن آن کز O تو من از P || b چو NF : چون POA چه K || خفته بوذ PFA : بود K خفته شود ON || من شوم NFA : من روم K من O شور من P || 7 b — 9 a بلا ... عشق :— F | 7 b من PON : ومن KA | 8 | درخت ... ریزم] N :— POFKA |
9 a اگرچه ... انده A : اگرچه ... خوش ناخوش است اندر K اگرچه عشق ترا ناخوشست واندر N نظم (بیت P) اگر چه عشق خوشست ووفا خوش آمد عشق PO || b دو POFKA : دم N

1—14 فصل ... شوذ : — K
2 او در علم : در علم او A در علم NF او در عالم PO || 3 علم NFA : عالم PO || قوتش PONA : خویش F || 4 وتا NF : یا OA ویا P || ضرورت PONA : در قوة F || جنگی PONA : خشک F || 4-6 باختیار ... وجنگ : — F |
5 دوست دوست تر PO : دوست تر A دوست اید N | ده NA : ده هزارPO ||
دارذ POA :— N

(3) ابتدای عشـق از عتاب وجنگ در پیوندذ که دل پاسِ انفاسِ 6
او داشتن گیرذ که ازو بر هیچ چیز اِغضا نتواند کرد [تا بعاقبت تأسّف
خورذ ودستِ خوذ از ندامتِ فراق می خایذ ودستِ تحیّر بر فرقِ ندامت
میزنذ، میگویذ : 9

بیت

چون بوذ مرا با صنمِ خویش وصال   با وی بعتاب وجنگ بوذم همه سال
چون هجر آمذ پسـنده گشتم بخیال   ای چرخ، فضولیم، مرا نیک بمال!] 12

پس در میانِ جنگ وصلح وعتاب وآشتی وناز وکرشمه این حدیث
مُحکَم شوذ

18.

فصل

(1) خوذرا بخوذِ خوذ بوذن دیگرست وخوذرا بمعشـوقِ خوذ بوذن
دیگر، خوذرا بخوذِ خوذ بوذن خامیِ بدایتِ عشـق است، چون در راهِ 3

---

6 ابتدای NA : وابتدا P ودر ابتدای O | عتاب : + بود P || 7 ازو PONA :
از وی F || بر هیچ چیز PON : بر هیچ A هیچ چیز F || اغضا FA : اقضا N
مواسا PO || کرد POA : کردن NF

12-7 [تا بعاقبت ... بمال] NF : —POA | 9-8 ودست تحیر... میکوید N :—F

12 a آمذ F : آیذ N || پسنده گشتم F : پسند کردم N || بخیال N : بجمال F ||
b فضولیم F : فضولم N

14-13 پس ... شوذ PONA : — F

13 جنگ وصلح وعتاب وآشتی وناز : جنک وعتاب وصلح وآشـتی وناز NA جنک
وصلح وناز وعتاب وآشتی وناز PO || این PON : آن A

2 بخوذ ONKFA : بخودی P || خوذ POF :—NKA || 3 بخوذ FKA : بخودیِ
PON || خامی : جام A

پختگی خوذرا نبوَذ واز خوذ برسذ آنگاه اورا فرا رسذ ، آنگاه خوذرا
با او ازو فرا رسذ

6 (2) اینجا بوَذ که فنا قبلهٔ بقا آیذ ومردِ مُحرمِ پروانه وار از سرحدِّ بقا بفنا
پیونذذ ، واین در علم نگنجذ الاّ از راهِ مثالی ، واین بیت مگر بذین معنی دلالت
کنذ که من گفته ام بروزگارِ جوانی :

9 بیت

تا جامِ جهان نمای بر دستِ منست از روی خرذ چرخِ برین پستِ منست
تا کعبهٔ نیست قبلهٔ هستِ منست هشیارترین خلقِ جهان مستِ منست

12 (3) « هذا ربّی » و « انا الحق » و « سبحانی » همه بوقلمون این
تلوینست واز تمکین دورست

---

4 واز خوذ POFKA : واز خودی N || برسد PONA : ترسد FK || **5-4** آنگاه اورا فرا رسذ آنگاه خوذ را با او ازو فرا رسد N : آنکاه اورا فرا رسد انکاه خودرا با واز فرا رسد A انکاه او بدو فرسند (؟) K انکه بدو ازو فرا رسد F انکاه اورا بدو فرا (افرا P) رسد PO || **6** اینجا PONFA : ازینجا K || **7-6** ومرد ... پیونذذ PONFK : — A | **6** ومرد ONF : ومرم P میروم K | محرم POK : محرم بسته F محرم شود بطواف کعبهٔ قدس واز سرحد فنا بخطهٔ بقا نقل کند N | سرحد بقا POFKA : سر بقا N || **7** واین PONFA : وان K || واین بیت NFA : + که من کفته ام POK || مگر NFA : — POK || بذین PNKA : برین OF ||
8 کنذ ONFA : می کند PK || که ... جوانی : که کفته ام بروزکار جوانی N که من کفته ام بروزکار FA که من کفته ام O ، — PK || **9** بیت NFA : شعر K رباعی PO ||
10 a بر PNFA : در OK || **11** a کعبهٔ .. قبله PONF : قبلهٔ ... کعبهٔ KA ||
b هشیارترین PONK : هشیار تر FA || **12** وانا الحق وسبحانی POFKA : وسبحانی وانا الحق N || **13** تلوینست NFA : تلون اند K نمونه O نمونه است P || واز ...
دورست :—O | دورست PNFA : دور اند K

19.

فصل

(1) تا بخوذِ خوذ بوَذ احکامِ فراق ووصال وقبول وردّ وقبض وبسط
واندوه وشـادی واین معانی برو روان بوذ واو اسیرِ وقت بوَذ ، چون وقت 3
برو در آیذ تا وقت چه حکم دارذ اورا بحکمِ رنگِ وقت بایذ بوذ ، اورا
برنگِ خوذ بکنند ، وحکم وارادت وقت را بوَذ ، در راهِ فنـا از خوذ این
احکام محو افتذ واین اضداد بر خیزذ زیرا که مجلسِ طمع وعلّتست 6

(2) چون ازو در خوذ واخوذ آیذ راهِ او بخوذ ازو بوَذ وبرو بوَذ ،
چون راهِ او بخوذ ازو بوذ وبرو بوذ این احـکام برو نروذ ، احکامِ فراق
ووصال اینجا چه کنذ ، قبول وردّ اورا دامن کی گیرذ ، قبض وبسط 9
واندوه وشاذی گرد سراپردهٔ دولتِ او کی گردذ ، چنانکه این بیت گفته است :

---

2 خوذ PONFA : خود را K || **3** واین POFKA : این N || برو NFKA :
بر وی PO || روان POFK : روا NA || بوذ PNFA : شود OK || بوذ PONFA :
گردد K || **4** برو ONFA : بروی K بدو P || دارذ PONFA : در آرد K || اورا
بحکم رنگ وقت باید بوذ NA :— POFK | بحکم رنگ A : بحکم ورنک N || اورا :
وی را K || **5** بکنند FKA : کند PON || وارادت PON : وارد A وارده F ، —K ||
در PONKA : —F || **6** مجلس PONA : محلش FK || **7** در خوذ واخود
PONA : در خورد واخود F در خود خودرا K خود || راه او بخوذ ازو بوذ
وبرو بوذ POFA : راه بخود برد وبرو بود K راه بخود ازو بود وبرو بود N ||
8 چون راه او بخوذ ازو بوذ وبرو بوذ A : — NFK ، چون راهش بخود ازو بود
وبرو شود PO || برو نروذ احکام PFK : بروی نرود احکام O برو بود احکام A ،
— N || **9** دامن کی PO : کی که F که NKA || **10** کی PONFA : که K ||
چنانکه : چنانچه O || این بیت گفته است POFA : این ... اند K گفت N

بیت

12 دیذیم نهاذِ گیتی وأصلِ جهان وز علّت وعالّ بر گذشتیم آسان
وان نورِ سیه زلا نقط برتر دان (؟) زان نیز گذشتیم نه این ماند ونه آن

(3) اینجا او خداوندِ وقت بوَذ ، چون بآسمانِ دنیا نزول کنذ بر وقت
15 در آیذ ، نه وقت برو در آیذ ، واو از وقت فارغ
(4) بلی وجودش بذو بوَذ وازو بوَذ ، واین مگر فراقِ این حال بوَذ ،
وفناش ازو بوَذ ودرو بوَذ ، واین را اختفا در کنهِ اِلاّ گویند ، وگاه موی
18 شذن در زلفِ معشوق خوانند ، چنانکه گفته است

بیت

از بس که کشیذه ام ززلفِ تو ستم موئی گشتم أزان دو زُلفَین بخم

---

11 بیت NFA : شعر K نظم O رباعی P || **12** a دیذیم FA : دیدیم و P دیدم ON جستیم K || نهاذ K : نهان PONFA || جهان : دو جهان P || b وزعلت وعال F : وزعلت وعار KA از علت وعار N وز غیب وعیان O واز ضل عیال P || گذشتیم : گذشتم O || **13** a وان PONFA : زان K || سیهز ONFA : سینهز P سیاه K || نقط ONFA : نقطه PK || برتر دان PONFA : بود بران K || b ماند ونه آن NFA : ماند نه آن PO زمانه وان K || **14** او PONFA : دو K || وقت PONFA : وقتی K || نزول NFA : منزل K تنزل PO || **15** نه وقت برو PONA : نه او بر وقت K ووقت درو F || از وقت فارغ POFK : ازو فارغ بود NA || **16** بلی FKA : بل N بلکه PO || بذو (برو K) بود وازو بوذ NFKA : ازو بود بدو O ازو بود بدو بود P || مگر NFKA : کل PO || این حال NFA : آن حال K از خیال PO || بوذ PONFK : شود A || **17** وفناش NFKA : وحب وقیاس P وحب بود قیاسO || ودرو بوذ : — F || واین را PF : این را K واین O اینجا NA || الا : —K || **18** خوانند POFK : خواند A خواهد N || گفته است POFKA : گفت N || **19** بیت NFA : شعر K رباعی PO || **20** a کشیذه ام P : کشیده ایم Pm کشیدیم NA کوشیدم K کشیدم OF || b گشتم POK : کشتیم NA کشته ام F || زلفین PNFKA : زلف تو O

زین پس چه عجب اگر بوَم با تو بهم   در زلفِ تو یک موی چه افزون وچه کم 21

20.

فصل

(1) چون این حقیقت معلوم شـذ بلا وجفا قلعه گشاذنِ منجنیق اوست دربستیِ توئیِ تو تا تو او باشی 3

(2) تیری که از کمانِ ارادتِ معشوق روذ چـون قبله توئیِ تو آمذ گو خواه تیرِ جفـا باش وخواه تیرِ وفا ، که حرف (؟) در علّت بوَذ یا نه : تیررا نظر بایذ وهدف قبلهٔ وقت بوَذ ، تا همگیِ او روی در تو نیاورذ چون 6 تواند انداختن وانداختن را در تو علی التعیّن لا بُدّ از تو حسـابی بایذ ،

---

21 a زین پس KFNA : این بس PO || چه عجب NFA : نه شگفت PO نشگفت K || b تو یک POFKA : یکی N

2 این PONFA : ان K || **3-2** قلعه ... توئی تو A : قلعه گشادن است منجنیق اویست درسی تویی K قلعه گشادنست منجنیق اوست در بستی قوی تو FK قلعه گشـادن است ومنجنیق اوست در بستی توئی تو (تو : — O) PO منجنیق اوست در قلعه گشـادن ودر بسـتن تویی تو N (تصحیح بعدی مینماید) | جفاء معشوق بر عاشـق دلیل قلعه گشـاذن است روا بوذ که معشوق وجود عاشق را در منجنیق بلا نهذ ... زخم بر وجودت می اندازذ برای آنست تا توئی ترا در تو نیست کنـذ وبخوذی خوذت هست کنـذ — لوایح عین القضـاة ورق ۲۵ || **3** تا تو او باشی OK : تا او باشی P تا تو باشی F تا توی او نباشی A تا تو بی او نباشی N || **4** روذ : ریزد P || قبله PONFA : هدف قبله K || آمذ NFA : اند (؟) K بر تو آید PO || **5** گو POKA : که N ، — F || جفا — وفا : وفا — جفا K || وخواه NKA : خواه POF || حرف : صرف PONFK ضرب A || بوذ PONKA : رود F || یا نه NKA : یا نی F تا PO || **6** بایذ : بود باید P || وهدف NFKA : وهدف باید PO || وقت : بوقت K || بوذ : — F || نیاو ذ FKA : نیـارد PON || **7** انداختن وانداختن را : انداخت وانداختن K انداختن را A انداختن PONF || التعین KA : التعیین PN الیقین OF || حسابی PONFA : حال حسابی K || بایذ PNFKA : نباید O

این چندین پیوند چون کفایت نبوَذ وخوذرا یکی ازین جمله پسنده بوَذ ؟
9 اینجا بوَذ که گفته است :

بیت

یک تیر بنامِ من از ترکش برکش وانگه بکمانِ سختِ خویش اندرکش
12 گر هیچ نشانه خواهی اینک دلِ من از تو زدنِ سخت وز من آهی خوش

21.

فصل

(1) بدایتِ عشق آنست که تخمِ جمال از دستِ مشاهده در زمینِ
3 خلوتِ دل افگنند، تربیتِ او از تابشِ نظر بوَذ، اما یک رنگ نبوَذ،
باشذ که افگندنِ تخم وبرگرفتن یکی بوَذ، وبرای این گفته اند :

---

8 چندین FKA : چنین PON || نبوذ PONFK : بود A || وخوذ را یکی ازین جمله پسنده (بنده F) FA : وخودرا ازین جمله یکی پسند K وخود یکی ازین جمله پسندیده N ویکی ازین جمله خودپسند (پسنده P) PO || **9** اینجا بوذ که گفته است PONFA : اینجا ... اند K اینجا بود که گفته است O وازینجا گفته است P || **10** بیت NFA : شعر K رباعی PO || **11** b وانگه : انکه O || سخت خویش اندر PONFA : ابروانت در K || **12** a گر NKA : ور POF || هیچ POFKA : تیر N || دل من NFKA : دل وجان PO || b زدن PNKA : زدنی OF (وله وجه) || سخت PONFA : تیر K || آهی PONFA : ناله و K

1 فصل PONK : — FA || **2** جمال NFKA : حال PO || دست PONFA : — K || مشاهده POFKA : مشاهدهٔ معشوقه N || **3** دل POFK : دلی A ، — N || افگنند F : افکند PONKA || او از تابش K : او تاوش NA او تابش F اورا تابش PO || یک PONFA : بیک K || رنگ : یک F || **4** وبرگرفتن NA : وبکرفتن POFK || وبرای POFK : برای A از برای N

بیت

اصلِ همه عاشــقی ز دیذار افتذ چون دیذه بدیذ آنگهی کار افتذ 6
در دام بطمع مرغِ بسیار افتذ پروانه بطَمَعِ نور در نار افتذ

(2) حقیقتش قِران بوَذ میانِ دو دل ، اما عشــقِ عاشق بر معشوق دیگرست وعشقِ معشوق بر عاشق دیگر ، عشقِ عاشق حقیقتست وعشقِ 9 معشوق عکسِ تابشِ عشقِ عاشق در آینهٔ او

(3) ازان راه که در مشاهده قِران (؟) بوذه است عشقِ عاشق ناگزرانی اقتضا کنذ وذلّت واحتمال وخواری وتسلیم در همه کارها ، وعشــقِ معشوق 12 جبّاری وکبریا وتعزّز

بیت

زانجا که جمال وجاهِ آن دلبرِ ماست ما درخورِ او نه‌ایم او درخورِ ماست 15

---

5 بیت NF : این بیت A ، این شعر K ابیات O رباعی P || 6 a اصل : POFKA اصلی N || 6 a b و 7 a b افتذ NFKA : آید PO || 7 a بطمع : FKA طمع N بدانه PO || 8 قران NFK : فراق A قرار PO || بر معشوق : PONFK در معشوق A || 9-10 بر عاشق ... معشوق : POFKA — N || 10 عشق : — N || 11 که : — K || قران NK : فراق FA قرار PO || ناگزرانی : نا کذرانی NA نا کزیرانی POK نا کزیری F || 12 وذلت : PONF ودولت A ومذلت K || واحتمال NFKA : — PO || وخواری : PONFA — K || وتسلیم NFKA : واختیار وتسلیم O واختیار واحقال (؟) وتسلیم P || 13 وکبریا FKA : وکبریائی PON || 15 a جمال وجاه K : جمال وحسن PN جمال حسن OFA || آن PNFKA : این O || b ماست : F +

عشق نه باندازهٔ ما در سر ماست این طرفه که رخت ما فزون از خر ماست

(4) اما ندانم تا عاشق کذام است ومعشوق کذام ، واین سرّی بزرگست
زیرا که ممکن بوَذ که اوّل کشش ِ او بوَذ آنگاه انجامیذن ِ این ، وانجا حقایق
18 بعکس گردذ « وما تشاؤن اِلاّ اَن یشاءَ الله » (۳۰/۷۶ و ۲۹/۸۱) « یُحبُّهم »
پیش از « یُحبّونه » بوَذ بلا بُد ، بایزید گفت رضی الله عنه : بچندین گاه
پنداشتم که من اورا میخواهم خوذ اوّل او مرا خواسته بوذ

21 [رباعی

مستی فزوذنم زرُخش بی سبب نبوذ   می بوذ جای بوذ حریفِ طرب نبوذ
مستغفرم اگر تو بگوئی تو بوذهٔ   او بوذ در طلب که مرا این طلب نبوذ]

22.

فصل

اگرچه در ابتدا دوستِ اورا دوست بوَذ ودشمنِ اورا دشمن چون کار
3 بکمال رسذ بعکس گردذ ، از غیرت دوستِ اورا دشمن گیرذ باز دشمنِ اورا

---

16 تا عاشق کذامست PA : تا عاشق کذامست وعشق چه K تا عشق کذامستONF || سری بزرگست PFK : سر بزرکست OA سر بزرکیست N || **17** بوذ POFK : نشـود NA || کشش POFA : کش (؟) K کس N || واینجـا : این جا وآنجا P || **18** یحبهم NFKA : ویحبهم PO || **19** پیش PNFKA : پس O || رضی الله عنه FA : رحمة الله علیه PON ، — K || بچندین گاه POKA : چندین کاه F ولوایح عین القضـاة ورق ۲۹ ب ، چندین کاهست N || **20** اول او ONFK : او اول PA || **23-21** [رباعی ... طلب نبوذ] PO : — NKA ، F اینجا آن رباعی را دارد که در N در فصـل آینده بعد از کلمهٔ « فضـلا منه » (سطر 4) دیده میشود ، رجوع شود بحواشی ص 42

2 ودشمن اورا PONKA : ودشمن را F || دشمن POFKA : دشمن کیرد و N || کار ONFKA : کار دوست P || **3** رسذ PONF : شود KA || بعکسPOFKA : عکسN || گردذ PONKA : شود F || دوست اورا ONKA : اورا P || باز NA : یا FK تا PO

دوست گیرذ ، بر نامش غیرت برذ ، فضلاً منه : نخواهذ که کس در نظرگاهِ
او شرکت دارذ

6 بیت

نتوانم دیذ که باذ بر تو گذرذ وز خلقِ جهان کسی بتو در نگرذ
خاکی که کفِ پای تو آنرا سپرذ چاکرت بر آن خاک همی رشک برذ

23.

فصل

(1)تا بدایتِ عشق بوَذ هر جا که مشابهِ آن حدیث بیند همه بدوست گیرذ ، مجنون
چندین روز طعام نخورده بوذ ، آهوئی بدامِ او افتاذ اِکرامش نموذ ورها کرد ، 3
[پرسیذند چرا چنین کردی ؟] گفت : ازو چیزی بلیلی می ماند جفا شرط نیست

---

4 فضلا منه : N + واین عجبست

بیت

از بس که دلم طریق عشقت سپرذ اشکم به من وتو بر همی رشک برذ
بنگر که بدیده در همی چون گذرذ تا نگذارذ که دیده در تو نگرذ

(که F : — N | در تو F : بر خود N) (رجوع شود بحواشی ص 41)
نظرگاه POFK : نظارهگاهِ NA || **5** او PONK : او در علم او A او در عالم
او F || **6** بیت NFA : شعر K چنانکه گفته است (اند P) رباعی PO ||
7 a نتوانم دیذ POFKA : می نگذارم N || که : — A || بر PONFA : در K ||
8 b چاکرت FKA : این بنده PON || بر آن POFA : بدان NK

1 فصل **25-23** : — K
2 تا ... گیرذ POFA : حکایت N | جا که PFA : کجا O | مشابه A : مشابهت F نشانه O
نشان P || همه POF : هم (؟) A || بدوست FA : دوست PO || **3** چندین NA : بچندین F
مدتی O چندین مدتی P || آهوئی NA : ناکاه آهویی F روزی آهوئی PO || بدام او NFA :
در دامش PO || افتاذ POFA : افتاده N || نموذ NA : کرد POF || ورها کرد FA :
ورهاش کرد N وبکذاشت PO || **4** [پرسیذند چرا چنین کردی] F : —PONKA || گفت :
وگفت O || ازو ONFA : او P || می ماند NA : ماند POF || جفا PONA : جنان F

(2) اما این هنوز قدمِ بدایتِ عشق بوَذ ، چون عشق بکمال رسذ
6 کمالِ معشوق را داند واز اغیار اورا شبهی نیابذ ونتواند یافت ، اُنسش از
اغیار منقطع گردذ الاّ از آنچه تعلّق بذو دارذ چون سگِ کوی دوست
وخاکِ راهش وآنچه بذین ماند

9 (3) وچون بکمال‌تر برسذ این سلوت نیز بر خیزذ که سلوت در عشق
نقصان بوَذ وجدش زیادت شوذ ، وهر اشتیاقی که وصال ازو چیزی کم تواند
کردن آن معلول ومدخول بوَذ ، وصال بایذ که هیزمِ آتشِ شوق بوذ ،
12 شوق ازو زیادت شوذ ، واین آن قدمست که معشوق را کمال داند واتّحاد
طلب کنذ وهرچه بیرونِ این بوَذ اورا سیری نکنذ ، واز وجودِ خوذ زحمت
بینذ ، چنانکه گفت :

15 بیت

در عشقِ تو انبُهست تنهائیِ من   در وصفِ تو عجز است توانائیِ من

---

6 کمال معشوق را NFA : کلی معشوق را O کلی را معشوق P || شبهی A : شبهتی POF تشبهی N || نیابذ : نیاید PO نماید N نیاورد A || 7-6 ونتواند ... گردد : — P | یافت ONA : بود F | 7 گردذ ONA : شود F || از آنچه POA : آنچه F از انجا N || 9 بکمال‌تر برسذ N : بکمال رسد FA کامل گردد O کامل شود P || نیز ... سلوت : — F || در PONA : بر F || 10 وجدش PONA : وحدس F || زیادت NFA : زیاده PO || شوذ ONFA : بود P || وهر PONF : هر A || وصال PONA : — F || 11 کردن NA : کرد POF || آن PONA : — F || معلول : معلوم O || 12-11 شوق بوذ شوق ازو : شوق بود شوق F شوق ازو NA شوق آید O عشق آید P || 12 زیادت شوذ NF : در زیادت شود A ، — PO || آن ONFA : بیان آن P || واتحاد NA : اتحاد POF || 13 اورا سیری نکنذ PNFA : ازو سیری بکنند O || واز وجود خوذ PFA : ازو وجود خود N (وله وجه) وازین وجود O || 14 گفت ONA : گفته اند F گفته است P || 15 بیت : نظم O || F +

عشق (!) تو برونست ز بینائی من   راز تو فزونست ز دانائی من

16 انبهست N : انبهیست FA انتهاست PO | رجوع شود بصحیفهٔ 11 س 36-35

24.

فصل

در ابتدا بانگ وخروش وزاری بوَذ که هنوز عشق تمام ولایت نگرفتست ، چون کار بکمال رسذ وولایت بگیرذ حدیث در باقی افتذ وزاری 3 بنظاره ونزاری بَدَل گردذ که آلوذگی بپالوذگی بَدَل افتاذست ، چنانکه گفت :

6 بیت

زاول که مرا بعشق کارم نو بوذ همسایه بشب زنالهٔ من نغنوذ
کم گشت کنون ناله چو دردم بفزوذ آتش چو همه گرفت کم گردذ دوذ

25.

فصل

چون عاشق معشوق را بینذ اضطرابی در وی پیذا شوذ زیرا که

---

1 فصل PONF : — A || **2** تمام ولایت NA : ولایت F ولایت تمام PO || **3** نگرفتست NA : نکرفته‌است POF || وولایت NFA : وعشق ولایت O وعشق ولایت تمام P || حدیث POA : وحدیث N ، — F || افتذ ONFA : شود P || **4** بنظاره ونزاری بدل NA : نظاره بیزاری POF || که NFA : و PO || بدل افتاذست : افتادست A بدل افتاده است F بدل افتاده بود N بدل افتد PO || **5** گفت ONA : کفته است PF || **6** بیت NFA : رباعی PO || **7** a بعشق کارم N : بعشق کاری A عشق نکارم POF || b بشب NA : من POF || زنالهٔ : زیاد O || **8** a کم گشت کنون NA : کم کشت مرا F اکنون کم شد PO || چو دردم N : ودردم A چو عشقم F وعشقم O ودر عشق P || بفزوذ : فزود P || b همه NF هوا POA

1 فصل PONF : —A || **2** اضطرابی NA : اضطراب POF

3 هستیِ او عاریتست وروی در قبلهٔ نیستی دارذ، وجودِ او در وجد مضطرب
شوذ تا با حقیقتِ کار نشیند، وهنوز تمام پخته نیست، چون تمام پخته شوذ
در التقا از خوذ غایب شوذ زیرا که چون عاشق پخته شذ در عشق عشق نهاذ
6 اورا بگشاذ، چون طلایهٔ وصال پیذا شوذ وجودِ او رخت بر بندذ
بقدرِ پختگیِ او در کار

حکایت

9 آورده اند که اهلِ قبیلهٔ مجنون گرد آمذند وبقومِ لیلی گفتند: این مرد
از عشق هلاک خواهذ شذ، چه زیان دارذ اگر یکبار دستوری باشذ
تا او لیلی‌را بینذ؟ گفتند: مارا ازین معنی هیچ بُخلی نیست ولیکن خوذِ

---

3 نیستی NFA : فنا PO || دارذ PNFA : داد O || **4-3** وجود ... مضطرب شوذ : وچون او در ... شود P وجود وی در ... شود O وجرد در ... شود F وجرد در ... شوذ A وخود را در ... کند N || **4** تا با NFA : تا از O ار P || نشیند NF : نشنید A به نشیند O بیند P || وهنوز NFA : که هنوز PO || تمام پخته ONFA : تمام وپخته P || چون NFA : وچون PO || تمام پخته ONA : تمام وپخته P تمام F || **5** در POFA : آنجا در N || التقا F : الفات PONA || پخته شد FA : پخته در شد N پخته شود PO || عشق عشق NA : عشق وعشق POF || **6** اورا POF : او NA || بگشاذ NFA : در بکشاد PO || چون POFA : وچون N || طلایهٔ NFA : طلیعهٔ PO || بندذ NFA : کیرد PO || **7** بقدر POFA : وبقدر N || **8** حکایت POF : در حکایت A ودر حکایت N || **9** اهل قبیلهٔ POFA : اهل وقبیله N || گرد PONA : بکرد F || گفتند : کفته اند O || این NA : که این POF || **10** خواهد شذ N : شد POFA || یکبار دستوری باشذ ONF : یکبار دستور باشد A دستوری باشد یکبار P || **11** تا OFA : —P که N || لیلی را ONFA : روی لیلی P || مارا ... نیست A : مارا ... بخل (بخیلی O) نیست OF مارا خود ازین ... نیست N ازین معنی مارا هیچ بخلی نیست P || خوذ POF : — NA

مجنون تابِ دیذارِ او ندارذ ، مجنون‌را بیاوردند ودرِ خرگاهِ لیلی برگرفتند ، 12
هنوز سایهٔ لیلی پیذا نگشته بوَذ که مجنون‌را مجنون در بایست گفتن ، بر خاکِ
دَرْ پست شذ ، گفتند : ما گفتیم که او طاقتِ دیذار او ندارذ
اینجا بوَذ که با خاکِ سرِ کوی او کاری دارذ 15

بیت

گر می ندهذ هجر بوصلت بارم با خاکِ سرِ کوی تو کاری دارم

زیرا که ازو قوت تواند خورد در هستیِ علم اما از حقیقتِ وصال قوت 18
نتواند خورد که اوئیِ او بماند

---

12 دیذار او OFA : او N دیدار وی P || مجنون را بیاوردند NFA : — PO || ودر NFA : وحالی در O وخاکی در P || لیلی PONA : لیلی‌را F || گرفتند ONFA : داشتند P || **13** نگشته ONFA : نشده P || مجنون در NFA : جنون در PO || **14-13** گفتن ... گفتند : گفتند FA گفتن N بر خاک در پست (در نشست O) شد گفتند PO || **14** که او POFA : که N || او ONFA : وی P || **15** اینجا ... دارذ F : اینجا بود که A اینجا بود N مگر مجنون با خاک سر کوی لیلی کاری داشت PO || **16** بیت : رباعی P || **17** a گر ... بارم POFA : ار می ندهد زوصل هجرت بارم N || **18** ازو قوت PA : ازو قوتی F قوت N از قوت O | تواند NFA : نتوان PO || علم PONA : عالم F || از PONF : در A || **19** نتواند : بتواند A نتواند او F نتواند N بتوان PO || که POF : — NA || اوئی او بماند A : او بماند F اوئی اورا بماند N اورا او بماید PO

26.

فصل

(1) گریز معشوق از عاشق برای آنست که وصال نه اندک کاریست ،
3 چنانکه عاشق‌را تن در می بایذ داذ تا او او نبوَذ معشوق‌را هم تن در می بایذ
داذ تا عاشق او بوذ ، تا در درون او اورا تمام نخورذ واز خوذش نشمارذ
وتا بکلّی قبولش نکنذ ازو گریزان بوَذ ، که اگرچه او این حقیقت
6 نداند در ظاهرِ علم دل وجانِ او داند که نهنگِ عشق که در نهاذِ
عاشقست ازو چه می کشذ بدم یا بذو چه میفرستذ

(2) آنگاه آن اتحاد انواع بوذ : گاه او شمشیر آیذ این نیام وگاه
9 بعکس ، گاه حساب‌را درو راه نبوَذ

---

1 فصل OFKA : — PN || **2** گریز معشوق از عاشق FKA : معشوقرا کریز از عاشق N کریز عاشق از معشوق PO || برای‌آنست PONFA : ازانست K || نه اندک NFKA : را نداند (بداند P) که PO || **3** عاشق را ONFKA : عاشق P || در می PNA : می در FK می O || هم NKA : هم نیز O نیز P—F ·|| **4-3** در می باید داد PNF : در می باید A می باید داد K میـداد O || **4** بوذ PONFA : نبود K || در درون او اورا NA : درون او اورا OK درون اورا PF || تمام نخورذ : تمام بخورد F تمام ·میخورد A تمام بخورد POF تمام نخورد K نخورد N || خوذش : خود بیش O || **5** وتا NA : ورK و F ، — PO || ازو NFKA : او ازو PO || که PONA : — FK || او NFKA : — PO || **6** نداند ONFKA : ندارد P || علم NFKA : عالم PO || داند POFA : دانند K نداند N || عشق PONA : عشق FK | **7** می کشذ بدم NKA : می کشد بدن F میکشاید PO || یا بذو NFA : با بدو و K یا برو O تا برو P || **8** آن NFKA : این PO || انواع PONFA : بانواع K || آیذ ONFKA : بود P || این PONFA : ان K || وگاه NA : گاه POFK || **9** بعکس گاه POFA : بعکس که K بعکس بود کاه N || حساب‌را NFK : حسام را A حساب حسب O حساب حسب را P

27.

فصل

(1) ازین معنی معلوم شوذ که اگر فراق باختیارِ معشوق بوَذ آنست که
برگِ یکی ندارذ ، واگر باختیارِ عاشق بوَذ هنوز ولایت تمام نسپرده است 3
وتمام رامِ عشق نشذه است

(2) وبوَذ که از هر دو جانب تسلیم ورضا بوَذ اما فراق حکمِ وقت
بوَذ ویگانهٔ روزگار بوَذ که بیرون از اختیارِ ایشان کارهاست ، الّا کاری که 6
بیرون از آن هیچ چیز نبوَذ

28.

فصل

(1) فراق بالای وصالست بدرجه ، زیرا که تا وصال نبوَذ فراق نبوَذ که
بر پیَش(؟) پیوند آمذست ، ووصال بتحقیق فراقِ خوذست چنانکه فراق بتحقیق 3
وصالِ خوذست الّا در عشقِ معلول که هنوز عاشق تمام پخته نگشته باشذ

---

2 شوذ PONFA : شد K || که : — N || باختیار POK : اختیار NFA || آنست : — PO || 3 هنوز NFKA : آن هنوز P وهنوز O || تمام NFK : — POA || 4 وتمام NKA : و F تمام و P ، تمام O || 6 ویگانه روزگار بوذ PFKA : که ویگانهٔ ... بوذ N ، — O || 7 از آن K : از FA آن N ، — PO || شرح N : یعنی عشق را بوجود خود استغراق بود که فراغت تصدیع هر دو طرف ندارد که سلطان ذات خود است اگر فراق اختیار افتد نتیجهٔ وقت بود || چیز POFKA : خبر N

1 فصل :— N ، + وصال قوت تواند خورد که او بی او نماند A (رجوع شود بنهایت فصل 25) || 2 بدرجه OK : بدرجهٔ PNF ، — A || فراق نبوذ : فراق P || 3 بر پیش پیوند آمذست : بریذش بیوند آمذست A برنش بیوند آمده است N بریش ار از ـوند است K بر عشق پیوندست F بر برینش (نیش O) پیوند استPO || چنانکه PONFA : چنانچه K || 4 هنوز عاشق POFK : عاشق A عاشق هنوز N || نگشته PONFA : نشده K

[بیت

6 جانرا تبعِ جانِ تو خواهم کردن کلّیّتِ خوذ آنِ تو خواهم کردن
از دیده ودین ودل یکی عرشِ بزرگ شکرانهٔ هجرانِ تو خواهم کردن]

(2) وآن خطائی که بر عاشق روذ از قهرِ عشق از هلاک کردنِ
9 خوذ : طلبِ فراقِ خوذ میکند که وصال بذو گروست ، وبوَذ نیز که بر
نا یافت بوَذ از قهرِ کار یا از غلباتِ غیرت

29.

فصل

(1) تا بدایتِ عشق بوَذ در فراق قُوت از خیال بوَذ ، وآن مطالعهٔ دیدهٔ
3 علمست صورتی‌را که در درون مُثبَت شده است ، اما چون کار بکمال شوذ
وآن صورت در درونِ پردهٔ دل شوذ نیز علم ازو قوت نتواند خورد زیرا که
مدرکِ خیال همان محلِّ خیالست ، تا او تمام جای نگرفتست ازو چیزی

7-5 [بیت ... کردن] F : — PONKA || **8** وآن PONF : واین K واز A ||
خطائی PONKA : خطاهائی F || روذ POKFA : برود N || از قهر NK : در قهر
POFA || از هلاک POFKA : آن هلاک N || **9** میکند PONKA : میکوید F ||
بذو POFKA : برو N || گروست OFKA : کرده است N کردست P ||
نیز POFKA : — N || **10-9** بر نا یافت FA : بر نا یافتن K نا یافت N از نا یافت PO

1 فصل **33-29** : — K
2 وآن NF : واز A واین PO || **3** درون PONA : برون F || شده NFA :—PO ||
شوذ ONFA : رسد P || **4** وآن ONA : واین F آن P || دل شوذ PNFA :
دل O || نیز : نیز نه O || ازو POFA : از خود N || نتواند NFA : بتواند PO ||
خورد PONA : خوردن F || **5** همان : همه آن P || تا POFA : که N || نگرفتست
NA : نکرفته است POF

فارغست که ازو خبری باز دهذ با ظاهرِ علم تا خبری یابذ ، اما چون ولایت 6
تمام فرو گرفت ازو چیزی بر سر نیست تا ازو خبر یابذ تا قوت خورذ
(2) ونیز چون در درون رفت ظاهرِ علم نقدِ درونِ پردهٔ سِرّرا
نتواند یافت ، پس یافت هست اما از یافت خبر نیست که همه عینِ کارست ، ومگر 9
« العَجْزُ عن دَرَكِ الادراكِ اِدراكٌ » اشارت بچیزی بوَذ ازین جنس

30.

فصل

عاشق نه وجودِ بیرونیست تا بر دوام از خوذ خبر دارذ ، این
وجودِ بیرونی نظارگیست ، گاه بوَذ که نقدِ درون روی بذو نمایذ وگاه 3
بوَذ که نمایذ ، گاه بوَذ که نقدِ خویش برو عرض کنند وگاه بوَذ که نکنند ،

7-6 ازو ... گرفت : — N | خبری باز دهذ FA : خبر (چیزی P) وا میدهد PO | با ظاهر F : واز ظاهر A یا (ویا P) از ظاهر PO | تا خبری یابذ : تا خبر می باید A اما خبری یابد F خبر می یابد O خبر می دهد P | چون ولایت : ولایت چون O || **7** چیزی بر سر PO : چیزی برتر A خبری ترکسی F چیزی بی سر N || خبر ONA : خبری F چیزی P || تا NF : یا POA || **8** در درون NA : درون F اسرار در درون PO || پردهٔ : وپردهٔ N || سرّرا NFA : اسرار PO || **9** نتواند یافت POF : بتواند یافت A نتواند دید N || از یافت خبر PON : خبر از یافت A در یافت F || ومگر PONA : مکر F

2 عاشق نه وجود NFA : عشق نه در وجود PO || بیرونیست NFA : بیرون است PO || این PONF : واین A || **3** بیرونی ONFA : بیرون P || نظارگیست FA : نظارهٔ کیست N نظاره گاهست PO || که POFA : — N || درون PONF : درون وقت A || روی NFA : ازوی PO || وگاه NA : گاه POF || **4** برو OA : بر وی N بدو PF || عرض POFA : عرضه N || وگاه NA : گاه POF

عالمهای درون را بذین آسانی در نتوان یافت وآنچنان آسان نیست ، که آنجا
6 استارست وعجب وخزاین وعجایب است ، اما این مقام احتمالِ آن بیان نکنند

31.

فصل

(1) اگر در خواب بیند سببِ آنست که او روی در خوذ دارذ ، همه دیذه
3 روی گشته است وهمه تن دیذه گشته ودر معشوق آورده یا در صورتِ
او که بر هستیِ او نقش افتاذه است

(2) اما اینجا سرّی بزرگست وآن آنست که آنچه جدِ عاشقست ملازمِ
6 معشوقست و بعد خوذ اورا حجاب نکنند که خوذ قرب بعدست ودستِ قرب
بدامنِ او نرسذ ، طلبِ آن نقطه دیگرست وطلبِ ظاهر دیگر

5 عالمهای FA : علمهای PON || درون را POFA : درونی را N || نتوان PONA : نتواند F || وآنچنان NA : وچنان POF || که آنجا NFA : بلکه اینجا P بلکه O || **6** استارست PF : اسرارست NA راست است O || وخزاین وعجایب است FA : خزاین وعجایب است N وخزاین است وعجایب است O وخزاین عجایب است P || آن بیان NA : بیان F بیان آن PO

2 سبب آنست NF : سبب اینست PA بسبب اینست O || **3** روی POF : روی او NA || وهمه تن دیذه گشته NA : — POF || یا در OF : تا A تا در PN || **4** او نقش PNA : او پیش F نقش O | آنچ عاشق معشوق را در خواب بیند سبب آنست که همیشه روی دل بدو دارذ بر در خانهٔ انتظار مقیم مانده ... او همه دیذه گشته ودیذه همه انتظار گشته — لوایح عین القضاة ورق ۵۲ ب || **5** سری بزرگست POFA : سر بزرگیست N || جد عاشق است O : جد عاشق هست P عاشقست NA عاشق‌راست F || **6** معشوقست POF : عشق معشوقست NA || وبعد خوذ PO : وبعد F وقرب وبعد NA || اورا PFA : اوراست N ، — O || **7-6** که خوذ قرب بعدست ودست قرب بدامن او نرسذ : کی خود بعد ودست قرب بدامن او نرسد A که خود بعد انجا نرسد POF که خود قرب بعد اوست بدامن او نرسد N | آنچ از معانی انسان قابل عشق است هم از عالم معشوق است وهم ملازم عتبهٔ عزت معشوق است واورا بعد نبوذ از فرط قرب واین سری غامض است — لوایح عین القضاة ورق ۵۳ آ || **7** آن NA : این PO ، — F

(3) اما چون در خواب بیند آن بوَذ که از روی دل چیزی دیده بوَذ
وآگاهی فرا علم دهذ تا خبر از درونِ حُجُب بیرون آرذ 9

32.

فصل

(1) عاشق‌را ریائی هست با خلق وبا خوذ وبا معشوق ، ریای او با خلق
وبا خوذ بذان رویست که بدروغی که خوذ بگویذ شاذ شوذ اگرچه داند که 3
دروغ میگویذ ، وسببِ آنست که ذهن چون آن حدیثِ وصال قبول کنذ
در وی حضورِ معشوق درست شوذ در خیال . وذهنِ او از وصال نصیب
بینذ ، لاجرم در وقت ازو قوّت خورذ 6

(2) وتا مادام که خوذرا خوذ بوَذ از ریا خالی نبوَذ وهنوز از ملامت
ترسان بوَذ ، چون رام شوذ باک ندارذ واز انواعِ ریا برهذ

(3) وریا با معشوق آن بوَذ که نورِ عشق در درونش تابذ وظاهر پنهان 9
دارذ ، تا بحدّی که بوَذ که مدّتی از معشوق عشق‌را پنهان دارذ وپنهان ازو

---

8 دل : — O || دیذه بوذ POFA : دیده باشد N || **9** وآگاهی POA : آکاهی F
وکاهی N || تا : یا F || خبر POA : خبری F خبر اورا N || حجب : جت A || آرذ : آورد F

2 ریائی هست PO : ریا هست F ریائیست NA || با خلق وبا خوذ PNFA (؟) : با خود
وبا خلق O با خود Pm || ریای F : وریای NA اما ریای PO || **3** رویست NA : بدانی
POF || بدروغی : دروغی F || خوذ بگویذ POF : بکوید NA || شاذ : وشاذ N ||
شوذ : نشود P || اگرچه PONF : واکرچه NA || داند NFA : میداند PO || که : — N ||
4 ذهن NA : --POF || آن N از : A ، — POF || در وی N : در POA که در F ||
5 درست شوذ در خیال N : درست در خیال POA خیال F || **6-5** وذهن او از وصال
نصیب بیند A : وذهن را نصیبی باشد F وذهن او از نصیب بیند N وذهن ووصال ونصیب بهم
(بهم P) PO || **7-6** لا جرم ... خود بوذ : — N | **6** خورذ FA : بخورد PO ||
8 ندارذ واز POFA : تا بدایت عشق بود از N || برهذ POFA : نرهد N ||
10-9 نور ... پنهان دارذ NA : درو درویش داند F در دویش بماند O در درون
تابش باید P || **10** تا بحدی که بوذ که F : تا بحدی بود که O تا بحدی که NA
تا بحدی رسد که P || **11-10** مدتی ... پنهان دارد (دارذ — N) ... ورزذ NA :

عشـق می ورزذ ، اما چـون علّت بر خیزذ وتسـلیم افتـذ نیز در رویش
12 بتابذ که همگیِ خوذرا درو باخته است ، ودرین حالت جلالتِ یکی بوَذ چه
جای روی باز بستن بوَذ ؟

33.

فصل

(1) بارگاهِ عشق ایوانِ جانست که در ازل ارواح را داغِ « الستُ بربّکم »
3 (۱۷۲/۷) آنجـا بار نهـاذه است . اگر پردهـا شـقّافند او نیز از درونِ
حُجُب بتابذ

(2) وانجـا سِرّی بزرگست که عشقِ این حـدیث از درون بیرون آیذ
6 وعشقِ خلق از بیرون در درون روذ ؛ اما پیذاست که تا کجا تواند رفت ،

مدتی پنهان دارد عشق OF عشق را مدتی پنهان دارد P || 11 علت NFA : غفلت PO ||
12-11 در رویش بتابذ : در درونش بتابد (ساید N) NA درویش نباید F در دویش
نباشد O در رویش نباشد P || 12 خوذ را PONA : خود F || درو باخته است NA :
در باخته است PO درو باخته بود F || ودرین حالت جـلالت : ودرین حالت ملامت NA
جلالت F حالت PO || چه POFA : وچه N || 13 روی باز بستن A : روی بستن N
دوئی یابسین F روی وریا یافتن P دوئی بایستن O ولعله : بابستن == وابستن (؟)

2 جانست POFA :جائیست N || در ازل NA : در دار F درو P در O || ارواح را
داغ NA : داغ PO ، — F || 3 بار نهاذه است P : بار بنهاده است F بار بنهادست O
باز نهاده است NA || پردها شفافند NA : پردهای شغاف آید F پردهاء شغاف P(؟)
پردها شفاف Pm پردهاء شقاق O || از PONA : — F || 4 حجب PONA : حجاب F ||
5 سری بزرگست FA : سر بزرگست N نیز سری بزرکست PO || این PON : آن F
از A || 6 از بیرون در درون NA : از بیرون درون OF از درون خلق بیرون P ||
پیذاست : بنداشت N || که تا : — O

نهایتِ او تا شَغاف است که قرآن در حقِّ زلیخا بیان کرد « قد شَغَفَها حُبًّا »
(۳۰/۱۲) وشغاف پردهٔ بیرونیِ دلست ودل وسطِ ولایت است وتنزّلِ اشراقِ
عشق تا بذو بوَذ 9

(3) واگر تمامِ حُجُب بر خیزذ نَفس نیز درکار آیذ اما عمری ببایذ
درین حدیث تا نفس در راهِ عشق آیذ ، مجالِ دنیا وخلق وشهوات وامانی
در پردهای بیرونی دل است ، نادر بوَذ که بدل رسذ وخوذ هرگز نرسذ 12

34.

فصل

(1) ابتدای عشق چنان بوَذ که عاشق معشوقرا از بهرِ خوذ خواهذ ،
واین کس عاشقِ خوذست بواسطهٔ معشوق ولیکن نداند ، که میخواهذ که 3
اورا در راهِ ارادتِ خوذ بکار برذ . چنانکه گفت :

7 او تا OFA : او PN || شغاف PNFA (؟) : شقاق O شفاف Om || قرآن PONA : قران مجید F || بیان کرد NFA : بیان کند O خبر میدهد P || **8** وشغاف : وشغف N || بیرونی F : بیرون PONA || دلست PONA : دل باشد F || وتنزل PONA : وتنزیل F || اشراق NFA : واشراق PO || **10** واگر N : اگر POFA || تمام PONA : تمام بود F || **11** مجال PN : محال OFA || وشهوات PON : شهوات A وشهوت F || وامانی NFA : دامانی که PO || **12** در پردهای بیرونی (بیرون O) دل است POF : در پردهای دل بود بیرونی NA || رسذ ONF : برسد A که بدل افذ که بدل رسد P || هرگز NA : — POF

2 چنان : بجان K || عاشق PONFK : عشق A || بهر PONFK : براء A || **3** خوذست ... معشوق POFK : بواسطهٔ معشوق بوذ A خوذ بوذ بواسطهٔ معشوق N || نداند NFKA : نمیداند PO || که میخواهذ POFKA : میخواهد N || که NFKA : تا PO || **4** گفت OF : کفته اند KA کفتم N کفته است P

بیت

6 گفتم صنمی شذی که جانرا وطنی   گفتا که حدیثِ جان مکن گر شمنی
گفتم که بتیغِ نجّتم چند زنی   گفتا تو هنوز عاشقِ خویشتنی

(2) کمالِ عشق چون بتابذ کمترینش آن بوَذ که خوذرا برای او خواهذ
9 ودر راهِ رضای او جان داذن بازی داند ، عشق این بوَذ باقی هذیان
بوَذ وعلّت

35.

فصل

عشق مردم خوارست . او مردی بخورذ وهیچ باقی نگذارذ ، وچون
3 مردی بخورذ او صاحب ولایت بوَذ حکم اورا بوَذ ، اگر جمال بر کمال بتابذ
بیگانگیِ معشوق نیز بخورذ ، ولیکن این سخت دیر بوَذ

5 بیت NFA : شعر K رباعی PO || **6** a صنمی شدی FK : صنما توئی NA صنما مکر PO || b حدیث جان PONFA : منی K || شمنی NFA : زمنی POK || **7** a جتم PONKA : محتم F || زنی NFKA : کشی PO || b تو FK : که PONA || **8** کمترینش NFKA : کمترین کارش PO || آن : این O || بوذ : باشد P || برای ONFA : برابر K از برای P || **9** داذن POFK : در باختن NA || باقی : وباقی P || **10-9** هذیان بوذ وعلت : هذیان وعلت بود F هذیانات وعلت N بازی بود وعلت KA بازی وعلت بود PO

2 مردم خوارست : مردخوار است O || او POFK : واو NA || مردی بخورذ FA : مردم می بخورد K مرد میخورد N مردی بخورد O مردم خورد P || باقی نگذارذ NKA : نکذراد باقی F نکذارد PO || وچون PONA : چون FK || **3** مردی بخورذ POFA : مردم می بخورد K مردی نخورد N || او PONFA : و K || ولایت بوذ NFKA : ولایت شود PO || جمال PONA : کمال F ؛ — K || بتابذ NFK : بتاید A نیابد PO || **4** ولیکن POFKA : ولیک N || سخت NFKA : سخن PO || دیر NFKA : دیرتر PO | + بیکانکی آنکه بخورد که یکانکی بود K

36.

فصل

هرگز معشوق با عاشق آشنا نشوذ واندر آن وقت که خوذرا بذو واورا بخوذ نزدیکتر داند دورتر بوَذ زیرا که سلطنت اوراست والسّلطانُ لا صَدیقَ لَه ، 3
حقیقتِ آشنائی در هم‌مرتبتی بوَذ واین محالست میانِ عاشق ومعشوق زیرا که عاشق همه زمینِ مذلّت بوَذ ومعشوق همه آسمانِ تعزّز ، آشنائی چون باشذ ؟
اگر بوَذ بحکمِ نفس ووقت بوَذ واین عاریت بوَذ 6

بیت

هم‌سنگِ زمین وآسمان خون خوردم تا چون تو شکرلبی بدست آوردم
آهو بمَثَل رام شـوذ با مردم تو می نشوی ، هزار حیلت کردم 9

جبّاریِ معشـوق با مذلّتِ عاشـق کی فراهم آیذ ؟ نازِ مطلوب با نیـازِ طالب کی باهم افتذ ؟ او چارهٔ این واین بیچارهٔ او ، بیمار را دارو ضرورتست

2 واندر آن NFKA : دران O ودران P || **3** داند : گرداند N || بوذ : باشد O || زیرا که : که F || **4** حقیقت PNKA : که حقیقت OF || در : درو F || **5** مذلت بوذ : مذلتست F || همه آسمان NF : آسمان POKA | تعزز POF : تعزز وتکبر بود NA تعزز بود K || آشنائیِ NFKA : — PO || چـون باشد N : — POFKA ||
6 بحکم NA : حکم POFK || نفس ووقت NFKA: نفس وقت PO || بوذ NFKA : تو PO || واین NA : — POFK

9-7 بیت ... حیلت کردم : — K

7 بیت NFA : رباعی PO || **8** a خون A ولوایح عین القضاة ورق ۲ ؛ آ : چـون P غم ONF || b تا چون تو شکرلبی بدست آوردم NA : نی (نه F) سیر شدم نه یار دگر کردم POF ولوایح || **9** b هزار PNFA : اگرچه O چه کرد ـ لوایح || **10** جباری : هزار جباری O || معشوق : معشوقی O || با مذلت NA : ومذلت F وذلت K با ذات PO || عاشق NFKA : عاشق PO || کی : که N || **11-10** مطلوب ... طالب NA : مطلوبی ... طالبی POFK || **11** کی : که NK || باهم NA : فراهم OK بهم P جمع F || افتند : شودP || او چارهٔ ... بیچارهٔ او : — K || ضرورتست PONK ولوایح : ضروریست A ضرورتیست F

12 اما دارو را بیمار هیچ ضرورت نیست [چه بیمار از نایافتنِ دارو ناقص آیذ وباز داروْرا از بیمار فراغت حاصل هست] ، چنانکه گفته اند :

بیت

15 [عاشق چه کنذ که دل بدستش نبوَذ ‌ ‌ ‌ مفلس چه کنذ که برگِ هستش نبوَذ]
نی حسنِ ترا شرف زبازارِ منست ‌ ‌ ‌ بت را چه زیان که بت پرستش نبوَذ

37.

فصل

حقیقتِ عشق جز بر مرکبِ جان سوار نیایذ ، اما دل محلِّ صفاتِ اوست
3 واو خوذ بحُجبِ عزِّ خوذ متعزّز است ، کس ذات وصفاتِ او چه داند ؟
یک نکتهٔ از نُکَتِ (؟) او روی بدیذهٔ علم نمایذ از روی لوحِ دل . بیش

---

12 اما ... نیست : — F | هیچ POKA : — N
13-12 [چه ... هست] NF : — POKA | **12** دارو N : — F | **13** هست N : — F || چنانکه گفته اند A : چنانچ گفته اند K چنانکه گفت N چنانکه در شعر گفته اند (— اند P) PO ، — F || **14** بیت PNFKA : نظم O.
15 [عاشق ... نبوذ] NA : — POFK ولوایح ورق ۱ : ب | **16-15** ترتیب مصرعها کذا در N : 4—1—2—3 A | **15** b برگ N : زر A || **16** a نی PO ولوایح : نه NA مر FK || زبازار OKA ولوایح : بازار P ببازار F نکاراز N || b زیان : محل N || که POA ولوایح : چو NFK

2 صفات POFKA ولوایح ورق ۲ : آ : صفای N || **3** واو خوذ PONKA : واو F || عز خوذ PONFK : عز A || کس NKA : وهیچکس F که کسی را PO || چه داند NFKA : جز PO
6-4 یک ... ندارذ : — K
4 نکتهٔ N : نقطهٔ POA نکت F || از نکت : از نهمت A از نهمت PO ، — NF || از POF : که از NA

ازین ممکن نیست که ازو بیانی یا نشانی تواند داذ ، اما در عالمِ خیال تا روی
خوذرا فرا نمایذ گاه بوَذ که نشانی دارذ علی التعیّن و گاه بوَذ که ندارذ 6

38.

[**فصل**

(1) گاه نشان بزلف و گاه بخط بوَذ و گاه بخال و گاه بقدّ و گاه بدیذه
و گاه بروی و گاه بغمزه و گاه بخندهٔ معشوق و گاه بعتاب 3

(2) واین معانی هر یک از طلب جان عاشق نشانی دارذ ، آنرا که نشانِ عشق
بر دیذهٔ معشوق بوَذ قوّتش از نظرِ معشوق بوَذ واز علّتها دورتر بوَذ که دیذه ذرّ
ثمین دل وجانست ، عشق که نشان بدیذهٔ معشوق کنذ در علمِ (؟)خیال دلیلِ طلبِ 6
جان ودلِ او بوَذ واز عِلَلِ جسمانی دور بوَذ ، واگر بابرو بوَذ طلب بوَذ از جانِ
او ، اما طلایهٔ هیبت استاذه بوَذ در کمینِ آن طلب زیرا که ابرو نصیبِ دیذه آمذ

(3) وهمچنین هر یک ازین نشانها در راهِ فراستِ عشق از عاشق طلبِ 9
روحانی یا جسمانی یا علّتی یا عیبی بیـان کنذ زیرا که عشـق را در هر پردهٔ
از پردهای درون نشانیست واین معانی نشـانِ اوست در پردهٔ خیال ، پس
نشانِ او مرتبهٔ عشق بیان کنذ] 12

---

5 بیانی POFA : پیامی N || یا FA : و PON || تواند PONF : توان A ||
داذ NA : بود POF | **5-2** : عشق را کب مرکب جان است اگرچه جان متصرف این عالم
ارکان است اما دل محل صـفات عشق شوذ بذین نسبت عشق غیبی بوذ چون نفس از تحجب
عزت خود محتجب است ذات وصفات او یک نکتهٔ نقطه بیش نیست—لوایح ورق ۴۲ آ ||
6-5 تا روی خـوذ را فرا A : تا روی چـون فرا F تا روی خود N ناز وی چـون
PO || **6** نشانی POA : نشان NF || علی التعین PA : علی التعیین Pm علی الیقین NF
عین الیقین O || وگاه OA : گاه NF وگاه التعیین P

13-1 | فصل ... بیـان کنذ | NA : — POFK

2 وگاه بخط N : متحـد A || **4** جان : جاه NA || **6** علم NA : لعله عام (؟) ||
8 اما A (؟) : واما N || کمین : یقین NA || ابرو N : برو A || دیذه A : دید N ||
9 ازین : درین NA || **10** عشق را A : عشق N || **11** از A : -- N

39.

فصل

(۱) حقیقتِ عشق چون پیدا شوذ عاشــق قوّتِ معشوق آیذ نه معشوق

3 قوتِ عاشــق ، زیراکه عاشق در حوصلهٔ معشوق تواند گنجیذ اما معشوق
در حوصلهٔ عاشق نگنجذ ، عاشق یک موی تواند آمذ در زلفِ معشــوق
اما همگیِ عاشق یک موی معشوق‌را بر نتابذ ومأوی نتواند داذ

6 (۲) پروانه که عاشقِ آتش آمذ قوّتِ او در دوری اشراقست ، طلایهٔ
اشراق اورا میزبانی کنذ ودعوت کنذ واو ببرِّ همّتِ خوذ در هوای طلبِ او
پروازِ عشق می زنذ ، امّا پرش چندانـــ بایذ تا بذو رسذ ، چون بذو رسیذ

9 نیز (؟) اورا رَوِشی نبوَذ ، رَوِش آتش را بوَذ درو واورا نیز قوّتی نبوَذ قوّت

1 فصل : — K || **2** چون : — K || آیذ PONFA : دید K || **3** اما PONFA : فاما K || **4** حوصلهٔ عاشق ONFA : معشوق K عاشق معشوق P || نگنجذ PNKA : نگنجید O نتواند گنجیذ F || آمذ : بود O || **5** را بر نتابذ OKA : را برنیاید N را بر نیاید P بر نگیرد F || ومأوی نتواند داذ : وباوی نتواند داد A وماوا نتواند داشت K : — PONF || **6** آمذ NFKA : آید PO || در دوری اشراقست OFA : اشراق اوست K دوری اشراقست N در روی اشراقست P || طلایهٔ : — PO || **7** اورا : را P || میزبانی کنذ KA : میزبانی میکنند OF میزبانی همی کند P دیده دیده‌بانی کند N || ودعوت کنذ A : ودعوت میکنند N ، — POFK || ببرّ NF : نیز POKA || همت NFKA : بهمت PO || او ONKA : — PF || **8** پرواز عشق NFKA : پرواز O پروانهٔ عشق P || می زنذ NFKA : میکنند PO || پرش ONFKA : روشنی P || چندان بایذ PONKA : چندانست F || تا بذو PNFKA : که بدو O || رسیذ PONFK : رسد A || **9** نیز PONKFA : نعله ببر(؟) || روشی A : روش F روشن N روشنی PO روشی K || روش FA : روشی K روشن N وروشنی PO || آتش‌را : آتش K || درو NKA : در وی F در O ، — P || **10-9** واورا ... آتش را بوذ NA : — POFK | قوتی A : ترقی N

آتش را بوَذ ، واین بزرگ سِرّیست ، یک نَفَس او معشوقِ خوذ گردذ ،
کمالِ او اینست ، وآن همه پرواز وطواف کردنِ او برای این نَفَس است تا کَی
بوَذ که این بوَذ، وپیش‌ازین بیان کرده بوذیم که حقیقتِ وصال اینست ، 12
یکساعت صفتِ آتشی اورا میزبانی کند وزوذ بدرِ خاکستری بیرونش کند ،
ساز همه چندان می بایذ که تا بذو رسذ ، وجود وصفاتِ وجود همه سازِ
اینست ، « اَفْنَیْتَ عُمْرَکَ فی عِمارة الباطِنِ فأَیْنَ الفناءُ فی التوحید » 15

(3) این بوَذ آنچه عاشق‌را بتواند بوذ ، واین همه است وهیچ چیزی
دگر نیست که سازِ وصال تواند آمذ ، سازِ وصال معشوق را تواند بوذ ،
سرّی بزرگست که وصال مرتبهٔ معشوق است وحقِ اوست ، فراقست که 18

---

10 واین : وان K || بزرگ سریست NFKA : سری بزرگست P بزرک هنریست O | -|- که F || معشوق PONFA : با معشوق K || گردذ : کردن K || **11** وآن PNKA : واین OF || پرواز وطواف POF : پرواز طواف K پرواز ازو بطواف A پرواز وطلب N || کردن او K : کردن NA کرد او POF وله وجه || برای : بران K || این POFKA : آن N || نفس PONKA : یکنفس F || کی PONFA : که N || **12** که : وگه O || وپیش PONFK : پیش A || بیان کرده بوذیم که A : بیان کردیم که ONK کرده ایم و F بیان کرده ام P || اینست POKA : آنست که F اینست که N || **13** آتشی PONKA : آتش F || کند وزوذ NA : کند و POF و K || بدر خاکستری بیرونش NFKA : بدرجهٔ خاکسترش پس بیرون PO || **14** همه NFKA : هم PO || چندان PONKA : چندانی F || که ONA : — PFK || وجود وصفات وجود NFK : وجود وصفات او خود A وخود وصفات خود O وخود ودر صفات خود P || **15** اینست NA : راهست POFK || **17-16** این ... معشوق را تواند بوذ : — K | **16** آنچه N : از انچه POFA | بتواند NA : میتواند F تواند PO | واین همه است A : واین همه آنست N ، — POF | وهیچ NA : هیچ POF | **17-16** چیزی دگر N : چیز OFA خبرP | **17** تواند آمذ ساز وصال : تواند بود وصال O ، — P | معشوق‌را POA : معشوق NF || **18** سری A : سر N واین سری PF واین هم سری K این همه سرO || مرتبهٔ : قرینهٔ A || وحق اوست NFKA : — PO || **18** فراقست که PK : وفراقست که NA که فراق است که O وفراق F

مرتبهٔ عاشقست وحقِ اوست ، لا جرم وجودِ عاشق سازِ فراقست ووجودِ
معشوف ســازِ وصال ، عشق خوذ بذاتِ خوذ ازین علایق وعِلَل دورست که
21 عشق را از وصال وفراق هیچ صفت نیست ، این صفاتِ عاشق ومعشوق است ،
پس وصــال مرتبــهٔ تعزّز وکبریای معشوقست وفراق مرتبــهٔ تذلّل وافتقــارِ
عاشقست ، لا جرم ســازِ وصال معشوق‌را تواند بوذ وسازِ فراق عاشق را ،
24 ووجودِ عاشق یکی از سازهای فراقست

مصراع

در عشقِ تو انبهست تنهائیِ من

27 آنرا که وجودش زحمت بوَذ وسازِ فراق بوَذ اورا سازِ وصــال از کجا آیذ ؟
(4) زمینِ وصــال نیستی آمذ وزمینِ فراق هستی آمذ ، تا شــاهد الفنا

19 عاشقست ONKA : عاشق F عاشق تواند بود P || وحق PONFK : حق A ||
فراقست : وصــالستP || **20** وصــال PONFA : وصال است K || عشق POKA :
وعشــق NF || بذات خــوذ NKA : بذات خویش P ، -- OF || ازین علایق
وعلل PONA : از علایق وعلل K ازین علل وعلایق F || **21** وصــال وفراق :
فراق ووصال F || هیچ : دور N || عاشق ومعشوق است POFKA : عاشق
ومعشوقیست N || **22** مرتبهٔ ... وفراق :—F | تعزز وکبریای POK : کبریا وتعززNA ||
23 عاشقست NFKA : عاشق PO || **24** ووجود عاشق : ووجود عاشــق را P ||
از : — K || **26-25** مصراع ... منPONA : — FK | **25** مصراع PO : بیت A ، — N |
26 انبهست : آنبهست N انبهیست A انتهاست PO | رجوع شود بصحیفهٔ 23 س 16 a
و ص 11 س 36 a || **27** آنرا که وجودش : آنرا وجود N || زحمت بوذ و : — K ||
آیذ POKA : می آید NF || **30-28** زمین ... برخیزذ NA : این فقره در NA دو باره
دیده میشود یکی اینجا ویکی درمیان سخن نمکفروش س 45-47 ، ودر F بعد از « لا بل »

در صحبت بوَذ وصال وصـال بوَذ ، چون او باز گردذ حقیقتِ فراق سـایه
30 افگـند امکانِ وصـال بر خیزذ

(5) در حکایت آورده اند که روزی سلطان محمود نشسته بوذ ببارگاه ،
مردی بیـامذ وطبقی نمک بر دست نهاده در میـانِ حلقهٔ بارگاهِ محمود آمذ
33 وبانگ میزذ که نمک که می خرذ ؟ محمود هرگز آن ندیده بوذ بفرموذ تا اورا
بگرفتند ، چون بخلوت نشست اورا بیاورد وگفت : این چه گستاخی بوذ که
تو کردی وبارگاهِ محمود چه جای منـادیِ نمک فروشی کردن بوذ ؟ گفت :

س 40 آمده است ودر POK هیچ موجود نیست ؛ وچون جای اصلیش‌را نمیدانیم کجـا بوده است به NA پیروی کرده در هر دو جای اثبات کردیم

29 صحبت : صحت NA || او A : — N || حقیقت A وحقیقت N

47-31 در حکایت ... بر خیزذ : — K

31 در PONA : فصل F || سلطان محمود POF : محمود NA : | + رحمة الله علیه F || نشسته بوذ ببارگاه NA : نشسته بود در بارگاه سلطنت خـویش ناگاه F نشسته بود در بارگاه O در بارگاه نشسته بود P || **32** مردی : + بود O || وطبقی نمک NF : طبق نمک PO وطبق نمکی A || نهاده درَ NFA : ودر PO || میان حلقهٔ بارگاه محمود آمذ NA : میان مجلس آمد F میان حلقهٔ بارگاه محمود نهاد PO || **33** وبانگ میزذ که نمک که می خرذ FA : وبانک ... میخورد N وبانک میزد که نمک می خرد O وندا میکرد کیست که نمک من خرد P || هرگز آن OA : هرگز این حال F آن هرگز N این هرگز P || بفرموذ : فرمود N || **34** بگرفتند PONA : بداشتند F || بخلوت PONA : خلوت F || نشست ONA : بنشست P شد F || بیاورد و NA : بخواند F بیاوردند و PO || **35-34** گستاخی بوذ که تو (تو : — N) NA : سازی بود که تو F خسارت است که تو O جسارت بود که تو ندا P || **35** وبارگاه NA : بارگاه POF || محمود NFA : ما O مارا P || منادی ... بوذ N : منادی کردن نمک فروشی بود A منادی کردن نمک است PO نمک فروختنست F | + ای نمک فروش این چه بی نمکی بود که تو کردی N

36 ای جوانمرد مرا با ایاز کاریست نمک بهانه بوذ ، گفت : ای گذا تو که
باشی که با محمود دست در یک کاسه کنی ؟ مرا که هفتصذ پیل بوَذ وجهانی
ملک وولایت وترا یک شبه نان نبوَذ ! گفت : قصّه دراز مکن ! این همه که
39 تو داری وبر داذی سازِ وصالست نه سازِ عشق ، سازِ عشق دلیست بریان
وآن مارا بکمال است وبشرطِ کارست . لا بل یا محمود دلِ ما خالیست از
• آنکه درو هفتصذ پیل‌را جایگاه بوَذ وحساب وتدبیرِ چندین ولایت بکار نیست
42 مارا دلیست خالی سوختهٔ ایاز ، یا محمود ، سرّ این نمک دانی چیست ؟

---

36 جوانمرد NA : شاه جوانمرد F امیر PO || مرا با ایاز کاریست NA : دل مرا با این کاریست O دل مارا با ایاز کاریست P عشق ایاز مرا بخود اینجا آورد F || بهانه بوذ NA : بهانه است OF بهانهٔ او P || گفت NFA : محمود بگفت PO || گذا : — O || **37** که با : با N || محمود ONFA : ما P || در یک کاسه NA : در کاسه OF در این کاسه P || مرا که PNA : مرا O که مرا F || **37-38** بوذ وجهانی ملک وولایت : بود وجهانی ملک ولایت A بود جهانی ملک وولایت N وعالمی مطیعست F بود وجهانی ملک ولایت بود O وجهانی وملک وولایت P || **38** یک شبه : یکشب P || نان نبود NA : نان نیست F نانی نه O نان نی P || قصه دراز مکن ONFA : محمود قصه مدر P | -|- که FA || **39** داری وبرداذی PO : برداذی NA داری F || عشق : عاشق P || ساز عشق دلیست‌بریان A : که عشق را دلی بریان سازد وچشم گریان F دلیست بریان وچشمیست‌گریان N ساز عشق (عاشق P) دل بریانست PO || **40** وآن مارا ONA : واین مارا F ومارا آن P
کارست PONA : کار لا بل زمین وصال نیستی ... بر خیزذ F (رجوع کنید بحواشی س 28-30)
یا ONA : لا بل یا F ای P || **40-41** دل ما خالیست (عالیست N) از آنکه درو هفتصد پیل را (هفتصد پیل را درو A) جایگاه (جای N) بوذ NA : که دل ما خالیست که درو هفتصد پیل را جای نمی باید F مارا (مرا P) دلی خالی است که درو ... جایگاه نمی ماند PO || **41** وحساب : وبا حساب O || بکار NFA : کار PO ||
42 مارا دلیست خالی سوختهٔ ایاز N : مارا دلی (دل ؟) خالی سوختهٔ عشق ایاز A دلی خالی وسوختهٔ ایاز F بل دلی سوختهٔ ایاز O بل دل ما سوختهٔ ایاز است P || یا : — N || نمک : — N || چیست POFA : که چیست N

آنکه در دیگِ عشقِ تو نمکِ تجرید وذلّت در می بایذ که بس جبّاری ،
واین صفتِ عشق نیست

[(4) زمین وصال نیستی آمذ وزمینِ فراق هستی تا شاهد الفنا در صحبت 45
بوَذ وصال وصال بوَذ ، چون او باز گردذ حقیقتِ فراق سایه افگند امکانِ
وصال بر خیزذ]

(6) وآن آیاتِ ملأ اعلی دان که « ونَحْنُ نُسَبِّحُ بحمدِك ونقدّس لك » (۲/۳۰) 48
با ششصذ پرِ طاوسی . گفت : تجریدی که شرطِ این کارست شمارا در می بایذ ،
وچون بوَذ آنکه شما نه این باشیذ ، وشمارا برگِ آن نبوَذ که بترکِ خوذ بگوییذ

---

43 آنکه : — POF || که بس NA : که تو بس F پس PO || **44** واین صفت عشق نیست F : — OAN | NA + : ساز وصال (عشق ساز وصالست N) هم معشوق را تواند بوذ نه عاشق را وآن جمال وکمالست وخد وزلف وخال بود که| جمال ... زلف A : جمال کمال وخد وزلف N

47-45 [زمین ... خیزذ] : رجوع کنید بحواشی س **30-28**

45 تا A : که تا F با N || صحبت NF : صحت A || **46** وصال وصال NA (س 29) : وصال NA (اینجا) ومثال وصال F || فراق NF : وصال A || امکان NA (س 30) F : آنکه NA (اینجا) || **47** بر خیزذ : + که عاشق را ساز وصال نتواند بود (بودن N) NKA | + که آن وظیفهٔ معشوقست NA

48 — فصل **41** س **9** وآن ... حساب نیست : — K

48 وآن آیات ملأ اعلی دان که NA : ملایکهٔ ملأ اعلی را که کفتند F این (آن P) ملأ اعلی را دان PO || **49** با ششصد : با شصد A ششصد N وششصد PO با ششصد هزار F || طاوسی : طاوس P || گفت NFA : دارند که در زیبای دولت (دوست P) خود می نازند وبر تو خزان کذر نکرد که قدر بهار دانی کفت PO || تجریدی که NF : کی تجرید A تجرید وذلت که PO || در می POF : می در NA || **50** بوذ NA : باشد F نبود PO || آنکه شما NFA : انکاه شما P شما انکاه O || آن POF : این NA

51 (7) یا محمود ، این همه که تو بر داذی سازِ وصالست وعشق را از وصال هیچ صفت (؟) نیست ، چون نوبتِ وصال بوَذ ایازرا خوذ سازِ وصال بکمال است

54 (8) یا محمود ، این هفتصذ پیل واین همه ولایتِ سند وهند بی ایاز هیچ ارزذ یا بجای یک موی از زلفِ او قیام کنذ ؟ گفت : نه ، گفت : بازو در گلخنی یا در خانهٔ تاریک بهشتِ عدن بوَذ ؟ گفت : بوَذ ، گفت ووصال

57 بکمال بوَذ ؟ گفت : بوذ ، گفت : پس این همه که تو بر داذی سازِ وصال هم نیست ، چون عاشق را سازِ وصال نتواند بوذ ، واین آیاتِ حسن است

(۹) ازینجا بدانستی که از وصال واز فراق عشق را هیچ صفت نیست

60 واز سازِ وصال عاشق را هیچ چیز معلوم نیست ونتواند بوذ ، سازِ وصال

---

51 برداذی ONA : داری PF || **52-51** وعشق را از وصال هیچ صفت نیست : وعشق را از وصال هیچ صفت حبر نیست (= خبرنیست ؟) (حیر نیست A ؟) NA : وهیچ چیز نیست عشق را از صفت وصال F عشق را در وصال هیچ صفت نیست PO || **52** چون : وچون O || نوبت POFA : مرسه N || بوذ : — O || خوذ : —O || **54** واین همه NA : و POF || سند وهند F : هند وسند NA سند وهند وخراسان O هند وخرسان P || بی PONA : در جنب F || **55** کنذ : + در عالم عشق F || بازو NA : ازو F با او ای امیر O با ایاز P || **56** یا OFA : ویا P • — N || **57-56** بهشت ... پس : بهشت عدن بود ووصال بکمال بود پس A با وصال او بهشت برین بود گفت بود ووصال بکمال بود گفت بود گفت F بهشت عدن ووصال بود گفت بود گفت بود پس N بهشت عدن بود ووصال بکمال بود گفت بود پس O بهشت عدن بود گفت بود پس P || **57** که : — N || برداذی ONA : داری PF || **58** هم OFA : — PN || چون NA : که POF || واین : وآن O || آیات NA : آیت F زیادت PO || **59** از اینجا : ازانجا P || بدانستی PONA : توان دانست F || از وصال واز فراق عشق را (عاشق را N) NA : از فراق ووصال عشق را PO عشق را از فراق ووصال F || **60-59** صفت ... چیز A : صفت نیست واز سال هیچ چیز N بهرهٔ نیست از ساز وصال عاشق را هیچ چیز F هیچ چیز PO || **60** ساز NFA : وساز PO

١١٠٨٤

وجودِ معشوقست وسازِ فراق وجودِ عاشق است وعشق از هر دو بی نیاز ، اگر سعادتِ وقت مساعدت کنذ این وجود فدای آن وجود آیذ ، اینست وصال بکمال 63

بیت

عشق بکمال ودلربائی بکمال — دل پرسخن وزبان زگفتن شذه لال
زین نادره‌تر کجا بوَذ هرگز حال — من تشنه وپیشِ من روان آبِ زلال 66

40.

فصل

اگر ممکن بوذی که عاشق از معشوق قُوْت توانستی خورد مگر در حوصلهٔ دل بوذی ، ولیکن چون عاشق بی دلی بوَذ این معنی چون شوذ ؟ 3 پس بی دل قُوْت در کجا خورذ ؟ دلش بربایذ وقُوْت می فرستذ تا ناخورده

---

61 وجود : — O || است NA : — POF || وعشق ... بی نیاز NF : — POA || **62** این NFA : همه P ، — O || **63** وصال NFA : وصال وعشق PO || **64** بیت NFA : رباعی PO || **65** a عشق ... ودلربائی ONFA : این است ره وصال وعشق P || بکمال : لعله بجمال(؟) || b دل : دیدم P || وزبان (زبان F) زگفتن A (کفتن A) شذه POFA : کفتن زکفتن N || **66** b روان NFA : یکی O بسی P

2 قوت PNA : قوتی OF || خورد : خوردن N || **3** دل : — P || ولیکن چون ... چون شوذ NA : وعشق بی دلی بود F وعاشق بیدل بود PO || **4** بی (N—) دل قوت در کجا خورذ NA : بی دل قوت از کجا تواند خورد F بی دل قوت از کجا خورد PO || دلش POFA : که دلش N || **4-5** نا خورده وا پس می برذ A : خورده را زپش من برد N نا خورده از بس می زیذ F با خوردهٔ آتش میزند PO

واپس می برذ ـ قوت از معشوق می گویم ، وین دور دورست . آن قوتِ
6 پندار (؟) از حـدیث بسمع واز جمـال ببصر : آن نمی خواهم که آن نه
وصـال است ، آن درین ورق نیست ، که نِگرندگان بآفتاب بسیار اند اما
کس‌را ازو بتحقیق هیچ قوت نیست ونبوَذ ، او جهانِ روشن است

41.

فصل

(1) از آنجا که حقیقتِ کارست

3 ع معشوق را زعشق نه سوذست نه زیان

---

5 قوت NFA : وقوت PO || می گویم POmNFA : میکیرم O || دور دورست NF : دود درست A دور کذشت O دور کذاشت P || **6-5** آن قوت (قوّت F) پندار F : آن قوت مبندار (!) N : ان قوت بندارد A از (واز P) قوت می پندار PO ، ولعله مپنـدار (؟) || **6** بسمع NFA : بی یسـمع PO || ببصر F : بدیذهٔ ببصر NA بی یبصر PO || آن نه NA : این نه F از PO || **7** آن PONF : این A || درین : در تن N || نگرندگان OFA : نکردندکان N کزیدکان P || بآفتاب بسیاراند A : آفتاب بسیارند F بآفتاب بسیارست N با جمال O باقبال سازند P || **8-7** اما (— N) کس را ... قوت NA : اما بتحقیق کسرا را ازو قوت F اما کس را بتحقیق ازو هیچ قرب PO ونبوذ ... روشن است NA : — POF | روشن : لعله روشنی

1 فصل POA ولوایح ورق ٤٧ آ : — NF || **2** آنجا : اینجا P || که : که این F || **3-2** کارست ع معشوق را : کارست معشوق را POA ولوایح ، کارست چنانک کفت ع (ع : — N) معشوق (معشوقه F) را NF

(یعنی این دو نسخه اینجا فصلی نو آغاز نمیکنند واز جملهٔ اخیر فصل گذشته با اولین جملهٔ این فصل یک جمله میسازند : « کس را ازو بتحقیق هیچ قوت نیست از آنجا که حقیقت کارست چنانک گفت » واین معنی بد نیست ولیکن چون لوایح اینجا هم مثل POA فصلی نو آغاز میکند ما روایت اینها را اختیار کردیم)

3 ز عشق F : از عشق NA از غیرت عشق (+ عاشق O) PO || نه PNF : ونه OA

ولیکن از آنجا که سنّتِ کَرَمِ عشقست او عاشـق را بر معشوق بندذ ، عاشق بهمه حالی نظرگاهِ معشوق است از راهِ پیوندِ عشق

(2) اینجا بوَذ که فراق باختیارِ معشوق وصال‌تر بوَذ از وصـال باختیارِ عاشق ، زیرا که در اختیارِ معشـوق فراق‌را عاشـق نظرگاه آیذ دلِ معشوق را واختیار ومرادِ اورا ، در راهِ اختیار عاشق وصـال را در وصال هیچ نظر از معشوق در میان نیست واورا بازو هیچ حسـاب نیست ، واین مرتبهٔ بزرگست در معرفت . اما کس این بکمال فهم نتواند کرد ، پس نظرِ معشوق بعاشـق ترازوست در تمیزِ درجات وصفاتِ عشـق در کمال وزیادت ونقصان

6 9 12

---

4 سنت OFA : حقیقت سـنه N سبب P || بر معشـوق بندذ NA : بر معشـوق بنددد F از معشوق نبرد PO || **5** بهمه حالی FA : همه حالی N بهمه حال PO || معشوق است NA : معشوق آید POF || **7-8** اختیار معشوق ... راه : -- F | **7** فراق را عاشـق POA : فراق عاشـق را N | **7** دل : که دل P | **8** واختیار ومراد اورا A : واختیار ومراد را اورا N ومراد اختیار او PO || وصال را در وصال : در وصال‌را A وصـال N در وصـال F در وصـال P ، — O || **9** هیچ نظر از معشـوق در میان A : هیچ نظرگاه معشوق در میان N عاشق (— O) نظرگاه معشوق POF || بازو A : از اوی N از وی F ازو O ، — P || نیست : (اینجا حذفی که در K بود بسر میرسـد ، رجوع شـود بص 64) || **10** مرتبهٔ بزرگست PONA : مرتبتی بزرگست K مرتبت بزرگترست F || کس این بکمال NKA : این کس بکمال F هیچ کس کمال آن را (کمال این P) PO || کرد : کردن F || **11** معشوق NFKA : عشق معشوق است O عشق ومعشوق P || ترازوست ONA : او ترازوست FK پروازست P || **12-11** عشق (و عشق K) در کمال وزیادت ونقصان POFK : عاشق در کمالست یا در زیادت یا در نقصان NA

42.

فصل

هر چه عزّ وجبّاری واستغنا وکبریاست در قسمتِ عشق صفاتِ
معشوق آمذ ، وهر چه مذلّت وضعف وخواری وافتقار ونیاز وبیچارگی بوَذ 3
نصیبِ عاشق آمذ ، لا جرم قوّتِ عشق صفاتِ عاشق است که عشق
خذاوندِ روزگارِ عاشق است یا (؟) روزگارِ عشق که صفتِ عاشق آمذ (؟)
واین بوقت بگردذ ، امّا این صفاتِ معشوق در ظهور نیایذ الا بظهورِ 6
اضدادش بر عاشق ، تا افتقارِ این نبوَذ استغناء او < رو > نمایذ وهمچنین
جملهٔ صفات از آن رو اورا درخورست

43.

فصل

لا جرم چون چنین باشذ عاشق ومعشوق ضدّین باشند لا جرم فراهم
نیایند الا بشرطِ فدا وفنا ، وبرای این گفته اند : 3

---

2 عز ... وکبریاست NA : عز وجباری واستغناست وکبریا K کبر وجباری وعزت واستغناست F عز (در عز P) وجباریست واستغنا وکبریا PO || قسمت عشق صفات : قیمت عشق وصفات P || **3** آمذ NFA : است K آید PO || **4-3** وهرچه ... آمذ NA : واضدادش صفات عاشق امد K وضدش F واضدادش صفات عاشق آید PO || **4** لاجرم قوت عشق : — F || است NA : امد K آید PO ، — F || **5** خذاوند : خداوندکار K || یا (؟) : با A با K تا F اما N نه PO || **6-5** روزگار عشق که صفت (عاشق کی صفات A) عاشق آمذ واین بوقت بگردد اما (واما N) این صفات NA : روکاز اقا صفات K روزکارش اما صفات POF || **6** معشوق : عاشق PO || **8-7** تا ... درخورست NA : — POFN | **7** افتقار N : افتقار را A | او N : — A | **8** رو A : او N

1 فصل POFA : — NK || **2** باشذ : بود P || عاشق ومعشوق : معشوق وعاشق F || ضدین POFK : ضدان NA || **3** نیایند : نیاید K || فدا وفنا NFA : فنا وفدا K فنای ضد PO وله وجه || وبرای این گفته اند NKA : برین معنی کفته اند F از برای این کفته اند (اند — O) PO

بیت

چون زرد بدیذ رویم آن سبزنگار گفتا که دگر بوصلم امّیذ مدار
زیرا که تو ضدِ ما شذی در دیذار تو رنگِ خزان داری وما رنگِ بهار 6

44.

فصل

(1) معشوق خوذ بهمه حالی معشوقست ، پس استغنا صفتِ اوست ، وعاشق بهمه حالی عاشق است پس افتقار صفتِ اوست ، عاشق را همیشه 3 معشوق در بایذ ، پس افتقار همیشه صفتِ او بوَذ ومعشوق را هیچ چیزی در نبایذ که همیشه خوذ را دارذ . لاجرم استغنا صفتِ او بوَذ

---

4 بیت NF : این بیت A شعر K رباعی PO || **5** a زرد بدیذ رویم F : زرد دید رویم ـ لوایح ورق ٣٤ آ ، رویم زرد دیذ KA زرد رویم دید ON دید برویم P || سبز نگار NFA : سبز عذار K شیرین کار O ولوایح ، بت شیرین کار P || b گفتا : کفت او ـ لوایح || بوصلم : بوصل N || **6** a شذی : شوی ـ لوایح || در PONA ولوایح : از FK || b وما NFA : ومن PK ولوایح ، من O

2 خوذ بهمه ONKA : خود در همه F بهم P || **2** و **3** حالی KA : حال PONF || **3** پس افتقار صفت اوست POFK : وافتقار همیشه صفت او NA | **4-3** صفت اوست ... افتقار : — P | همیشه معشوق OFKA : همه معشوق N | **4** بایذ OFKA : می باید N | افتقار : درویشی F || همیشه : — F || و : — O || چیزی KA : چیز OF جائی P ، -- N || **5** در نبایذ A : در نیاید N در نمی باید OF می باید K در نمی آید P || همیشه : — F || استغنا صفت او بوذ PONKA : صفت وی توانگریست واین لایقست F

بیت

6 [اشکم زغم تو هر شبی خون باشذ وز هجر تو بر دلم شبیخون باشذ]
تو با توئی ای نگار زان با طربی تو بی تو چه دانی که شبی چون باشذ

بیت

9 همواره تو دل ربوذهٔ معذوری غم هیچ نیازموذهٔ معذوری
من بی تو هزار شب بخون درخفتم تو بی تو شبی نبوذهٔ معذوری

(2) واگر ترا این غلط افتذ که بوَذ که عاشق مالک بوَذ ومعشوق بنده
12 تا در وصال او در کنارِ عاشق بوَذ آن غلطی بزرگست ، که حقیقتِ عشق
طوق بر گردنِ معشوق نهذ وحلقهٔ بندگی بر دارذ ، که هرگز معشوق
مِلک نتواند بوذ
15 (3) وبرای اینست که آنها که دم از فقر زنند جان ودل در بازند ودین
ودنیا وروزگار در میان نهند همه کاری بکنند واز همه چیزی بر خیزند

6 [اشکم ... شبیخون باشذ] NA : — POFK | a هر شبی A : همیشه N
7 بعد از **10** F || a زان NKA : ازان POF || با طربی : ناظر نی F || b چه دانی : ندانی NFA POK || باشذ PONKA : باشی F || **8** بیت A : — PONFK
10-9 FNA : — POK | **10** a خفتم A : بودم NF
11 که بوذ که PF : که بود OK که NA || و : — O || **12** تا ONFA : یا K ، — P || در کنار NKA : در کار F کنار PO || عاشق بوذ NFKA : عشق بود O عاشق نهد P || آن POA : این NKF || غلطی بزرگست PFKA : غلط بزرگیست N غلطی بزرک بود O || **13** گردن معشوق : کردن عاشق N || وحلقهٔ ... معشوق : — O | که NF : — PKA || **14** ملک نتواند بوذ NA : ملک نتواند آمدن OF در ملک نتواند آمدن K مالک نتواند آمدن P || **15** که آنها که ONA : آنها که PF که اینها K || از فقر NFKA : نقد O فقر P || زنند PONFA : زده اند K || جان : وجان NA || **16-15** ودین ودنیا وروزگار NA : ودین ودنیا K وروزکار ودین ودنیا F دین ودنیا وروزکار PO || **16** میان : میانه K || چیزی FKA : چیز PON

واز سر نیز نترسند وبر کَونَین سپرند اما چون کار بنقطهٔ عشق رسذ
هرگز معشوق در میان ننهند ونتوانند نهاذ زیرا که مِلک بوَذ که در میان 18
توان نهاذ نه مالک ، معشوق مالک بوَذ ، دستِ آزادگی بر دامنِ عشق وعاشق
نرسذ ، چنانکه همه بندها آنجا گشاذه شوذ ــ اعنی در آزاذگیِ فقر ــ همه
گشاذها اینجا بند شوذ ــ اعنی در بندگیِ عشق 21

(۹) چون این حقایق معلوم شذ جلالتِ عشق مگر پیذا شوذ که عاشق را
سوذ (؟) خوذ زیان کند تا از عِلَل بر خیزذ واز سوذ وزیان برهذ

17 واز سر نیز نترسند NA : — POFK || وبر PONKA : وپای بر F || چون
کار : کار چون K || بنقطهٔ PNKA : بمنطقه F بنقد O || **18** معشوق PNFKA :
معشوق را O || در میان ننهند ... بوذ که : — N | ننهند ونتوانند نهاذ F :
نتوانند نهاذ POA نتواند نهاد K | **19-18** زیرا که ملک بوذ که در میان توان
نهاذ FA : در میان توان نهاد N زیرا که ملک بود که در میانه توان نهاد K زیرا که
ملک بود که مالک در میان تواند بود O زیرا که ملک بود در میان توانند بود P ||
19 نه (— N) مالک معشوق مالک بوذ ONFKA : نه مالش معشوق مالک بود P ||
دست POK : ست A باست (؟) N که دست F || وعاشق PONKF : وعاشق A ||
20 نرسذ PFA : برسد ON برسد K || آنجا POFK : اینجا NA || اعنی NFKA :
یعنی PO || فقر NFK : نقد PO کی فقر A || همه PONA : بس همه K وهمه F ||
21 گشاذها POK : کادها A کارها N کشادکیها F || بند POFKA : بنده N ||
اعنی ONFKA : یعنی P || در بندگی عشق NFK : بندکی که در عشق A در بندکی PO ||
22 این : — O || شذ FKA : شده N شود PO || مگر : — K ||
23 سوذ : بر بود A بود NFK بوجود PO || خوذ NFKA : —PO || تا از ONFKA :
تا این P

45.

فصل

(1) بدانکه هر چیزی را کاریست از اعضـای آدمی تا آن نبوَذ او بی کار
3 بوَذ ، دیده را کار دیذنست وگوش را شنیذن وکارِ دل عشق است ، تا عشق
نبوذ بی کار بوذ ، چون عاشقی آمذ اورا نیز بکارِ خوذ فراهم دیذ ، پس یقین
آمذ که دل را برای عشق وعاشقی آفریده اند وهیـچ چیزِ دیگر نداند
6 (2) آن اشکها که بروی دیده فرستذ طلایهٔ طلبست تا از معشوق چه خبرست ،
که بدایت از دیده است . متقاضی باو فرسـتذ که این بلا از راهِ تو آمذ
وقوتم از راهِ تست

46.

فصل

(1) قَدَمی هست در عشق بلعجب که در آن قدم مرد عاشقِ مشاهدِ(؟)
3 نَفْسِ خوذ میگرذذ ، زیرا که نفسِ آینده وشونده مرکبِ معشوق می آیذ ازان

8-1 فصل ... تست : -- PO

1 فصل FKA : — N || **2** بدانکه NKA : -- F || را FKA : -- N || **3-2** تا آن (آن : دیدن A) نبود او بی کار بوذ NA : چنانکه F ، — K || **3** دیده را کار دیذنست NA : دیده را دیدن FK || شنیذن FKA : شنیدنست N || وکار NA : کار FK || عشق است FK : عاشقیست NA || تا NFA : وتا K

8-4 چون ... از راه تست NA : -- FK

5 نداند A : ندارند N || **6** بروی N : بر روی A || فرستذ A : می فرستد N || طلبست A : طلبیست N || تا A : تا که N

1 فصل : — N || **2** در عشق NFKA : — PO || بالعجب که در آن قدم NA : که POFK || عاشق NA : — POFK || مشاهد ONFKA : مشاهدهٔ P ، ولعله شـاهد (؟) || **3** میگرذذ NA : مـاید POFK || مرکب معشـوق NFKA : ومرکب معشوق O ومرکب ومعشوق P

روی که دل مسکنِ اوست ، و نَفس بوَذ که از دل بُوی و رنگِ او گیرذ

(2) اینجا بوَذ که مرد را روی در خوذ بوَذ واز بیرون کاری ندارذ تا بحدّی

که بوَذ که [اگر معشوق بیایذ اوراا از نفس پروای آن نبوَذ ،] اگر معشـوق 6

اورا از نفسِ خویش مشغول کنذ بارِ آن نتوانذ کشیذ ، زیرا که این مشاهده

در نفس مسـامحتی دارذ بار بر گیرذ ، و دیدارِ معشوق بار بر نهذ وسیاستِ

او سایه افکنذ ، از درِ درون چون قوت پیذا شوذ مسـامحتی دارذ ، اما بارِ 9

نازِ معشوق کشیذن دشخوارترست

بیت

12 زان من بدر سرای تو کم گذرم کز بیم نگهبانِ تو من بر حذرم

تو خوذ بدلم دری نگارا شب وروز هرگه که ترا خواهم در دل نگرم

---

4 از دل PONFA : اول K || ورنگ NA : — POFK | او POFNA : — K ||
5 اینجا بوذ ... کاری ندارذ NA : — POFK | مرد را A : مرادرا N | ندارذ A :
نداند N || **6** که بوذ که F : بود که PA که ONK
| اگر معشوق بیایذ ... نبوذ | POFK : — NA | بیایذ POK : بیابد F | اورا
از نفس POK : آن نفس اورا F | آن POF : او K
9-6 اگر معشـوق اورا ... افگنـند NA : — POFK | **7** از A : — N |
بار آن A : بان N | این N : — A | **8** ودیدار N : ودیده را A
9 از A : واز P آن N واین OFK || قوت NFKA : وقت P ، — O ||
10-9 بار ناز : باز ناز O بار NK ناز PFA || **10** معشوق : — A || دشخوارترست K :
دشخوارست N دشوارست POFA || **11** بیت NFA : شعر K رباعی PO ||
12 a من بدر ONK : می بدر A بر در F بدر P || گذرم : کردم P || **13** a بدلم
دری POKA : بدل اندری NF | P +

بیت

بر شاخ طرب هزار دستان توئیم دل داده بدان نعمت ودستان توئیم

از دست مده که زیردستان توئیم بگذر زگناه ما که مستان توئیم

47.

فصل

عشق نوعی از سُکرست که کمالِ او عاشـق را از دیدن وادراکِ کمالِ
3 معشوق مانعست ، زیرا که عشق سُکرست در آلت وادراک (؟) مانعست از
کمالِ ادراک (؟) . وسرّی دارذ که چون حقیقتِ ذاتِ عاشـق بادراکِ ذاتِ
معشوق مشغولست پروای اثباتِ صفات چون بوَذ از روی تمیّز ؟ ، واگر
6 ادراک بوَذ پروای ادراکِ ادراک نبوَذ ، العَجْزُ عن دَرَكِ الادراكِ ادراكٌ
این بوَذ

بیت

9 عمریست که با منی نگارا وقتِ غم ووقتِ شـاذمانی
واللّه که هنوز عاجزم من کز خوبیِ تو دهم نشـانی

1 فصـل POFA : — NK || **2** سکرست : پیکراست O || عاشق را NA :
— POFK || از : را PO || دیدن و NA : — POFK || کال : بکمال P ||
3 مانعست ... وادراک NA :—POFK | در آلت وادراک : لعله در آلت ادراک و ،
ویا : وادراک ادراک || **4-3** ازکال ادراک N : — POFKA || **4** وسری دارذ
OFK : که سری دارد P اگرچه سر لطیفست ورای این وآن آنست N ، — A ||
که چون ONFKA : وچون P || حقیقت NA : — POFK || عاشق NA :
— POFK || ذات : — P || **5** معشوق NA : — POFK || صفات : صفات او K ||
6 ادراک ادراک : ادراک F || **7** این بوذ NKA : ادراک این بود P اینجا حقیقت
شـود F ، — O || **8** بیت NFA : که گفته است شـعر K رباعی O قطعـه P ||
9 a با منی PFKA : من N منی O || b وقت غم ووقت KA : وقت غم وگاه F وقتم غم
ووقت N در وقت غمان و P در وقت غم O || **10** a والله ONK : فالله A حقا PF ||
که : — O || b خوبی POKA : چونی NF وله وجه

48.

فصل

اگرچه معشوق حاضر وشاهد ومشهودِ عاشق بوَذ ، ولیکن بر دوام غیبتِ عاشق بوَذ ، زیرا که اگر حضورِ معشوق غیبتِ کلّی نیارذ ـ چنانکه در حکایتِ مجنونست ـ باری کم از دهشتی نبوَذ ، چنانکه آن مرد از نهر المعلّی آن زن را در کرخ دوست داشتی وهر شب در آب زذی وپیشِ او رفتی . چون یکشب خالی بر رویش بدیذ گفت که این خال از کجا آمذ ؟ او گفت که این خال ماذرزاذست اما تو امشب در آب منشین ، چون در نشست بمُرد از سرما . زیرا که با خوذ آمذه بوذ تا خال می دیذ ، واین سرّی بزرگست واشارت بذین معنی است :

1 فصل : — NK || 2 اگرچه F : اکر NKA ، — PO || حاضر : حاضر بود F || ولیکن NA : لکن K لیکن F اکر O واکر P || 3 غیبت : غیب NA || حضور : خصومت K || معشوق : — O || غیبت ONFKA : غیب P || نیارذ چنانکه : نیاورد چناچه K || 4 حکایت : — O || مجنونست ... چنانکه : — K | باری NA : با لیلی O که با لیلی P ، — F || آن : — NA || از NFA : که از PK که او O || 4-5 نهر المعلی NFKA : نجر اللخوان O بهر خلق P || 5 آن PONKA : که آن F || در کرخ NA : از کرخ OFK او اکرچه P || داشتی PN : داشت FKA می داشت O || وهر : او هر F || شب POFKA : شبی N || در آب زذی و : بر آب زدی و N بخود در آب زدی و F ، — POKA || او : وی F || 6 بر رویش بدیذ F : برویش بدید NA بدید بر رویش POK || گفت : وگفت N || که NA : — POFK || کجا آمذ : کجاست F || 7 که NA : — POFK || اما N : — POFKA || منشین : — | که غرق شوی نشنید F || چون در نشست NA : در نشست POK در آب رفت F || 8 بمرد NKA : وبمرد PO جان بداد F || از سرما : — F || با خوذ NFKA : بعادت PO || تا خال می دیذ POF : تا خال می ندید A تا خود می ندید K خال دید N | رجوع شود بحدیقهٔ سنائی (نول کشور ۱۸۸۷) ص ۳۷۸-۳۷۹ || سری PFK : سر ONA || 9 واشارت بذین معنی است POFK : واشارت بدین معنی A ، — N | + که کفقه اند F

بیت

1 نز عاشقی آگهم نه از عشق   نز خویشتن آگهم نه از یار

49.

فصل

چون عقول را دیده بر بسته اند از ادراکِ جان وماهیت وحقیقتِ او
3 وجان صدف عشق است بلؤلؤِ مکنون که درآن صدفست کی بینا شوذ
الا بر سبیلِ همانا

بیت

6 عشق پوشیذست هرگز کس ندیذستش عیان   لافهای بیهذه تا کی زنند این عاشقان

50.

فصل

بارگاهِ عشق ایوانِ جانست وبارگاهِ جمال دیدهٔ عاشقست ، وبارگاهِ
3 سیاستِ عشق دلِ عاشقست ، وبارگاهِ درد همِ دلِ عاشق ، وبارگاهِ ناز غمزهٔ

---

11 a نز KA : نهز N نه از POF || نه از A : نه برار K نهز NF نیز PO ||
b نز KA : نهز N نه از POF || نه از KA : نهز PNF نیز O

1 فصل OFKA : — PN || **2** عقول را POFKA : عقل را N || از : — N ||
وحقیقت او A : وحقیقتش POK وحقیقت وی NF || **3** وجان : جان N || عشق
است : + در چون بصدف علم را راه نیست A || بلؤلؤ PNFA : ولؤلؤ K لؤلؤ لالا O ||
در آن POKA : در NF || صدفست PONFA : صدف نسود که بینا دران صدفاست K ||
کی OA : کا K که PNF || **4** بر : به P || همانا NFA : همانایی K همانای P همتائی O ||
6-5 بیت ... عاشقان : — K | **5** بیت PNFA : نظم O || **6** a هرگز PONA :
وهرگز F | b تا کی زنند POFA : کی میزنند N | رجوع شود بصحیفهٔ 10 س 21—22

2 دیدهٔ عاشقست NFKA : دیدهٔ عاشق PO || **3-2** وبارگاه سیاست ... هم دل
عاشق : — F | **3** عشق دل عاشقست NKA : عشق دل عاشق PO | هم دل POKA :
سینهٔ N || ناز غمزهٔ NFK : نیاز غمزهٔ A ناز وغمزهٔ P سیاست ناز وغمزهٔ O

معشوقست ، نیـاز وذلّت خـوذ حلیتِ (؟) عاشـق تواند بوذ 4

51.

فصل

در فصلِ اول بیانـ کردیم که عشـق را بقبلهٔ معیّن حاجت نیست
تا عشق بوَذ ، اکنون بدان که « اِنَّ اللّهَ جمیلٌ یُحبُّ الجَمـال » عاشقِ آن 3
جمال بایذ بوذ یا عاشقِ محبوبش ، وایـنـ سرّی عظیم است ، ایشـان محلِّ
نظر واثرِ جمـال ومحلِّ محبّتِ او بینند ودانند وخواهند وبیرونِ این چیزی
دیگر کرا (؟) نکنند ، وبوَذ که عاشق خوذ این نداند ولیکن خوذ داش محلِّ آن 6
جمال ونظر طلب کنذ تا بیابذ

---

4 معشوقست NFKA : معشوق PO || نیـاز وذلت خوذ A : نیـاز ومذلت خود K وذلت F نیاز دولت خود N نیاز وذلت که خود PO || حلیت F : جبلت K حیلت NA حیلهٔ PO || بوذ : — O

1 فصل POFKA : — N || 2 فصل اول NFKA : فصل O فصول اول P | رجوع شود بصحیفهٔ 5 || کردیم ONA : کرده ایم FK کرده ام P || که POKA : — NF || 3 تا عشـق FKA : که تا عاشـق N تا عاشق PO || آن : از A || 4 بایذ FK N (متن) PO ولوایح ورق ۷۹ آ : تواند NA (شرح) || یا عاشق محبوبش : — K | یا POF : با A تا N (متن) با N (شرح) | محبوبش PO ولوایح : محبوبیش NA خویش F || سری عظیم است NF (شرح) : عظیمست A سری عظیم K سر بزرگست N (متن) O سری بزرگست P || ایشان OF : اسان A انسان K ایسان N که ایشان P || 5 واثر جمال POA : واثر جمال اند K واثر وجمال F این جمال N || ومحل محبت او FK : ومحل محب او A ومحل محنت N ومحبت او O ومحل محبت P || بینند ودانند PNFKA : بیند وداند O || 5-6 وخواهند...نکنند : -- K | 5 وخواهند NFA : وخواهد O ؛ — P | وبیرون PNF : بیرون OA | این ONA : آن F ازین P | 6 کرا نکنند F : نکنند PNA نکنند O || خوذ این NKA : این F آن PO || 7 تا بیابذ A : باند N ، — POFK

52.

فصل

هیچ لذّت در آن نرسد که عاشق معشوق را بیند بحکمِ وقت
3 ومعشوق از عشقِ عاشق (؟) غافل ونداند که او ناگزیرانِ اوست ،
آنگه درخواهش میکند وسؤال وتضرّع وزاری وابتهال . اگر دیرتر
جواب دهذ یا دیرتر اجابت کند می دان که از آن حدیث قوت میخورذ که
6 لذّتی عظیم دارذ وتو ندانی

---

1 فصل POFKA : — N || 2 در آن POKA : بدان NF || 3 ومعشوق از عشق عاشق غافل N : واز عشق غافل بود F از عشق عاشق غافل A عاشق از عشق غافل K از عشق وعاشق غافل O عشق از عاشق غافل P || ونداند که او NFKA : وبداند که او P ، . . . O || ناگزران FK : نا کزیران NA نا کدارذن O نا کدردن P || 4 آنگه PNFA : آنگاه OK || در خواهش NA : درو خواهش POFK || وسؤال وتضرع وزاری NA : وزاری وسؤال وتضرع FK وزاری وتضرع PO || وابتهال : وابتهال مینماید PO || اگر دیرتر NOFKA : دیرترش P || 5 دهذ : باز دهد K || یا دیرتر اجابت کنذ NKA : . . . POF || حدیث PONFA : احادیث K || قوت PONFK : شرب A || 6 لذتی POKA : لذت NF | شرح N : معشوق در بدؤ حالت که هنوز از ناگزیرانی خود بی خبرست عزم ناز وکرشمهٔ وتسلط نکرده است واستغنا وکبریای خود را کار نه ساخته تعلقات عاشق را وکلمات ویرا اصغا میکنند ولذتی می یابد اگرچه دیر اجابت کند ابتهال عاشق را تا چندانکه حقیقت کار مطالعه کند آنگه ناز آغاز کردن گیرد

53.

فصل

(1) عشق چنانست که جفا از معشوق در وصال ... در ... عشق فزاید
وهیزمِ آتشِ عشــق آیذ ، که قوتِ عشــق از جفاست لاجرم زیادت شــوذ 3
(2) تا در وصــال بوَذ برین صفت بوَذ ، اما در فراق جفای معشوق دست
گیرذ(؟) سلاسل بوَذ مادام که بر درِ اختیــار بوَذ وازو چیزی نظارگی‌کار
بوَذ . اما چون رامِ عشق شذه بوَذ بتمامی وکمال وسلطنتِ عشــق بتمامی 6
ولایت فرو گرفته باشذ چون زیادت ونقصان را آنجا راه بوَذ ؟

54.

فصل

اسرارِ عشق در حروفِ عشق مُضْمَر است ، عین وشین عشق بوَذ وقاف
اشــارت بقلب است ، چون دل نه عاشــق بوَذ معلّق بوذ . چون عاشق بوذ 3
آشنائی یابذ ، بدایتش دیده بوَذ ودیذن ، عین اشارت بذوست در ابتداء حروفِ
عشــق ، پس شرابِ مالامال شوق خوردن گیرذ وشــین اشــارت بذوست ،
پس از خوذ بمیرذ وبذو زنده گرذذ ، قاف اشارتِ قیام بذوست . واندر ترکیبِ 6
این حروف اسرارِ بسیارست واین قدر در تنبیه کفایت است

فصل **53-56** در NA فقط : — POFK

2 چنانست N : حیاتست A || **4** برین A : بدین N || **5-4** دست گیرذ سلاسل N : دست کیرد سل‌وسل A، ولعله : دست گیرذ وسلاسل ، ویا : دستگیر سـلاسل (؟) | شرح N : اما در فراق جفـای معشوق دست کیرد یعنی اکر در فراق فراغت معشوق مطالعه افتد بهم هلاک عاشق بود ولیکن جفا نوعی ازدیاد (لعله : از زیاء) معشوق است مر عاشـق را وسلسلهٔ پیوند است مر انقطاع را || **6** شذه A : — N || وسلطنت A : سلطنت N || عشق N : — A || **7** بوذ N : نبود A

1 فصل A : — N || **4** یابذ N : یافت A || **5** پس A : — N || **7** در A : در دل N

55.

فصل

(1) بدان که عاشق خصم بوَذ نه یار ومعشوق هم خصم بوَذ نه یار ، زیرا که
3 یاری در محوِ رسومِ ایشان بسته است ، مادام که دؤی بوَذ وهر یکی خوذ
بخوذِ خوذ بوَذ خصمی بوَذ مطلق ، یاری در اتّحاد بوَذ ، پس هرگز نبایذ (؟)
که عاشق ومعشوق را از یکدیگر یاری رسذ که آن نبایذ (؟) ، ورنجِ همهٔ
6 آن اینست که هرگز یاری نبایذ (؟) ، والله عجب کاری که درو وجودی (؟)
زحمت است صفاتِ وجود (؟) کجا در گنجذ ؟

(2) پس بدانستی که در عشق رنج اصلیست وراحت عاریتی ، البتّه هیچ
9 راحتِ اصلی ممکن نیست در وی پندار

(3) تا که نگهبان از بیرون بوَذ همگی آن سهل بوَذ ، نگهبان تحقیق
آیات الجمال وسلطنت العشق بوَذ که ازو حَذَر نبوَذ وهیچ گریزگاه
12 نبوَذ ، قُوت بکمال از بیمِ سلطنت هرگز نتواند خورد الاّ مشوب بلرزهٔ دل
وهیبتِ جان

فصل A : — N || 2 ومعشوق ... نه یار A : — N || 3 یاری A : یار N ||
4 خصمی بوذ مطلق A : خصم مطلق بوذ N || نبایذ A : نباید N ولعله
نیابذ (؟) || 5 ومعشوق را A : معشوقرا N || آن A : این N || نبایذ : نباید A
نبابد N ولعله نیابذ (؟) || 6 آن A : — N || نبایذ : نباید NA ولعله نیابذ(؟) ||
درو وجودی : در وجودی N در وخودی A || 7 زحمت : رحمت NA || وجود N :
وخود A || 9 اصلی A : اصل N || 10 تا : یا A با N || همگی N : همکی که A ||
11 الجمال وسلطنت العشق بوذ A : الجمال است وسلطنت العشق N || وهیچ A :
هیچ N || 12 نبوذ N : ندارد A

56.

فصل

اگر ممکن گردذ که عاشق از معشوق قُوْت تواند خورد آن نبَوَذ الاّ در غیبت از صفتِ عالمِ (؟) ظاهر، که آن شبیهِ سُکْریست (؟) که یار نبَوَذ وقوت 3 بوَذ، واین غیبت مثـالِ بی هستی (؟) دارذ یا با طلایهٔ معشـوق دارذ (؟)، چنانکه گفت:

6 بیت

در خواب خیالِ تو مرا مونس ویار　　از خواب مکن مرا نگارا بیذار
زیراکه ترا هست نگهبان بسیار　　مارا بخیـالِ بی نـگهبان بگذار

57.

فصل

عشق که هست بنای قدسست بر عینِ پاکی وطهارت، از عوارض وعلل دورست واز نصیب پاک، زیراکه بدایتِ او اینست که «یُحِبُّهم» واندرو 3

---

1 فصل A : — N || **2** عاشق از N : از عاشق A || **3** عالم A : علم N || سکریست A : نیکوست N، ولعله پیکریست (؟) || که یار نبوذ وقوت A : کر (؟) یار نبود قوت N || **4** واین غیبت N : وآن غیب A || بی هستی N : بی هشتی دارو A ولعله بهشتی (؟) | شرح N : مادام که ناظر حسن معشوق باشد در حضور ویرا از ذوبان یا از مشاهدهٔ سلطنت معشوق که بوی رسد مشغولی بتذلل وانکسار حاصل بود مکر در غیبت که از جفای ذوبان وسلطنت اندکی فراغت یابذ وقوت تواند خورد || **7** a خیال تو مرا A : وخیال مرا تویی N || b از N : در A || **8** b نگهبان A : نکهبانی N

1 فصل : — N || **2** هست : سست (؟) N || بنای : ثنای F || از : بدایت واز P || **3** دورست POFK : دور NA || پاک : + واز طمع منزه K || یحبهم : + ویحبونه PO || واندرو ONFA : واندران K ودرو P

4 البتّه خوذ امکانِ علّت ونصیب نیست ، اگر از معنیِ علّت ونصیب جائی نشانی
بوَذ آن از بیرونِ کارست وعارضیست ولشکری وعاریتیست

58.

فصل

(1) اصلِ عشق از قِدَم روَذ ، نقطهٔ باءِ (ب) « یُحِبُّهُمْ » تخمی در زمینِ
3 « یُحِبّونه » افگندند ، لا بل آن نقطه در « هُمْ » افگندند تا « یُحِبّونَهُ »
بر آمذ ، چون عِبْهرِ عشق بر آمذ تخم همرنگِ ثمره بوذ وثمره همرنگِ تخم
(2) اگر « سبحانی » رفت یا « انا الحق » رفت ازین اصل رفت ،

---

4 البته خوذ NKA : خود البته اورا F خود O وجود P || ونصیب : نصیب F || از POFK : ان NA || جائی PFK : جاء A جای ON || نشانی FK : نشان PONA || 5 بوذ PONKA : بودی F || آن از NA : ان POK از F || وعارضیست ولشکری وعاریتیست A : وعارض است ولشکری وعاریتست K وعارض است ولشکرین است F وعارض ولشکری وعاریتست N وعاریت این ولشکر وی عاریت است O وعارضست آن وفلکی عاریت است P

1 فصل : — N || 2 قدم POFN : قدم قدم NA || روذ POFA : بود K دور N || نقطهٔ POFA : ونقطهٔ K واز نقطه N || باءِ F : باءِ NA با K ، — PO || تخمی PO ولوایح ورق ۸۷ آ : تخمی NA تخم FK || 2-3 در زمین یحبونه N : در زمین A در یحبونه FK در نقد یحبونه PO || 3 افگندند PFK : افکنده اند A افکنده N افکند O || درهم : هم P || افگندند POFKA : افکنند N | خواجه احمد غزالی ... گفته است نقطهاء یحبهم را در زمین فطرت افکندند تخمی یحبونه بر آمذ ـ لوایح || 5 سبحانی رفت PONKA : سبحانی F || انا الحق رفت POFK : انا الحق NA || ازین : از O || اصل رفت PONA : اصل بود FK

یا نُطقِ نقطه بوذ یا نُطقِ خداوندِ نقطه بوذ ، یا روی دعوی علاقهٔ علاوهٔ 6
ثمره بوذ وثمره عینِ تخم

59.

فصل

نشـانِ کمالِ عشق آنست که معشـوق بلای عاشـق گردذ چنانـکه البتّه
تابِ او ندارذ وبارِ او نتواند کشـیذ واو بر درِ نیسـتی منتظر بوَذ ، دوامِ 3
شهود در دوامِ بلا پیذا گردذ

[بیت

کس نیست بذینسان که منِ مسکینم کز دیذن ونا دیذنِ تو غمگینم] 6

6 یا نطق ... خـداوند نقطه بوذ (بوذ : — F) FA : یا سخن نقطه بود ویا سخن خداوند نقطه بود K یا نطق نقطه بود خداوند نقطه بود N یا تعاق نقطـه بود با نطق خداوند نقطه O تانطق نقطه یا نطق خداوند نقطه P || یا روی N : نا روی A باری POK بار F || دعوی NFKA : دعوة P ، — O || علاقهٔ عـلاوهٔ : عـلاقت عـلاوة K علاقهٔ NA علاوت F علاوهٔ P علاوه و O || **7** ثمره بوذ POFKA : ثمرها بود N || تخم POF : تخم بود NKA

1 فصـل : — N || **2** بلای NFKA : + دوام PO || چنـانکه PONFA : چنانچه K || البته : آینه N || **3** ندارذ NFKA : نیارد PO || کشیذ PONFK : کشیدن A || **3** واو بر در نیستی منتظر بوذ ONFA : وروی بر در نیستی دارد K وبر در او نیسـتی منتظر بود P || **4-3** دوام شهود در ONA : بود دوام مشهود در K بر F دوام شهود و P || **4** گردذ : شود P

6-5 [بیت ـ غمگین] NF : — POKA | **6** من a F : منی N

وخوذ را جز در عدم هیچ متنفّسی نداند ودرِ عدم برو بسته که بقیّومیّت
او ایستاذه است ، دردِ ابد اینجا بوَذ که اگر شاهد الفنا یک ساعت سایه
9 افگند واورا در سایهٔ بی عَلَمی میزبانی کنذ اینجا بوَذ که یک ساعت
بر آسایذ

60.

[فصل

لا جرم بلا شایذ] زیرا که بلای او بر دوام شاهدِ ذاتِ او شذه است وبذو
3 احاطت گرفته است وسمع وبصرش فرو گرفته است وازو اورا هیچ چیز
باز نگذاشته است الاّ پنداری که منزلِ تیماری آیذ یا یقینی که مرکبِ حسرتی

---

7 وخوذ را ONA : خود را PFK || در ONFA : از P ، — K || متنفسی NFKA : منقبتی PO || نداند PONKA : نه بیند ونداند F || و : — O || برو بسته FK : برد بسته P بدو در بسته NA بیرون نشسته O || **8-7** که بقیومیت او NFA : که بر قیومه او K فی قصرمنه O پی قصرمنه P || **8** دردِ ابد (اید N) اینجا PONA : درد در ابتدا اینجا واینجا K در ابد ازینجا F || که NFA : — POK || **9** بی علمی NKA : بی علتی F علمی PO || کنذ POFKA : می کند N

2-1 [فصل لا جرم بلا شایذ] PO : — NFKA

3-2 ذات ... وازو : و K| **2** وبذو POF : وبرو NA| **3** احاطت گرفته است A : احاطه کرفتست N احاطت کرفته POF | وسمع ... است PONF : — A | فرو گرفته است N : فرو کرفته F فرود کرفته است O فرود کرفته P | وازو N : ازو POFA || چیز ONFA : چیزی P ، — K || **4** باز نگذاشته (نگذشته N) است NA : باز نگذاشته K وانگذاشته F نگذاشته است PO

6-4 الا ... الوجوه : — K | **4** تیماری F : بیماری PO بنداری A بنداری N| یقینی NA : نفستی F نفسی PO

بوَذ « وأَحاطَ بِهِم سُرادِقُهـا وإنْ يستغيثوا يُغـاثوا بماءٍ كالمُهْلِ يَشوِى الوُجوهَ » (٢٩/١٨) 6

61.

فصل

(1) هر زمان معشوق با عاشـق از يكديگر بيگانه تر باشـند ، هر چند عشق بكمال تر بوَذ بيگانگى بيشتر بوَذ ، وبراى اين گفته است : 3

بيت

بفزوذى مهر ومعرفت كردى كم پيـوندش با بريذنش بوذ بهم

تقـدير چنـين كرد خـذاى عالم نيكى زپس بذى وشاذى پس غم 6

5 بوذ PNA : شـود O ، — F || لوايح ورق ٨٩ ب — ٩٠ آ : عاشـق را جز دران سـاعت كه از خـوذ واز غير خوذ < جز > معشوق بى شعور شـوذ لذت نبوذ واين خـوذ هرگز نبوذ زيراك او بكلى بذين محيـط شـذه است وولايت وجـودش را فرو گرفته وسمع وبصرش ربوذه وعقل وعلم ودين ازو سلب كرده اورا با اين درماندگى از حضيض نيستى بر دارذ نه اورا بذو گذارذ بل كه هر لحظه دردى بوى گمارذ تا دمار از نهاذ او بر دارذ احاط بهم الآية

1 فصل : — N || 2 زمان : زمانى K || معشوق با عاشق NA : معشوق وعاشـق OFK عاشق ومعشوق P || هر چنـد POF ولوايح ورق ٩٠آ : هر چنـد كه K هر چه NA || 3 عشق : -|- عاشق K || بكمال‌تر بوذ NFKA : بكمال تر رسد PO || بوذ و NKA : شود و PO ، — F || اين NFKA : اين معنى PO || گفته است POKA : كفت F كفتـه اند N || 4 بيت NFA : شـعر K رباعى PO || 5 a مهر ومعرفت FKA : ومهر معرفت N قهر ومعرفت O مهر معرفت P || b پيوندش POKA : پيوند تو NF || بريذنش POF : ربدش اين A ما زنيستى K با تواين N || 6 a كرد : -|- كه N || b زپس PONKA : زپى F | وشاذى PONFA : وراحت K || پس PONKA : پى F

حکایت (2)

روزی محمود با ایاز نشسته بوذ ، می گفت : یا ایاز ، هرچند من در کارِ تو
زارترم وعشقم بکمال‌ترست تو از من بیگانه تری ، این چراست ؟ 9

بیت

هر روز باندوهِ دلم شـاذ تری   در جور وجفا نمودن استاذ تری
هر چند بعـاشقی ترا بنده ترم   از کارِ من ای نگار آزاذ تری 12

یا ایاز ، مرا تقاضـای آن آشنائی می بوَذ وگستاخی که پیش از عشق
بوذ میانِ ما که هیچ حجاب نبوذ ، اکنون همه حجاب بر حجابست ، چگونه است ؟
ایاز جواب داذ 15

[بیت

تا با خوذی ارچه همنشینی با من   ای بس دوری که از تو باشذ تا من
در من نرسی تا نشوی یکتا تو   کاندر رهِ عشق یا تو گُنجی یا من] 18

---

7 حکایت : — K || **8** محمود : سلطان محمود F || با ... بوذ : وایاز نشسته بودند P || یا NFKA : ای PO || هر چند POF : + که NKA || **9** وعشقم NFK : عشقم A وعشق PO || این چراست NFA : این چیست O چراست P ، — K || **10** بیت NFA : شعر K رباعی PO || **11** باندوه a POF : بر اندوه K بانده A باندوهی N || شاذتری OFKA : شادی تری PN || **12** بعاشق a PONF : بتا که من KA || **13** یا NFKA : ای PO || آن : این P || می بوذ PONKA : می باشد F || **14-13** وگستاخی ... میان ما NA : وپیش از عشق آن گستاخی که بود میان ما K وگستاخی که پیش ازین بود میان ما F وگستاخی که میان ما پیش از عشق بود (+ میان ما P) PO || **14** که : — O || هیچ حجاب ONKA : هیچ چیز حجاب F حجاب P || نبوذ : + میان ما A || بر PONA : در K اندر F || چگونه است F : چگونست N ، — POKA

[**18-16**] بیت ... یا من [F : — PONKA

که آن وقت مرا ذلّتِ بندگی بوذ وترا سلطنت وعزّتِ خداوندی ، طـلایهٔ
عشـق آمذ وبندِ بندگی بر گرفت انبسـاطِ مالکی ومملوکی در برگرفتنِ آن
بند محو افتـاذ ، پس نقطهٔ عاشقی ومعشوقی در دایرهٔ حقیقی اثبـات افتاذ ، 21
عاشقی همه اسیریست ومعشوقی همه امیری ، میـانِ امیر واسیر گستاخی چون
تواند بوذ ؟ پندارِ مملکت ترا فرا تیمارِ اسیری نمی دهذ ، ازین خللها بسـیار
می بوَذ ، اگر انبسـاطْ اسیر خواهذ که کنذ خوذ اسیریِ او حجـابِ او آیذ 24
کـه از ذلّتِ خوذ یارگی ندارذ که گردِ عزّتِ او گردذ بگستاخی ، واگر

19 که : — F || وقت مرا ذلت بندگی PONKA : رقت ذلت وبندکی F || بوذ : — POFK NA || وترا : ترا P || سلطنت وعزت خداوندی : سلطنت وعزت خـداوندی بود A سلطنت وخـداوندی K سلطنت وعزت وخـداوندی F سلطنت عز خداوندی بود N عزت وسلطنت خداوندی PO || طلایهٔ NFKA : طلیعهٔ PO ||
21-20 عشق ... آن بند : آن K | **20** آمذ و NFA : — PO | بندگی POFA : وبندکی N | مالکی ومملوکی ONA : مالک ومملوکی F مالکی ومملوکی ذل P | **21-20** در برگرفتن آن (این N) بند NA : در بر کرفت آن بند F بر کرفت این بنـد (بنده O) PO || **21** در دایرهٔ حقیقی NA : — POFK || اثبات افتاذ NFA : اثبات افتاد که PO پیدا آمد K || **22** اسیریست PONKA : اسیری آمد F || امیر واسیر PNF : امیری واسـیری A اسیر وامیر OK || چون PNKA : چگونه O ، — F ||
23 بوذ : — O
25-23 پندار ... بگستاخی : — K | **23** ازین ONFA : ازین روی P | خللها PONF : خللهای A || **24** اگر انبساط اسیر خواهذ که کنذ NFA : اکر اسیر خواهد که انبساط کند PO | خوذ اسـیری او FA : اسیری O خود اسیری PN | **25** خوذ : — O | یارگی ندارذ که POA : یارای آن ندارد که F یارکی دارد کی N | عزت POA : غیرت F عدت N | گردذ : + و P || واگر : اکر N

امیر خواهذ که انبساط کنذ امیریِ او هم حجاب بوَذ که عزّتِ او با اسیری
27 وذلّت مُجانس نیست

(3) اگر قدرت صفتِ اِمارت گردذ واز صفاتِ عزّتِ خوذ آن اسیر را
صفات دهذ واز خزاینِ دولتِ خوذ اورا دولت دهذ پس بجامِ اکرامِ بی انجام
30 اورا مست کنذ آن سررشتهٔ تمیّز از دستِ کسب واختیارِ او فرا ستاند
تا سلطنتِ عشق کارِ خوذ کردن گیرذ عاشق در میانه (؟) که
اسیرِ عشقست – وعشق سلطانست وتوانگرست ،

26 امیر : امیری K || کنذ : — F || امیری او هم ONA : امیری خود K امیری او خود F هم امیری او P || حجاب بوذ که عزت او با اسیری NA : حجاب بود اورا اسیری K حجاب بود که عزت اورا اسیری F حجاب آید که عزت او با اسیری O حجاب عزت او آید که اسیری P || 27 وذلت NFA : ومذلت K وذلت او PO || مجانس : ومجانس A || 28 صفت NFKA : صفات PO || عزت NA : عز POF ، — K || اسیر را : اسیری را P || 29 واز PONA : از FK || خوذ اورا دولت : — O || بجام اکرام FK : بجام PONA || بی انجام P : می انجام ONFA می انجامد K || 30 آن سر رشتهٔ : — K | آن PO : واین NA ، — F || تمیز : غیر O || واختیار : — FK || 31 سلطنت PONKA : بساطنت F || کردن ONFA : نمودن P ، — K

31-32 عاشق ... توانگرست : — K | عاشق در میانه که N : عاشق در میانه نه که A عاشق در میان که F در عاشق که PO | 32 اسیر عشقست ... وتوانگرست A : اسیر عشق است عشق سلطانی است وتوانکر ست O اسیر عشق سلطانست وتوانکراست P اسیر عاشقست عشق سلطان وتوانکرست F اسیر عاشقست وعشق سلطانست وتوانکر N | F + واین نیک است | FK +

بیت (شعر K)

گر رنجه شوی شبی بکاشانهٔ من	پر نور شوذ زروی تو خانهٔ من
کس ره نبرذ زخویش وبیگانهٔ من	من باشم وساغری وپیمانهٔ من

(ترتیب مصرعها در K : 1-3-2-4)

اگرچه (عاشق با عشق آشناست با معشوق هیچ آشنائی ندارد 33

بیت

گر زلفِ تو سلسله‌ست دیوانه منم ور عشقِ تو آتشست پروانه منم
پیمانِ ترا بشرطِ پیمانه منم با عشقِ تو خویش واز تو بیگانه منم) 36

عاشقِ مسکین درویش بغایت است ، چنانکه گفت :

بیت

در کوی خرابات یکی درویشم زان خُمّ زکاتِ مَی بیاور پیشم 39
هر چند غریب وعاشق ودل ریشم چون مَی بخورم زعالمی نندیشم

---

33 اگرچه PONA : فصل اگر FK

36-33 (عاشق ... بیگانه منم) : این فقره را POFK اینجا دارند ودر NA در فصل 62 سطر 2 بعد از کلمهٔ « واسم » دیده میشود ونمیدانم جای اصلیش کجا بوده است

33 با عشق OFKA : با عاشق P ، — N || **34** بیت NFKA : نظم O رباعی P || **35** a زلف : عشق N || b ور : گر N || **36** پیمان ... بیگانه منم : — K | a بشرط POF : بمهر NA | پیمانه : پیمان O || **37** عاشق مسکین درویش بغایتست K : عاشق درویش مسکین بغایتست F عاشق درویش است P که عشق درویشست A درویش است N عشق درویش است O || چنانکه گفت PONA : — FK || **38** بیت NFA : شعر K نظم O رباعی P || **39** b زان (از FK) خم زکات می NFKA : یک جرعه زجام می O یکجام زخم می P || **40** a هر چند ... ودل ریشم (وبد کیشم PO) PONA : تا باده (باز F) خورم ز عاقبت نندیشم (نشینم K) FK || b چون می بخورم (خورم PO) زعالمی (ز عالم PO) نندیشم PONA : صوفی بچه ام ولیک کافر کیشم FK

— تا جلالتِ بی تمیّزیِ سکر بوَذ برو هیچ عتاب نبوَذ ، اگر وقتی هشیار
42 شوذ وعلم وتمیّز وادب باز پای در میان نهذ گویذ :

بیت

گر در مستی حمایلت بگسستم   صذ گوی زرین باز خرم بفرستم

45 عجبا کارِ تو !

بیت

بر شاخِ طرب هزار دستانِ توایم   دل داذه بذان نغمه ودستانِ توایم
48 از دست مده که زیردستانِ توایم   بگذر زگناهِ ما که مستانِ توایم

---

41 تا : چون K || بی تمیزی PONA : بی تمیز K بیخودی F || سکر PONA : شکر FK || برو POKA : بروی F ، — N || هیچ عتاب NA : هیچ عتابی K عتاب F هیچ خیانت PO || اگر : واگر P || **42** وعلم POA : علم FK که علم N || وتمیز وادب A : وادب وتمیز N وتمیز POFK || باز پای F : پای را A نار K پای N یا پا باز O پای کی P || گویذ OA : وگوید N ، — PFK || **43** بیت PNFK : مصرع A نظم O || **44** b زرین POFK : ز زر NA || باز خرم (جرم A) POFA : بجای آن K باز خودم N || **45** عجبا کار تو ONA : عجب کاریست K ، — PF | P -|- عیب عاشق بود زیرا که در حضور معشوق عیب کای نیارد چنانکه در حکایت مجنون است که با لیلی کم از دهشتی نبود چنانکه از مردم از بهر خلق ازین راز کرچه دوست داشت

46 48 بیت ... مستان تو ایم : P این رباعی را در جائی دیگر دارد ، رجوع شود بحواشی ص 74

46 بیت PONA: شعر K رباعی F || **47** a بر شاخ : در باغ F || b داذه POFK : بسته NA || نغمه NFKA : نعمت PO || **48** b بگذر ز PN : بگذار OFKA

62.

فصل

اسمِ معشوق در عشق عاریتست واسمِ عاشق در عشق حقیقتست ، اشتقاقِ
معشوق از عشق مجاز وتهمتست ؛ اشتقاق بحقیقت عاشق راست که او محلِّ 3
ولایتِ عشق است ومرکبِ اوست ، اما معشوق را از عشق هیچ اشتقاق نیست
تحقیق (؟) معشوق را از عشـق نه سوذست ونه زیان ، اگر وقتی طلایهٔ
عشـق برو تاختنی کنذ واورا نیز در دایرهٔ عشـق آورذ آن وقت اورا نیز 6
حسابی بوَذ از روی عاشقی نه از روی معشوقی

---

1 فصـل PONFK : — A || **2** عاریتست NFKA ولوایح ورق ۹۵ آ : عاریتی است PO

واسم : بعد از این که در NA فقرهٔ « عاشق با عشق آشناست ... بیگانه منم » میاید ، رجوع شود بحواشی فصل 61 ص 90

حقیقتست : حقیقت F || **3** اشتقاق ... راست NKA : اشتقاق عاشق بحقیقتست F واشتقاق بحقیقت عاشق است PO || او POFA : از N ، — K || **4** ولایت : ولایات F || هیچ NFKA : — PO || **5-4** نیست .تحقیق K : نیست و.تحقیق PO .تحقیق نیست FA بحقیقت نیست N || **5** معشوقرا POFK : فصـل معشوقرا NA | اسم معشوق در عشـق عاریت است واسم عاشـق حقیقت است بحقیقت معشوق را از عشـق نه سوذست ونه زیان — لوایح ورق ۹۵ آ || ونه : نه N || وقتی : وقت N || طلایهٔ NFKA : طلیعهٔ PO || **6** برو : بدو O || تاختنی OKA : تاختن PNF || نیز NFKA : — PO || در دایرهٔ ... نیز : — K | آورذ ONA : آرد PF | **7-6** آن ... حسابی : وان وقت نیز اورا اختیاری بود P || **7** عاشقی ـ معشوقی : عاشق ـ معشوق A || نه از روی NFKA : نه O ونه P

63.

فصل

(1) عشق بتحقیق آن بوَذ که صورتِ معشوق پیکرِ جانِ عاشـق آیذ ،
3 اکنون جانِ عاشـق از آن صورتِ لازم قوتِ خـوذ میخورذ ، وبرای این
بوَذ که اگر معشوق بهزار فرسنگ بوَذ عاشق اورا حاضر داند واَقرَب مِنْ کلِّ
قَریبٍ شمارذ ، اما قوتِ آگاهی از آنچه نقد خورِش (؟) است جز در آینهٔ
6 جمالِ روی معشوق نتواند خورد

[بیت

آن روی چرا به بت پرستان نبری　　عرضه نکنی کفر ازیشـان نبری
9 گر یک نظر چنانکه هستی نگری　　نه بت ماند نه بت‌پرسـتی نه پری]

شعر

ألا فاَسْقِنی خمراً وقُلْ لی هِیَ الخمرُ　　ولا تَسْقِنی سِرًّا اذا اَمکَنَ الجهرُ

---

1 فصل PFKA : — ON || **2** عشق : — N || **3-2** آن ... از آن : — K |
2 معشوق : معشوقی P || **3** لازم POFKA : ملازم N || خوذ میخورذ NFA : خورد K
میخـورد PO || وبرای NKA : برای F واز برای PO || این : آن P ||
4 اگر ... بوذ : اگر عاشق بهزار فرسنک بود ومعشوق بهزار فرسنک دیگر F ||
حاضر : + وقت F || داند : کرداند K || **5-4** واقرب ... قریب : واقرب الیه
من حبل الورید F || **5** شمارذ NFKA : شمرد PO
12-5 قوت ... معشوق : — K
5 خورش PO : خودش NFA || **6-5** جز ... خورد (دید N) NA : جز در جمال
معشوق نتواند خورد F در آینهٔ جمال او بی معشوق نتواند خوردن PO || **9-7** [بیت ...
پری] F : — PONA || **10** شعر FA : — PON || **11** b ولا ... الجهر NFA
ولوایح ورق ۹۶آ : — PO | ولا NF ولوایح : فلا A | سرا A ولوایح : سـترا F
جرا N | اذا F ولوایح : فان A وقد N | الجهـر FA ولوایح : الجمر N

(2) وصالِ معشوق قوتِ آگاهی خوردنست از نقدِ جانِ خوذ نه یافتن(؟)، 12
اما حقیقتِ وصال خوذ اتّحادست واین نقطه از علم متواریست ، اما چون عشق
بکمال رسذ قوت هم از خوذ خورذ از بیرون کاری ندارذ

64.

فصل

فی همّة العشق

عشق را همّتیست که او معشوق متعالی صفت خواهذ ، پس هر معشوق که 3
در دامِ وصـال تواند افتـاذ بمعشوقی نپسندذ ، اینجـا بوَذ که چون با ابلیس
گفتند : « وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِی » (۷۸/۳۸) گفت فبعِزَّتِكَ (۸۲/۳۸) یعنی مَن

---

12 وصـال معشـوق NA : وصـال F ،ووصـال PO || از نقد PONA : آن نقد F از فقد K || نه یافتن PO : نا یافتن F بیافتن A یافتن N || **13** اما : — P || نقطه NFKA : لفظ PO || اما چون عشق A : چون عشق POFK اما عشق چون N || **14** از بیرون POKA : بیرون F واز بیرون N || کاری POFK : کار NA || ندارذ : + واقرب الیه من حبل الورید F

1 فصل POKA : — NF || **2** فی همة العشق ONKA : در همة عاشق P ، — F || **3** عشـق را ONFKA : عاشـق را P || او NKA : — POF || صفت PONA ولوایح ورق ۹۸ب : همت FK || **4** بمعشوقی : راه معشوق P || نپسـندذ ONKA : نپسندند F نه بیند P || اینجا ONFKA : وازنجا P || که چون ONFK : چـون A که P (؟) || با ابلیس ONKA : وا ابلیس F بابلیس P || **5** گفت : — N || یعنی من PO ولوایح : من NFKA

6 خوذ از تو این تعزّز دوست دارم که ترا هیچ کس دروا نبوَذ ودرخـورد نبوَذ ، که اگر ترا چیزی درخورد بوذی آنگه نه کمال بوذی در عزّت

65.

فصل

(1) طمع همه تهمت است وتهمت همـه علّت وعلّت همه ذلّت وذلّت همه
3 خجلت وخجلت همه ضدِّ معرفت وعینِ نکرت

(2) طمع دو روی دارذ ، یک رویش سپیذست ویک روی سـیاه ، آن روی که در کرم دارذ سـپیذ ست وآن روی که در استحقاق دارذ یا تهمتِ
6 استحقاق سیاهست

---

6 این : همین O || دوست : -- K || دارم : میدارم POFKA || که N : کز FKA || که آنکاه N || **7-6** دروا نبوذ ودر خـورد نبوذ PO : درو نبود ودرخور نبود A درخور نبود N در خورد نبود OK || **7** که اگر PF : اگر POF بس NA اگر K || ترا چـیزی درخورد بوذی : ترا ... بود A ترا چیزی درخور بودی N ترا چیزی درخور بود K بود F کسی ترا (ترا کسی P) در خورد بود PO || آنگه نه کمال بوذی : آنکه نه کمال بود A آنکاه نه کمال بود K آنکه کمال نبـوذ F آنکه بر کمال نبودی N نه (— O) آنکاه کمال بود PO || عزت : غیرت O

2 طمع : طبع A || همه : همت N || است : — PONFA K || وتهمت : — A || علت : + است K || ذلت وذلت همـه : — O | ذات PNA : زلت FK | + است K | وذلت PNA : وزلت FK || **3** خجلت : حجاب K || معرفت : معرفتست K || نکرت : فکرت PNFA نکر K O || **4** دو روی : دوری N || یک رویش : یکی روی K یکی رویش N || سپیذست : سبیذ K || ویک روی NA : ویکی K ویک رویش POF || آن : از A || **5** که NF : که روی POKA || در کرم NFKA : در استحقاق O استحقاق P || که PONF : کـه روی KA || استحقاق NFKA : حقیقت PO || **6-5** دارذ یا تهمت استحقاق F : دارد با تهمت A دارد با تهمت دارد POK N || سیاهست : سیاه N

66.

فصل

راهِ عاشقی همه اوئیست ، معشوقی همه توئی بوَذ ، زیرا که تو نمی شـایذ
که خوذ را باشی که شـایذ که معشوق را باشی ، عاشـقی ، می بایذ تا هیچ 3
خوذ را نباشی وبحکمِ خوذ نباشی

[بیت

تا تو در بندِ هوائی از زر وزن چاره نیست 6
عاشقی شو تا هم از زر فارغ آئی هم ز زن
با دو قبله در رهِ توحیـد نتوان رفت راست
یا رضـای دوست بایذ یا هوای خویشـتن 9

رباعی

قدری نبوَذ ملوک را بر درِ ما　　جز عاشـقِ مسکین نبوَذ درخورِ ما
تا با سری ای خواجه نداری سرِ ما　　کین بر سرِ بی سران بوَذ افسرِ ما] 12

---

1 فصل POKA : — NF || **2** راه عاشق همه اوئیست K : راه عاشقیست A راه عاشق اوئی نیست (هست N (؟)) NF راه عاشق (عشق O) همه نیستی است PO || معشـوق همه توئی (توی A) بوذ FA : ومعشوق همـه توئی است K معشـوق توئی بود N معشـوق همه هستی بود O معشوق همه بود P || تو نمی شـایذ ON : نمی شاید PKA توئی نشاید F || **3** که خوذ را باشی که شاید : — K | شـایذ : باشد O || معشوق را POFK : معشوق NA || عاشقی می بایذ NKA : عاشقی نمی باید F می باید O باید P || تا K : تا A که تا N که POF || **4** نباشی : باشی F || وبحکم خوذ نبـاشی POKA : باکه خـود هیچ باشی F ، — N

12-5 [بیت ... افسر ما] NF : — POKA

8 رفت راست F : آمدن N || **9** دوست F : یار N || **10** رباعی F : — N ||
12 a تا با سری ای : تا بای سری F تا با سرای N || b کین F : که این N ||
بر F : بی N

67.

فصل

(1) جفای معشوق دو است : یکی در پای بالای عشق ویکی در پای نشیبِ
3 عشق ، وعشق را پای بالائی وپای نشیبی هست ، تا در زیادت بوَذ پای بالای او
بوَذ که بر عاشق دشوار بوَذ جفای معشوق ، ویارِ معشوق بوَذ در محکمیِ
بند ، وهمچنین غیرت از ورقِ جفـا بوَذ ویارِ عشق بوذ ویارِ معشوق بوَذ
6 تا زیادت میشوذ

(2) پای نشیبِ عشـق آن بوَذ که راهِ زیادت برسـذ وعشـق روی در
نقصان نهذ ، اینجـا جفا وغیرت یارِ عاشـق آیذ تا بندش بر خیزذ ومنـازل
9 در خلعِ عشـق می بُرّذ ، واین کار بجائی رسـذ که اگر جفـائی یا غیرتی

2 پای بالای K : پا بالای NFA بالای PO || پای نشیب PK : با نشـیبی A
با نشیب NF نشیب O || **3** وعشق را PONFA : وعاشق را K || پای بالائی وپای
نشـیبی هست : بای نشـیب وپای بالاست A پای نشیبی وبا بالائیسـت K پا بالا وپا نشیبی
هست F پا بالائی وپا نشینی هست N پای نشیبی وپای بالائی است PO || تا در OKA :
تا عشق پا بالا F تا عاشق در N که تا در P || **4-3** پای بالای او بوذ : پا بالای او
بود NF عشق پای بالاء او بود POA باء بالاء عشق بود K || **4** که PONFA : — K ||
معشـوق : + بر عاشـق K || ویارمعشـوق بوذ : یار معشـوق بود NA ویار
معشوق K وناز معشوق PO ، — F || در : و K || **5** بند : + بود PO ||
و : — P || ورق : فراق O || ویار عشق بوذ ... معشوق بوذ NA : ناز عشق بود
وناز معشوق بود PO یا خود از نار عشـق بود ویا نار عشق K وپای بند تحقیق بر پای
عشق نهد F || **6** تا زیادت میشوذ NKA : تا در زیادت میشود PO وبود که زیادت
میشود F || **7** پای نشیب عشق PNA : وبا نشیب عشـق K وپای بسـته تر همی شود F
پای نشـیب O || آن NFKA : این PO || برسـذ PNFA : سپرد K بر بندد O ||
8 یار عاشـق آیذ NA : یار عشق آید K یار عاشـقند F ناز عشـق آید PO ||
تا NFKA : پای PO || بر POF : بر می NK می بر A || **9** در NFKA : بر PO ||
کار : کال O || جفائی PFK : جفا ONA || غیرتی : غیرت N

بذو رسذ عظیم راهی که مثلا بسالی خواستی رفت در خلعِ عشق بروزی یا بشبی
لا بل بساعتی بروذ ، زیرا که بارگاهِ جفا لابدّیِ معشوقست ، چون چشم
بر رخنهٔ افتاذ لابدّی برسیذ وامکانِ خلاص پیذا گشت 12

68.

فصل

غیرت چون بتابذ او صمصامی بی مساحت بوَذ ، اما تا چه پی کنذ
وکرا پی کنذ ، گاه بوَذ که صبر را پی کنذ وبر عاشق آیذ تا قهری بذو 3
رسذ ـ سر در رسن کردن وخوذ را هلاک کردن ازین ورق بوَذ ـ

---

10 بذو رسذ عظیم راهی POF : عظیم بذو رسذ راهی NKA وله وجه || که مثلا POA : مثلا که NFK || خواستی F : خواست PONKA || رفت NFA : رفتن K بریدن PO || بروزی : در روزی P || یا بشبی FA : باشی N یا بشبی نماید K یا شبی PO || **11** لا بل بساعتی NFKA : لا بل ساعتی O بلکه در ساعتی P || بارگاه NFKA : کار PO || جفا : — F || **12** بر رخنهٔ K : بر رخنه OFA بر دوخته N بر رخنهٔ غیرت P || برسیذ NK : برسد POFA || گشت NKA : شود F نگشت PO

1 فصل : — N || **2** بتابذ NFKA : بتاود F بیاید PO || صمصامی FA : صمصام PONK || مساحت بوذ NF : مساحتست A مساحتی بود K مساحت شود PO || **3-2** اما تا چه ... وکرا پی کنذ KA : اما تا چه بی کنذ OF اما تا چه میکنذ وکرا بی کنذ N اما جور رانی کنذ P || **3** بوذ که : — O | **4-3** تا قهری بذو رسذ PO : قهری بذو رسذ NFA بذو قهری رسذ K || **4** رسن : سر F || وخوذ را هلاک کردن POFA : ووجود را هلاک کردن K ، — N || ورق : مدت O

وگاه بوَذ که بر پیوند آیذ وبُبرّذ وعشـق را پی کنذ تا عاشق فارغ شـوذ ،
6 وگاه بوَذ که بر معشـوق آیذ ومعشـوق را پی کنـذ ، زیرا که او
از (؟) جنـابِ عدلِ عشق است وعدلِ عشق کفاءت وهمسـانی وهمتـائی
نخواهـذ آمیزش وآویزشِ عشـق خواهذ ـ تا نسبت هم در حقِ عاشـق ـ
9 وبس (؟) ، واین از عجایب است

[بیت

ای بُرده دلم بغمزه جان نیز ببر   خون شذ دل وجان نام ونشان نیز ببر
12 ور هیچ اثر بماند از من بجهـان   تقصـیر روا مدار آن نیز ببر]

---

5 وگاه بوذ که ... شوذ : این فقره در A در فصل 70 س 3 بعد از کلمهٔ « معشوق » افتاده است | وگاه بوذ که : کی A | بر پیوند آیذ FK : بر پیوندند A بر بتواند آیذ N بر (— O) پیوند عشـق آید PO | وببرد و PONFA : وبود که K || **7-6** او از جنـاب KA : اورا حسـاب F اورا از جنـاب N آن جفـا PO || **7** کفاءت وهمسانی وهمتائی : کفاءت وهمسایه وهمتـا NA کفایت وهمسای وهمتـای K همتای وهمسـای وکفات F کفـایت وهمتـائی PO || **8** آمیزش وآویزش عشق NA : آمیزش آویزش K آمیزش عشق وآویزش F آمیزش وآویزش با پرش عشق PO || تا ... عاشق : — K | تا نسبت هم PON : تا نسیم تیم F هم A || **9** وبس OF : است وبس P ، — NKA || واین از PONKA : واین F | لوایح ورق ۱۰۱ آ : در مرتبه سهام صمصام غیرت بر معشوق آیذ واورا از راه عاشق بردارذ واین عدل عشق است که بجور مانده است یعنی عاشـق را با معشوق کفایت است وهمتابی وهم سایی نیست اورا با عاشق (؟) می باید سـاخت ونقد وجود را در بحر بی ساحل عشق انداخت واین رمزی عجب است

12-10 [بیت ... آن نیز ببر] NF : — POKA | **11** a دمْ بغمزه F : بغمزه دلم N | ببر F : ببرد N | **12** a ور F : گر N || بماند N : نماند F

69.

فصل

قُوتِ عشق از درونِ عاشق زهرهٔ عاشق است ، وجز در کاسِ دل نخورذ ، اوّلا در موج دردِ عشق بر دل ریزذ زهره پس بخورذ ، چون 3 تمام بخورد صبر پیذا شوذ اما تا تمام نخورد راهِ صبر بر عاشق در بسته است ، واین نیز از عجایبِ خواصِّ عشق است

70.

فصل

هرچه در تلوینِ عشق از عاشق بشوذ در تمکینِ عشق بَدَلِ آن بیابذ از معشوق ، ولیکن نه هرکس بذین مقام رسذ که این بس عالی مقامیست 3 در عشق ، وکمالِ تمکین آن بوَذ که از هستیِ او چیزی نمانده بوَذ

2 عشق NKA : عاشق POF || از درون عاشق NFKA : وزور عاشق از (+ درون P) PO || زهرهٔ عاشق PONA : زهر عاشق F ، — K || دل : — A || **3** اولا NFKA : اورا PO || در موج NFA : در مو K موج PO || بر PNFKA : در O || زهره پس A : پس K زهر پس F زهر اس N پس زهره اش PO || **4-3** چون تمام بخورد : — O | **3** چون NFKA : وچون P || **4** اما تا تمام PNA : اما تمام FK ، — O || نخورد : بخود O || صبر بر NFKA : صبر O عشق بر P || **5** نیز NKA : — POF || عجایب خواص : خواص عجایب A || عشق : — K

1 فصل : — N || **2** تلوین : تکوین F || عشق : عشق است P || بشوذ : نشود P || بیابذ FKA : بیاید PON (وله وجه) || **3** معشوق : A + کی بر پیوند ... فارغ شود (رجوع کنید بحواشی ص 99 س 5) || هرکس : هرکز A || که این NFKA : که O این P || عالی مقامیست : عالی مقامی است K عالی مقامست PONA مقامی عالیست F || **4** آن : این P || نمانده : نبود نمانده A

[بیت

6 لعلی که از کانِ عقل وجان یافته ام   با کس ننمایم که نهان یافته ام
تا ظن نبری که رایگان یافته ام   من جان وجهان داده پس آن یافته ام]

ووصال وفراق اورا یکی بوَذ واز علل وعوارض بر خاسته بوَذ ، اینجا
9 بوَذ که او اهلیتِ خلعتِ عشق یابذ واین حقایق که بر بَدَل از معشوق
بعاشق می رسذ خلعتِ عشق بوَذ

[بیت

12 دل در طمعِ وصل بلارا سپرست   جان در دمِ زهرِ هجرِ او بر خطرست
بیرون زوصال وهجر کاری دگرست   همّت چو بلند شذ همه دردِ سرست]

7-5 [بیت ... آن یافته ام] NF : — POKA | 6 a لعلی F : لعل N ||
7 b داده F : — N

8 ووصال PO : وصال NFKA || بوذ NFKA : شود PO || علل وعوارض ONKA : عوارض وعلل F علل واز عوارض P || 9 او POFA : و N ، — K ||
یابذ : آید F || واین NA : وآن K این POF || 10-9 که بر بدل از معشوق بعاشق می رسذ A : که بر بدل از معشوق می رسد بعاشق F که از معشوق بدل عاشق می رسد K که بر دل از معشوق بعاشق می رسد N نیز بدل از معشوق بعاشق میرسد O بدل از معشوق بعاشق P | + این PO

13-11 [بیت ... سرست] NF : — POKA | 12 a وصل F : عشق N |
b زهر F : — N

71.

فصل

معشوق خزانهٔ عشق است وجمالِ او ذخیرهٔ اوست ، تصرّفِ عشق درو
نافذتر است بهمه حال ، اما اهلیتِ خلعتِ عشـق آنست که در فصـلِ اول 3
پیش ازین بیان افتاذ.

72.

فصل

عشق عجب آینـه ایست هم عاشق را وهم معشـوق را هم در خوذ
دیذن وهم در معشـوق دیذن وهم در اغیار دیذن ، واگر غیرتِ عشـق 3
دست دهذ تا وا غیری ننگرذ (؟) هرگز کمالِ جمالِ معشوق بکمال جز در آینهٔ
عشـق نتواند دیذ ، وهمچنـان کمالِ نیـازِ عاشـق وجملهٔ صفاتِ نقصـان
وکمال از هر دو جانب. 6

4-1 فصل ... افتاذ : — P

1 فصل : — N || **2** عشق است ONF : عاشقست KA || وجمـال ONFA : وخیال جمال K || ذخیرهٔ اوست : ذخیره است O || عشق درو OKA : او دران F عشـق ازو N || **3** نافذ تر NF : نافذ OKA || عشق آنست : است O || **4-3** اول پیش ازین ONA : اول پیش ازین فصل K اول F || **4** بیان : — N

1 فصل : — N || **2** هم در خوذ : در خوذ K || **3** واگر K : اگر PONFA || **4-3** غیرت عشـق دست دهذ NFKA : غیرت عشـق است O غیرت دست یابد P || **4** تا واغیری ننگرذ N : تا واغیری نگرذ FKA با او غیری ننگرد PO || هرگز : — PO || کمال PONKA : — F || بکمال NF : — POKA || جز : — K || **5** وهمچنان : وهمچنین F || **6-5** کمال ... نقصان و : — PO | **5** وجملهٔ FK : از جملهٔ NA || **6** وکمال : + همچنان K || هر : — K

73.

فصل

(1) عشـق جبریست که درو هیچ کسب را راه نیست بهیچ سـبیل ،
3 لاجرم احـکامِ او نیز همه جبرست ، اختیار ازو واز ولایتِ او معزولست ،
مرغِ اختیـار در ولایتِ او نپرّذ ، احـوالِ او همـه زهرِ قهر بوَذ ومکرِ
جبر بوَذ ، عاشـق را بساطِ مُهرهٔ قهرِ او می بایذ بوذ تا او چه زند وچه
6 نقش نهذ ، پس اگر خواهذ واگر نخواهذ آن نقش برو پیذا میشوذ

---

1 فصل : — N || **2** عشق : — PO || جبریست : خبرست F جیزیست A حیزی است K خبریست N چیزی هست O چیزی است P || که : — F || کسب را راه نیست FA : کسب وارادہ نیست K کس را راه نیست PON || **3** نیز NA : — POFK || جبرست POKA : خبرست NF || اختیار : واختیار N || **4-3** ازو (از وی F) واز ولایت او (وی F) ... نپرذ NFKA : در ولایت او نبود PO || **4** همه : — N || زهر : زهره P || **5-4** ومکر جبر بوذ : ومکر خبر بود N ومکر (ز مکر ؟) بود A ومکر K وفکرت وحیرت بود PO ، — F || **5** عاشق را NFKA : عاشق O وعاشـق را P || مهرهٔ قهر او : مهرهٔ مهر او A مهرهٔ او OK مُهرهٔ مهر N نخبر مهرهٔ F ، — P | اگر عاشق تواند که بساط مهرهٔ قهر او شـوذ فرحبا به - لوایح ورق ۱۰٤ ب || می بایذ بوذ NF : می باید OA می باید آمدن K باید شد P || **6-5** تا او چه زند ... نهذ K : تا بازو چه زند وچه نقش نهد A تا او چه نقش نهد F تا او چه زند وچه نقش دهد N تا چه او زند وچه نقش بر آید P تا چه او زند وچه نقش O || **6** نهذ ... نقش : — O | پس PFKA : — N | نخواهذ PNKA : نه F || برو NFA : بروی POK || میشوذ : شود P

(2) بلای عاشق در پندارِ اختیارست ، چون این معنی تمام بدانست و < آن پندار > نبوَذ کار برو آسان‌تر شوذ زیرا که نکوشذ تا کاری به اختیار کنذ در چیزی که درو هیچ اختیار نیست 9

[بیت

آزاده بساطِ مهرهٔ تقدیرست   در راهِ مرادِ خویش بی تدبیرست
آن مهره توئی ونقشِ دَوْرش تمثال   گر خوذ همه در دیذهٔ خوذ تقصیرست] 12

74.

فصل

گاه بوَذ که بلا وجفای معشوق تخمی بوَذ که از دستِ المعیّت وکفایتِ رعایت وعنایتِ عشق در زمینِ مرادِ عاشق افگنند تا ازو گلِ 3 اعتذاری بر آیذ وبوَذ که فرا بندذ وثمرهٔ وصال گردذ ، واگر دولت

---

7 عاشق PONF : عشق KA || پندار : بند A || این معنی تمام K : تمام NFA خود تمام PO || **8** ونبوذ PON : وسود A وبود F پیوند K || برو PONKA : بروی F || شوذ POFA : بود K باشد N || نکوشذ N : بکوشد POFKA || **9** به اختیار F : واختیاری POA واختیار K باختیاری N || کنذ : نکند K || نیست PONK : درست نیاید F در نیست A

12-10 بیت ... تقصیرست F : — PONKA | **10** بیت : فصل F | **11** b تدبیرست : + بیت F

1 فصل : — N || **2** وجفای معشوق : وجفا O || که : — PO || **3-2** المعیت ... رعایت : المعیه وکفایت رعایت وعنایت A عنایت K وکفایت وعنایت F الفیت وکفایت رعایت وعنایت N زراعت کفایت وعنایت PO || **3** افگنند PFA : افتد K افکند ON || ازو FKA : او PO || **4** اعتذاری PONFA : اعتدالی K || بر آیذ PONFA : بروید K || وبوذ که فرابندذ KA : وبود که فزاینده NF وبرگ ویرانه بندد O وباشد که بندد P || وصال : وصالی O || واگر OFKA : اکر P

بکمال‌تر بوَذ آن وصال از یکی خالی نبوَذ ، اگر برق وصاعقه بر نجهذ وپرده
6 بر راهِ او نیایذ وراه بر دولتِ او نبُرند (؟) ، واین برای آن بوَذ تا بداند که
هرگز در راهِ عشق روی اعتماد نبوَذ ، وبرای این گفته اند :

بیت

9 گر غِرّه بذان شذی که داذم بتو دل   صذ قافله پیش برده اند از منزل

دل گرچه زوصل شاذمان می بینم   هم پای فراق در میان می بینم
در هجرِ تو وصلِ تو نهان می دیذم   در وصلِ تو هجرِ تو عیان می بینم

75.

فصل

عقول را دیذه بر بسته اند ازا دراکِ ماهیت وحقیقتِ روح وروح صدفِ
3 عشق است ، پس چون بصدف علم < را > راه نیست بجوهرِ مکنون

---

5 بوذ : شود P || آن : ازو (؟) P || یکی PONKA : نکبتی F || نبوذ NFK (متن) : شود NA (شرح) || اگر NFKA : واگر PO || بر نجهذ A : بر بجهد N نجهد (؟) K بجهد POF || **6-5** وپرده بر راه او نیایذ N : وپرده براه او بیاید A بر نیابد K وبر راه او نیاید F وبر راه او بیاید O وبر راه او بیارد P || **6** وراه بر دولت او نبرند A : وراه بدولت او بزنند N ، — POFK || واین PONKA : وآن F ، || بداند NFKA : بدانی PO || **9** a شذی NFKA : شوم PO || b برده اند از NFKA : برده اندت P برده از O

11-10 دل ... عیان می بینم NF : — POKA | **11** a دیذم N : بینم F

7-1 فصل ... نرسذ N : — POFKA | **4-2** عقول را ... راه بوذ : رجوع شود بفصل 49

که در آن صدفست چگونه راه بوَذ ، اما بر سبیلِ اجابتِ التماسِ این دوستِ
عزیز ـ اکرمه الله تعالی ـ این فصول <و> ابیات اثبات افتاذ اگرچه
که « کلامُنا اشارةٌ » از پیش بر پشتِ جزؤ اثبات کرده ایم تا اگر کسی فهم 6
نکنند معذور بوَذ که دستِ عبارت بر دامنِ معانی نرسذ

تمت

---

5 اکرمه : اکرم N

8 تمت : — N ، والله اعلم بالصواب A تمت بحمد الله تعالی وحسن توفیقه وصلی الله علی سیدنا محمد وآله K تمام شد کتاب سوانح از تصنیف ملک المشایخ والمحققین شیخ احمد بن محمد الغزالی قدس الله روحه والحمد لله رب العالمین F ربنا ظلمنا انفسنا وان لم تغفرلنا وترحمنا لنکونن من الخاسرین ایزد تعالی چندانکه توفیق بر (بر : — P) نوشتن این رساله کرامت کرد کشف این اسرار جان مارا (ما O) روشن گرداند ومارا از اینها گرداند که دل ایشان بشرح این کلمات رسیده است PO | P + والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب ، O +

بیت

کتاب سوانح بآخر رسید   که خواننده را عشق گردد مزید

etwas für das Verständnis des Textes zu gewinnen, bin ich enttäuscht worden. Ich habe starke Zweifel, ob Kommentator und Versifikator den Text richtig verstanden haben . Etwas mehr Hilfe durfte man von den von unserer Schrift direkt abhängigen Lawāʾiḥ des ʿAinalqużāt al-Hamadānī[16], des Lieblingsschülers Aḥmad Ghazzālī's, erwarten (vergl. Philologika 7 S. 94). Tatsächlich zitiert ʿAinalqużāt die Sawāniḥ gelegentlich ziemlich wörtlich, meistens jedoch paraphrasiert er ihren Sinn, biegt ihn aber dann in seiner Weise ab und entwickelt ihn ganz selbständig weiter, so dass der Vergleich doch seltener Nutzen gewährt, als zu wünschen wäre. An mehreren Stellen habe ich im Apparat den Wortlaut des Kommentars von N, bezw. der Lawāʾiḥ angeführt.

Mit dem Versuch, die Sawāniḥ zu übersetzen, habe ich begonnen, ich möchte aber erst einige Zeit verstreichen lassen, bis ich mich von neuem mit diesem schwierigen Text befasse.

Bebek, im April 1942.

[16] Dass die Lawāʾiḥ von ʿAinalqużāt stammen, ergibt sich aus Macālis al-ʿuşşāq, Maclis 11: ʿāşiq-i civān-i zargar būda va kitāb-i Lavāʾiḥ rā dar miyān-i ʿişq-i ān civān nivişta.

Die beiden genannten Abschriften von O und P mit ihren Kollationen kontrollieren sich also gegenseitig. Da, wo das Zeugnis der beiden Abschriften über die gleiche Vorlage nicht übereinstimmte, habe ich zur Bezeichnung der Abschrift im Besitze Massignons neben das Sigel ein kleines m gesetzt: Om, Pm.

Auf die Heranziehung der Handschrift der Bodleiana, Fraser 176, glaubte ich verzichten zu können, da nach der Beschreibung des Katalogs (Catalogue of the Persian, Turkish.... manuscripts in the Bodleian Library, begun by Ed. Sachau, continued... by Hermann Ethé, Part I. Oxford 1889, Nr. 1297) der Text nur wenige Seiten füllt, und die Abschrift (written partly in careless Nasta'lik partly in Shikasta) sehr jung zu sein scheint.

Das Verhältnis der Handschriften zueinander ist mir nicht so klar geworden, dass ich es hätte wagen können, ein Stemma aufzustellen. A stimmt weitgehend mit N überein, O und P gehen sicherlich auf eine gemeinsame Quelle zurück, K und F gehen meist ihre eigenen Wege. Eine besondere Schwierigkeit bietet die starke materielle Differenz zwischen den Handschriften. Es gibt eine Reihe von Versen, die, weil sie den Text mitten im Satz unterbrechen (z.B. S.382), sich ohne weiteres als spätere Einschübe erkennen lassen. In anderen Fällen ist es nicht ganz sicher, ob man es mit solchen Einschüben zu tun hat, besonders dann nicht, wenn etwa von einem Vierzeiler die eine Hälfte reichlich, die andere schwach bezeugt ist. Aber auch in den Prosateilen gibt es solche Unklarheiten. So ist, wie schon gemeldet, die Einleitung über die Veranlassung der Schrift nur in der Handschrift N erhalten, obwohl doch an ihrer Echtheit schwerlich gezweifelt werden kann. Ich habe schwach bezeugte Stellen, deren Echtheit mir zweifelhaft schien, in eckige Klammern gesetzt, ohne damit sagen zu wollen, dass ich über Echtheit oder Unechtheit dieser Stellen zu einer klaren Entscheidung gekommen wäre.

Im Apparat habe ich grössere Auslassungen durch einen Absatz hervorgehoben; bei kleineren Auslassungen habe ich ausserdem, um die Übersicht über die Überlieferung zu erleichtern, bis zum Schluss der jeweiligen Auslassung statt der doppelten Trenner einfache Trenner gesetzt. Da, wo ich zu keinem klaren Verständnis des Textes oder zu keiner klaren Entscheidung über sinnändernde Varianten gelangt bin, habe ich Fragezeichen in den Text gesetzt. Ich hätte sie noch vermehren können.

In der Hoffnung, aus dem Kommentar oder der Versifizierung in der Handschrift N (Siehe Philologika 7, Der Islam 21 (1933) S. 94)

K = Köprülü 1589, fol. 403b—411b[15] am Rande. Grosse Sammelhandscrift von 754 h, die etwa 100 Abhandlungen enthält. Eine eingehende Beschreibung dieser Handschrift und ihres Inhalts ist von mir vorbereitet, so dass ich hier auf Einzelheiten nicht eingehen möchte. Auch hier hat der Schreiber bis zur Unlesbarkeit mit Punkten gespart. Der Text ist sehr lückenhaft.

F = Atif 2241, fol. 464b—477b. Schirazer Sammelhandschrift von 828 h. Auch von dieser Handschrift hoffe ich bald eine eingehende Beschreibung geben zu können, sehe daher hier von einer solchen ab.

N = Nuruosmaniye 2467. 9.—10. Jahrh. d.H. Diese von mir Islam 21 (1933) S. 94 beschriebene Handschrift enthält, wie dort schon dargetan, auf fol. 1—59a einen anonymen Kommentar zu den Sawāniḥ. Die Lemmata dieses Kommentars sind der mit dem Sigel N bezeichnete Text. Jedes Lemma beginnt mit „su'āl", der Kommentar jedesmal mit „cawāb". Auch in dieser Handschrift fehlen sehr oft die Punkte, so dass die Lesung oft zweifelhaft bleibt. Bemerkenswert ist, dass nur diese Handschrift die Vorrede, die über den Anlass zur Abfassung der Aphorismen berichtet, und das darauf zurückkommende Schlusswort enthält.

O = Handschrift der Bibliothek der Asiatic Society of Bengal, Curzon Collection III 59, fol. 40b—73b. 12.—13. Jahrh. d.H. Beschrieben von W. Ivanow, Concise descriptive Catalogue of the Persian manuscripts in the Curzon Collection, Asiatic Society of Bengal (Calcutta 1926) Nr. 406. Diese Handschrift habe ich nur indirekt benutzen können in einer Abschrift, die von M. Farrux Aḥmad Garcanawī Islāmābādī im Jahre 1926 angefertigt wurde und die Prof. Louis Massignon gehört, der sie mir freundlichst zur Verfügung stellte. Diese Abschrift besteht aus 53 Blättern im Format 21×17 cm, die an der linken Seite geheftet sind. 11 Zeilen indisches Nasta'līq, Überschriften rot. Zwischen den Zeilen sind die Abweichungen der Handschrift P eingetragen.

P = Die gleiche Bibliothek Ia 201. 12.—13. Jahrh. d.H. Ivanow, ebenda Nr. 407. Diese Handchrift habe ich in einer von Sayyid Wajahat 'Ali gefertigten Abschrift benutzen können, die mir Fritz Krenkow verschaffte. Diese Abschrift besteht aus 44 Blatt blauliniierten Papieres im Format 34×21,3 cm. 14—15 Zeilen indisches Nastaʿlīq. Sayyid Wajahat 'Ali hat seine Abschrift mit O kollationiert und eine provisorische Edition mit Apparat versucht. In diesem Apparat ist O mit dem Buchstaben A und P mit dem Buchstaben B bezeichnet.

[15] So nach der jetzigen, wohl nun endgiltigen Foliierung.

zu leisten. Denn es muss leider gesagt werden, dass die Gedankendarlegung Aḥmad Ghazzālī's z. T. von grosser Dunkelheit ist, und der Herausgeber möchte wohl in das Stossgebet des Schreibers der Vorlage der Handschriften OP einstimmen (S. 106), der nach Beendigung seiner Arbeit ausruft: „Gott, der Erhabene, möge, so wir er uns die Abschrift dieser Abhandlung gnädig gelingen liess, auch den Sinn dieser Geheimnisse unserer Seele klar machen und uns zu einen von denen machen, deren Herzen zum Verständnis dieser Worte gelangt sind“ [12]. Der Verfasser ist sich selbst dieser Dunkelheit bewusst gewesen und begründet sie mit der Schwierigkeit des Gegenstandes [13].

Leider ist nun auch noch die Überlieferung des Textes denkbar schlecht. Es ist der schlimmste Text, den ich je zu bearbeiten gehabt habe, und er hat mir trotz seiner Kürze weit mehr Mühe gemacht als irgend eine meiner früheren, umfangreicheren Editionen. Immer wieder habe ich die Kollationen als hoffnungslos fortgelegt, das Wort des Verfassers mir zu eigen machend: “Az idrāk-i ʿilm dūr ast“ [14]. Aber schliesslich habe ich mir gesagt, dass durch Liegenlassen der Text auch nicht verständlicher, und die Überlieferung auch nicht besser wird, und dass, um etwa eine in nicht katalogisierten Bibliotheken versteckte gute alte Handschrift ans Tageslicht zu locken, es erfahrungsgemäss kein besseres Mittel gibt, als eine Edition zu unternehmen.

Es standen mir im ganzen sechs Handschriften der Sawāniḥ zur Verfügung. Ich habe die von diesen gebotene gesamte Überlieferung in dieser Edition vorgelegt, deren Apparat dadurch freilich beträchtlich angeschwollen ist. Ich glaube nicht, dass mir bei dem immer erneuten Kollationieren und Überprüfen der Lesarten irgend eine Variante dieser Handschriften entgangen ist. Der Leser erhält somit die Möglichkeit, sich an der Herstellung der zahlreichen zweifelhaften Stellen auf Grund einer vollständigen Übersicht über die bisher bekannte Überlieferung selbst zu beteiligen.

Die Handschriften sind die folgenden:

A = Ayasofya 4821, fol. 96a—123b. 677h. Diese Handschrift ist ausführlich beschrieben in meinen Philologika 9, Der Islam 25 (1938) S. 59—60. Die Schriftzüge dieser Handschrift sind manchmal unklar, und ausserdem erschwert das häufige Fehlen der Punkte, das sich in persischen Texten viel störender bemerkbar macht als in arabischen, oft die Lesung.

[12] S. 106, Apparat.

[13] Vergl. Einleitung S. 2 und Schluss S. 106.

[14] S. 10, Z. 18-19.

Schauplatz ihres Wirkens ist die Gesellschaft, speziell die vornehme Gesellschaft seiner Zeit, aus der er uns eine grosse Reihe von Liebespaaren, fast alles persönliche Bekannte von ihm, vorführt, um an ihnen seine Typologie des Liebeslebens zu demonstrieren. Ganz anders die Welt Aḥmad Ghazzālī's. Sie ist nicht die äussere Welt der Gesellschaft—Leilā und Ayāz sind bei ihm gleichnishafte Gestalten, keine, etwa vom Verfasser beobachtete, historisch gesehene Personen, — sondern die innere Welt der Seele, in der die Herrschaft der, ganz substanziell, hypostasiert gedachten Liebe sich um so vollkommener aufrichtet, je weniger das äussere Geschehen, das „Draussen" (bērūn) hineinspielt. Diese innere Welt der Seele ist von dem „Draussen" so unabhängig, dass Nähe und Ferne des Geliebten, für Ibn Ḥazm Quelle des höchsten Glückes und Ursache des tiefsten Leides, zur unwesentlichen Aeusserlichkeit wird[9]; ja, die Liebe kann sich so sehr von der konkreten Person des Geliebten lösen und sich nach innen wenden, dass dessen körperliche Nähe als störend, als bedrückend empfunden wird[10]. Das Verlangen, mit dem Geliebten zusammenzusein, ist eine primitive Vorstufe wahrer Liebe; der wahre Liebende findet sein Glück darin, Ziel der Willensäusserung des Geliebten zu sein, welches auch immer der Inhalt dieses Willens sein mag. So ist die vom Geliebten gewünschte Trennung etwas Höheres als das Zusammensein, das der Liebende begehrt, und Satan ist glücklich, durch den Fluch von Gott vor allen Englen ausgezeichnet zu sein[11]. Echte Liebe fordert vollständige Aufgabe aller egoistischen Regungen bis zur völligen Entwerdung vom Ich, deren Ziel das Schwinden des Persönlichkeitsgefühls, das Zum Geliebten-Werden ist, ein Ziel, dessen äussersten Grad der Falter erreicht, wenn er in der Flamme der Kerze einen Augenblick lang selbst zur Flamme wird.

Mit diesem kurzen Hinweis auf den allgemeinen Charakter der Schrift und einige hervorragende in ihr entwickelte Gedanken muss ich mich hier begnügen. Eine erschöpfende Analyse ihres in Wirklichkeit viel reicheren Inhaltes kann hier noch nicht unternommen werden, und ehe das möglich ist, ist noch dornige Interpretationsarbeit im Einzelnen

[9] Vergl. dazu auch Ibn al-ʿArabī, Futūḥāt II 360.

[10] Vergl. Ibn al-ʿArabī l. c. 320. Dort sagt Magnūn zu Leilā: „Ilaiki ʿannī! Ḥubbuki ṣaghalanī ʿank (II, S. 352, 22).

[11] Vergleiche hierzu die von L. Massignon im Recueil de textes inédits concernant l'histoire de la mystique en pays d'Islam (Paris 1929) S. 96 mitgeteilte Stelle aus Aḥmad Ghazzālī's Predigten und die Iblīsgeschichten im Ilāhīnāme des ʿAṭṭār (Siehe den Index meiner Ausgabe unter Iblīs). Über die Wirkung dieser Auffassung bei den „Teufelsanbetern" siehe jetzt Roger Lescot, Enquête sur les Yesidis de Syrie et du Djebel Sindjār (Beyrouth 1938) S. 51 ff. Sie geht bekanntlich auf Ḥallāc zurück.

Andererseits unterscheidet sich die Schrift auch sehr deutlich von der romantischen Liebestheorie der ẓāhiritischen Schule, von den Schriften des Ibn Dāʾūd (gest. 297/909) und Ibn Ḥazm (456/1064)[8]. Sie bezeugt eine Tiefe und Verinnerlichung des Liebeserlebnisses, wie sie für die ganz und gar unmystischen Ẓāhiriten trotz aller ihrer Verseelung der Liebesauffassung nicht erreichbar war. Für Ibn Ḥazm ist die Liebe im wesentlichen doch nur eine durch den Liebesaffekt bedingte Beziehung von Menschen zueinander, eine soziologische Erscheinung. Der

zum Repräsentanten jener ideellen, über die Scheinwelt der äusseren Sinne erhabenen, wahren, der absoluten Schönheit. Sie ist platonisch, insofern sie verwandt ist mit der Anamnese der „wahren Schönheit", die der Erast in Sokrates zweiter Phaidrosrede beim Anblick des schönen Jünglings erlebt: τὸ τῇδε τις ὁρῶν κάλλος, τοῦ ἀληθοῦς ἀναμιμνησκόμενος (Phaidros 249 d); vergl. ferner: ἐνθένδε ἐκεῖσε φέρεται, πρὸς αὐτὸ τὸ κάλλος, θεώμενος αὐτοῦ τὴν τῇδε ἐπωνυμίαν (250 e). Die göttliche Verehrung, die er dem Knaben darbringt: θύοι ἂν ὡς ἀγάλματι καὶ θεῷ τοῖς παιδικοῖς (251 a) hat mutatis mutandis in der Bildersprache der persischen Lyriker gewisse Parallelen. An die Stelle des platonischen κάλλος ἀληθές tritt schon vorislamisch die Gottheit. So bei Plotin, wo Gott κάλλος ὑπὲρ κάλλος ist. Dass alle irdische Schönheit nur ein Reflex der göttlichen ist, lehrt schon der Pseudo-Dionysius Areopagita (Vergl. C. A. Nallino, Raccolta di scritti editi e inediti, a cura di Maria Nallino, Vol. II. (Roma 1940) S. 247. Die gleiche Anschauung bei ʿOmar b. al-Fāriḍ (Nallino l. c. S. 214—5). Wesentlicher als diese Lehren über den Ursprung der irdischen Schönheit sind aber solche Aeusserungen, aus denen hervorgeht, dass der Mystiker die menschliche Schönheit als Theophanie erlebt. Einige Stellen, die sich leicht vermehren liessen: Die aṣḥāb al-ḥulūl: Aşʿarī, Maqālāt al-islāmīyīn 214: wa aṣḥābu l-ḥulūli idhā raʾau insānan yastaḥsinūnahū lam yadrū laʿalla ilāhahum fīh, vergl. S. 13 und 288; Maqdisī, al-Badʾ wat-taʾrīḫ ed. Cl. Huart, Le livre de la création et de l'histoire V (Paris 1916) S. 148: wa minhum man yaqūlu bil-ḥulūli kamā samiʿtu wāḥidan minhum yazʿumu anna maskanahū bayna ʿawāriḍ al-murd. Der Ausdruck ḥulūl stammt aus der Christologie (= ἐνοίκησις oder κατοίκησις) (vergl. Nallino l. c. S. 338 und Ibn Ḥauqal, ed. Kramers (Leiden 1939) S. 294 Z. 18). Er gilt später als häretisch, und man versäumt nie, sich davon zu distanzieren; sachlich ist der Unterschied zwischen der Behauptung des Ḥulūlī bei Maqdisī und dem Verse des Auḥadaddīn Kirmānī (gest. 697/1297) Ān rūy-i nikū ki şāhidaş xwānī, ān şāhid nēst lēkin maskan-i ōst (Nuzhat al-macālis, ms. Carullah 1676, bāb 5) nicht sehr erheblich. Vergl. ferner: Ibn al-ʿArabī, al-Futūḥāt al-Makkīya (Kairo, Maymanīya 1329) II 326: Fahuwa ẓ-ẓāhiru fī kulli maḥbūbin li-ʿayni kulli muḥibbin (Vergl. Miguel Asin, Islam and the Divine Comedy, translated and abridged by Harold Sunderland (London 1926, S. 275); Ibn Qayyim al-Gauzīya, Rauḍat al-muḥibbīn (Damaskus 1349) S. 134. Erster Vers des Dīwān-i Hilālī (gest. 939/1532-3): Ey nūr-i xudā dar naẓar az rūy-i tu mārā, bugdhār ki dar rūy-i tu bīnam xudārā.

[8] Dessen bekanntes Werk, „Der Halsring der Taube" ist soeben durch Weisweilers Übersetzung deutschen Lesern zugänglich gemacht worden: Halsband der Taube, Über die Liebe und die Liebenden von Abū-Muḥammad ʿAlī Ibn-Ḥazm al-Andalusī, aus dem Arabischen übersetzt von Max Weisweiler. Leiden, Brill, 1941. — Über das Nachleben der ʿudhritischen Liebesauffassung in Spanien vergl. jetzt Emilio Garcia Gomez, Dos notas de poesia comparada, Al-Andalus 6 (1941) s. 407-10.

Das hier vorgelegte kleine Werk des Aḥmad b. Muḥammad Ghazzālī (gest. um 520/1126), die „Sawāniḥ“, d. h. eigentlich „Einfälle“, ist eine der originellsten unter den Schriften über die Liebe, die die islamische Welt hervorgebracht hat[1]. Sie hat andere Schriften ähnlicher Art angeregt[2], aber sie hat keine greifbaren Vorbilder. Ihr Verfasser ist sich bewusst, Dinge darzulegen, die sich der theoretischen Darstellung mit Worten eigentlich entziehen, d. h. implicite, für deren sprachlichen Ausdruck er keine Vorbilder hatte[3].

Es ist die Schrift eines Mystikers; doch wäre es verkehrt, an sie mit der alternativen Frage heranzutreten, ob die himmlische oder die irdische Liebe in ihr gemeint sei. Der Verfasser lehnt diese Alternative ausdrücklich ab[4]. Das Objekt, auf das sich die Liebe bezieht, ihre „Qibla“, ist unwesentlich[5]. Es kann aber keinem Zweifel unterliegen, das dem Verfasser, wenigstens bei den meisten seiner Ausführungen, ein menschliches Liebesobjekt vorgeschwebt hat. Das wird auch durch den Anlass der Schrift nahegelegt, die Bitte eines Freundes, ihm ein Trostbüchlein zu schreiben, an das er sich halten könne, „wenn die Hand des Verlangens zu dem Saum des Zusammenseins mit dem Geliebten nicht hingelange“[6]. Von dem bei den islamischen Mystikern häufig anzutreffenden Gedanken, dass die göttliche Schönheit in der menschlichen widerstrahle, findet sich in der Schrift keine deutliche Spur[7].

---

[1] Über diese Schriften vergleiche meine Philologika 7, Der Islam 21 (1933) S. 84—109.

[2] Ebenda S. 94 ff.

[3] Vergl. die Einleitung und das Schlusskapitel.

[4] S. 3, Z. 18—20.

[5] S. 5.

[6] S. 2—3, 106.

[7] Das scheinbare Schwanken zwischen himmlischer und irdischer Liebe, und die scheinbare Doppelspurigkeit der hierher gehörigen Liebeslyrik — soweit nicht, wie öfters bei Ibn al-ʿArabī und seinen Nachfolgern, die Allegorie direkt gewollt ist — erklärt sich sicherlich, wenn man sich vor Augen hält, dass die islamischen Mystiker, bei denen man ein solches Schwanken konstatieren zu können glaubt, die menschliche Schönheit anders erlebten als der nicht zu ihrem seelischen Typus gehörige Mensch; nämlich nicht als individuelle Eigenschaft dieses oder jenes Menschen, der dadurch zum Gegenstand einer rein menschlichen Leidenschaft wird, sondern vielmehr als eine überindividuelle, ideelle Realität im Sinne Platos, die sich in den Individuen als deren zufälligen Manifestationsorten nur widerspiegelt. Bei einer solchen Art des Erlebens treten die individuellen Züge des Geliebten von selbst als unwesentlich zurück, seine Schönheit wird

AḤMAD GHAZZĀLĪ'S

APHORISMEN ÜBER DIE LIEBE

HERAUSGEGEBEN VON

HELLMUT RITTER

İSTANBUL · STAATSDRUCKEREI

1942

BIBLIOTHECA ISLAMICA

IM AUFTRAGE DER

DEUTSCHEN MORGENLÄNDISCHEN GESELLSCHAFT

HERAUSGEGEBEN VON

HELLMUT RITTER

BAND 15

IN KOMMISSION BEI F. A. BROCKHAUS

LEIPZIG

[illegible]

BIBLIOTHECA ISLAMICA · 15

AḤMAD GHAZZĀLĪ'S

APHORISMEN ÜBER DIE LIEBE

HERAUSGEGEBEN VON

HELLMUT RITTER

DEUTSCHE MORGENLÄNDISCHE GESELLSCHAFT
IN KOMMISSION BEI F. A. BROCKHAUS · LEIPZIG